

RAKENUSVIRASTO
Byggnadskontoret

Hakasalmen ja Hesperian puistot

PUISTOHISTORIALLINEN SELVITYS

Hakasalmen ja
Hesperian puistot

JULKAISIJA

Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisut

2010:10 / Katu- ja puisto-osasto

TEKSTI JA TOIMITUS

Matti Liski, Eeva Ruoff ja Jere Saarikko / Näkymä Oy

ISBN 978-952-223-686-9 ISSN 1238-9579

TAITTO Timo Tervoja

PAINO Lönnberg Painot Oy, Helsinki 2010

VALOKUVAT Matti Liski (ML) ja Jere Saarikko (JS)

ETUKANSI Hesperian puiston rantaa vuonna 1960.

Kuva: Volker von Bonin. HKM N210631.

TAKAKANSI Hakasalmen huvilan puutarha talviasussa
1900-luvun alkupuolella. MV NEG AHO 37.

Hakasalmen ja
Hesperian puistot

PUISTOHISTORIALLINEN SELVITYS

Saatteeksi

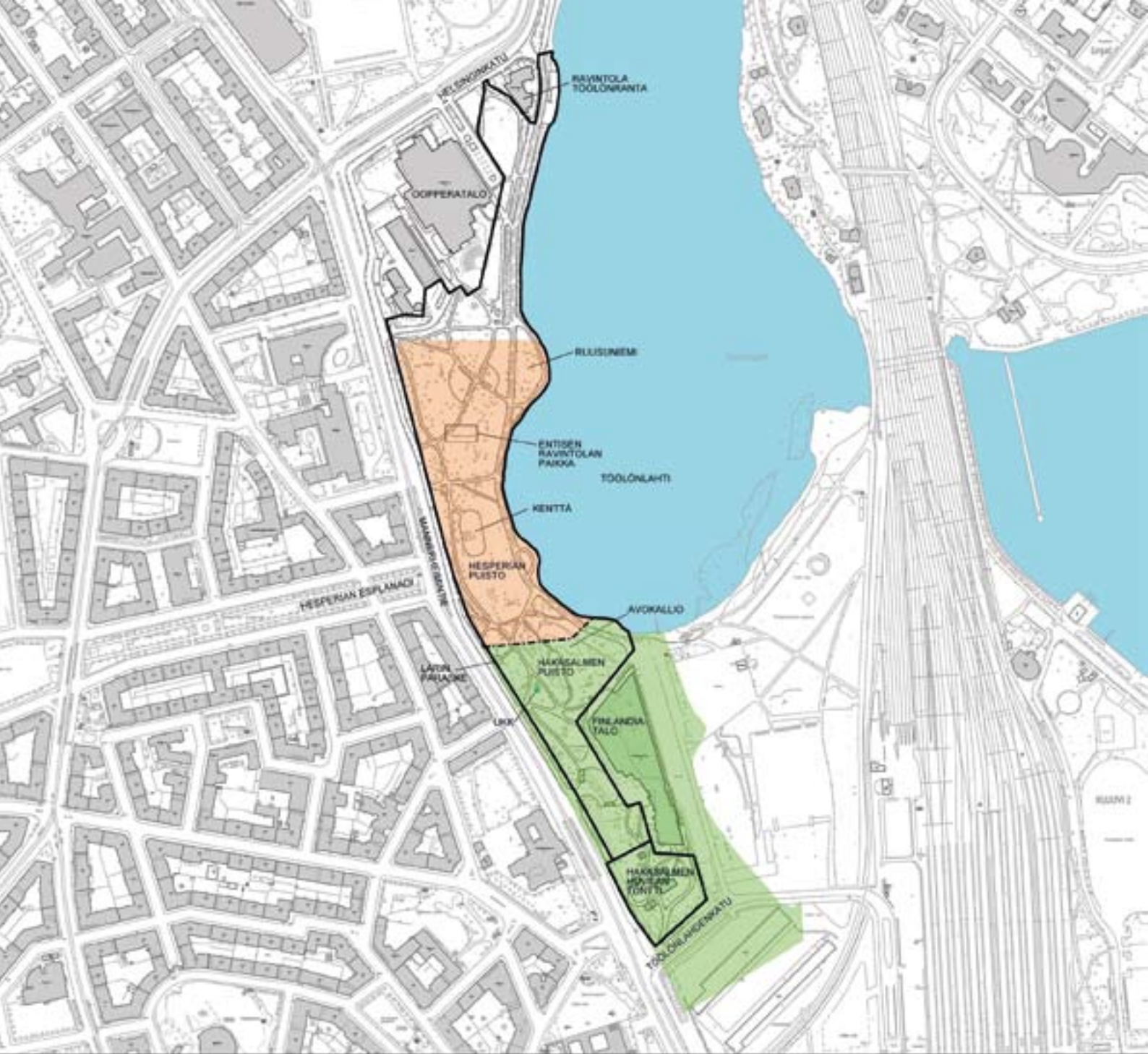
Hakasalmen ja Hesperian puistojen alueet ovat kuuluneet Helsingin kaupungille 1600-luvulta lähtien. Molemmat puistot ovat kuitenkin yksityisten, puutarhoista ja puistotaiteesta kiinnostuneiden ihmisten perustamia. Ensimmäiset Hesperian puiston alueelle laaditut istutukset tehtiin jo 1700-luvulla, ja eräät puiston piirteet perustuvat edelleenkin 1800-luvulla, laajemmin tietysti 1900-luvulla tehtyihin suunnitelmiin. Viimeisimmät merkittävät muutokset puistoon tehtiin 1990-luvulla. Hakasalmen puisto perustettiin 1840-luvulla. Molempien puistojen perusilmeen muodostavat hoidetut nurmialueet ja niillä kasvavat suuret lehtipuut. Kasvillisuus on vuosien saatossa rapistunut ja nykyään molemmat puistoalueet ovat melko huonokuntoisia. Samanaikaisesti tämän työn kanssa sekä Hakasalmen että Hesperian puistoista on laadittu inventoinnit, joissa on selvitetty kasvillisuuden nykyistä kuntoa.

Selvityksen tavoitteena on ollut kartoittaa puistojen historialliset kehitysvaiheet. Lisäksi on arvioitu niiden puutarhataiteellista ja kaupunkikuvallista merkitystä sekä annettu yleisluonteisia kehittämistavoitteita. Selvitys on laadittu Helsingin kaupungin rakennusviraston katu- ja puisto-osaston toimeksiannosta maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy:ssä, jossa työstä ovat vastanneet maisema-arkkitehti Matti Liski, dosentti Eeva Ruoff sekä maisema-arkkitehdit Jere Saarikko ja Tiina Perälä. Työtä on katu- ja puisto-osastolla ohjanneet projektipäällikkö Raija Holopainen ja projektinjohtaja Kaija Laine. Ohjausryhmässä on ollut mukana Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston ja Helsingin kaupunginmuseon edustajia.

Selvitys on laadittu vuosien 2006–2009 välisenä aikana. Molempien puistojen peruskorjauksen on tarkoitus käynnistyä lähivuosina. Tämä raportti on laadittu peruskorjaussuunnittelun lähtöaineistoksi.

SISÄLLYS

SAATTEEKSI	5
1 PUISTOJEN SIJAINTI JA KAAVATILANNE	9
2 PUISTOJEN HISTORIALLINEN KEHITYS	11
3 PUISTOJEN NYKYTILA	79
4 KUVAPARIVERTAILU	91
5 KOHTEIDEN ARVO	101
6 KEHITTÄMISSUOSITUKSIA	103
Viitteet	104
Lähteet ja kirjallisuus	108
Liite 1	110

NYKYINEN TONTIN RAJA

ALKUPERÄISEN HAKASALMEN HUVILAN TONTIN ALUE

ALKUPERÄISEN HESPERIAN HUVILAN TONTIN ALUE

1 Puistojen sijainti ja kaavatilanne

Hakasalmen ja Hesperian puistot sijaitsevat Etu- ja Taka-Töölössä, Mannerheimintien ja Töölönlahden välisellä alueella, joka alkaa etelässä Hakasalmen huvilan pohjoispuolelta ja päättyy pohjoisessa Helsinginkadulle (kuva 1). Hakasalmen ja Hesperian puiston välinen raja kulkee Larin Parasken patsaan kohdalta kallioalueen yli Töölönlahdelle.

Hakasalmen ja Hesperian puistojen muodostama alue on Helsingin kaupungin omistuksessa ja sen pinta-ala on noin 7,4 hehtaaria. Se on pohjois-eteläsuunnassa noin 900 metriä pitkä ja keskiosaltaan noin 100–150 metriä leveä. Alue on merkitty puistoksi voimassa olevissa asemakaavoissa, mutta ne eivät sisällä puistoa koskevia suojelumääräyksiä. Yleiskaava 2002 mukaan Hakasalmen ja Hesperian puistot sekä Hakasalmen huvilan tontti kuuluvat kaupunkirakenteelliseen kokonaisuuteen, joka on: ”*kulttuurihistoriallis-*

ti, rakennustaiteellisesti ja maisemakulttuurin kannalta merkittävä alue, jota on kehitettävä siten, että alueen arvot ja ominaisuudet säilyvät”.

Hakasalmen huvilan piha-alue on nykyään erotettu omaksi tontikseen pohjoisemmasta sijaitsevasta varsinaisesta Hakasalmen puistosta, johon se ennen kuului. Etelässä se rajautuu Töölönlahdenkatuun. Hakasalmen huvilan alue on osa Mannerheimintien valtakunnallisesti merkittävää kulttuuriympäristöä. 0,7 hehtaarin tontti on voimassa olevassa asemakaavassa merkitty suojeltavaksi museorakennusten korttelialueeksi. Kaavamääräyksen mukaan rakennuksen lähiympäristö on säilytettävä suojeltavan rakennuksen tyyliin soveltuvana, ja kun tontilla joudutaan tekemään ympäristöä muuttavia toimenpiteitä, tulee ympäristö suunnitella ja palauttaa suojeltavan rakennuksen tyyliin soveltuvaksi.

Kuva 1 | Sijaintikartta. Maisema-
arkkitehtitoimisto Näkymä Oy.
Pohjakartta kaupunkimittausosasto.

Kuva 2 | Tuleva Hakasalmen ja Hesperian puiston sijainti merkittynä J. A. Ehrenströmin asemakaavaan perustuvalla topografisella kartalla vuosilta 1815–16. HKA.

2 Puistojen historiallinen kehitys

Terveyslähde, puutarhoja ja puistoravintola

Nykyisen Hesperian puiston viljavimmat alueet olivat jo 1600-luvulta asti olleet helsinkiläisten käytössä peltoaikkuina tai ”plantaaseina” eli kasvimaina, kun taas vetinen ja kallioinen Hakasalmen alue toimi nimensä mukaisesti niittynä tai hakamaana.¹ Hesperian puiston tienoot tulivat suuremman kiinnostuksen kohteiksi ensimmäisen kerran vuonna 1758, kun kaupungin yhteismaalta, suunnilleen nykyisen Oopperatalon amfiteatterin eteläpuolelta löydettiin niin sanottu terveys- eli hapelähde. Seuraavana vuonna kaupunki myönsi sitä koskeneet kaivohuoneoikeudet kauppias J. N. Myhrille kahdeksikymmeneksi vuodeksi. Myhr oli tuolloin yhteismaan vierellä sijainneen kaupungin tiilitehtaan sekä läheisen niityn vuokraaja. Hän rakennutti paikalle suurehkon kaivohuoneen, jossa ”kaivonjuonti” aloitettiin vielä samana vuonna. Vesikuurit olivat nimittäin erittäin suosittu terveydenhoitomuoto 1700-luvulla ja niihin suhtauduttiin vakavasti.² ”Kaivon- eli runninjuontia” harrastettiin aina kellonaikoihin sidotun ohjelman mukaan, johon liittyi kävelyretkiä vehreässä, puistomaisessa ympäristössä ja suosittujen lähteiden ympärille luotiin laajojakin puistoja. Myhrin ei kuitenkaan tiedetä raivaneen kävelyteitä kaivohuoneensa asiakkaille ainakaan kaupungin maalle. Mahdollisesti kaivonjuojat saivat ”promeneerata” hänen suurella niityllään ja siihen rajautuneella Mäntymäellä tai sitten kaupunginlääkäri oli sitä mieltä, että he saivat riittävän määrän liikuntaa

Kuva 3 | Kuvan vasemmassa ylä-nurkassa on merkittynä ”Tegelbrunn” ja ”Surbrunn” eli terveyslähde. Situations Carta öfver Helsingfors Stad n. 1750. Stenius nr. 37.

kiertäessään Töölönlahtea kaivohuoneelle joko Hämeentietä tai Turuntietä myöten (kuvat 3 ja 4).

Pahasti velkaantuneen Myhrin kuoltua vuonna 1774 hänen oikeutensa kaivohuoneeseen sekä niittyä ja tiilitehdasta koskeneet vuokrasopimuksensa siirtyivät hänen saamamiehelleen kauppias Anders Byströmille (1724–1802).³ Tuo niitty oli tavattoman suuri. Siihen kuului nykyinen oopperan tontti ja se jatkui pohjoisessa pitkälle stadionin suunnalle.⁴ Byström perusti

Kuva 4 | Vanha Turuntie näkyy kartalla vahvana punertavana viivana. Kuvan alalaidassa näkyy nykyisen Hesperian puiston eteläosassa sijaitseva kallioalue. Siitä oikealle yläviistoon sijaitsee krouvi ja "Tölo"-niminen talo ulkorakennuksineen. Terveyslähteen "kaivuhuone" ympäröitynä Töölönlahden rannalla. Ote Carl Hagströmin kartasta Helsingistä ja sen lähiympäristöstä 1775. HKA.

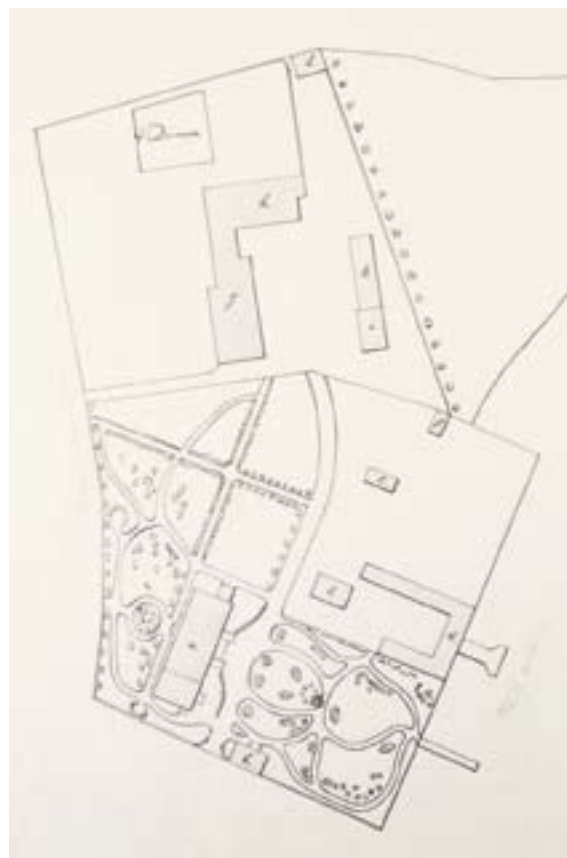
Kuva 5 | Hesperian tontin 61 a pohjoispuolella sijainnut Feodor Kiseleffin huvila puutarhoineen ja oikeassa reunassa Töölön sokeritehdas 1820-luvulla (vertaa kuva 6). Akvarelli, tuntematon taiteilija. MV 54804.

alueelle laajan puutarhan. Ilmeisesti kysymyksessä oli suoranaisten puisto, sillä hän antoi istuttaa sinne hedelmäpuiden lisäksi ”useita satoja kauniita vaahteroita ja lehmuksia” lehtikäytäviksi ja ”varjoa varten”. Puut oli kaivettu metsistä kaukaa Helsingin ulkopuolelta.⁵ Vaikuttaa siltä, että hän oli kehittälemässä Töölön terveyslähteen yhteyteen mannermaisesta tyylin mukaista ”kaivopuistoa”. Mahdolliset suunnitelmat kariutuivat kuitenkin osittain hänen omiin taloudellisiin vaikeuksiinsa, mutta ennen kaikkea siihen, että kaupunki ei suostunut pidentämään niityn eli puiston vuokraoikeuksia Byströmin vuonna 1779 tekemästä anomuksesta huolimatta.⁶ Lähteen käytöstäkin luovuttiin jo vuonna 1792. Sen vesi oli ollut joskus liejupitoista, ja kun Alppipuiston alueelta oli löydetty toinen terveyslähde (*hälsobrunn*) helsinkiläiset siirtyivät seuraavasta vuodesta alkaen hoitamaan terveystään siellä.⁷

Myös etelämmäksi, Hesperian puiston alueelle oli tehty välivuosina jo suurisuuntaisempia istutuksia. Hagelinin puutarha rajautui välittömästi Byströmin alueeseen ja sen lähistöllä oli Christian Schwarzin ”plantaasi”, jonka hän oli vuokrannut kaupungilta majatalonpito-oikeuksien kera 30 vuodeksi vuodesta 1806 alkaen. Schwarz katui kuitenkin jo muutaman kuukauden kuluttua tätä sopimusta ja anoi kaupungilta, että hän saisi luopua alueesta.⁸ Tähän ei kuitenkaan suostuttu, mutta hänen perikuntansa onnistui kymmenen vuotta myöhemmin siirtämään ”plantaasin” – ja vuokranmaksun – everstinna Alexandra Sanden Perskovitschevalle.⁹ Samoihin aikoihin, kaupungin vuonna 1809 tapahtuneen kammottavan palon ollessa vielä kaikkien ihmisten tuoreessa muistissa, kääntyi kaupungin jälleenrakennuskomitea tukkukauppia F. Kiseleffin puoleen. Komitea ehdotti, että hän siirtäi-

si nykyisen Senaatintorin nurkalla toimineen sokeritehtaansa keskustan turvallisuuden vuoksi kaupunkialueen ulkopuolelle ja myös siksi, että kyseinen rakennus saataisiin takaisin asuinkäyttöön.¹⁰ Kiseleff pyysikin sitten maistraatilta lupaa siirtää tehtaansa edellä mainitun Töölön tiiliruukin alueelle, jonka vuokraajaksi hän oli jo aiemmin ryhtynyt. Niinpä sokeritehdas rakennettiin suunnilleen nykyisen oopperatalon tienoille. Kiseleff antoi pystyttää sen vierelle myös ”villan” lähinnä oman perheensä kesänviettoa varten, mutta talosta vuokrattiin huoneita myös muille ihmisille (kuva 5 ja 6).

Muuttaessaan Helsingistä vuonna 1828 edellä mainittu everstinna siirsi Schwarzin ”plantaasiin” liittyneet oikeudet ja velvollisuudet sveitsiläissyntyiselle sokerileipuri Christian Mennille.¹¹ Menn oli pitänyt jo joitakin vuosia hyvin menestynyttä kahvilaa Senaatintorin lähistöllä. Nyt hän päätti perustaa kesäravintolan Töölönlahden rannalle. Voidakseen keskittyä ravintolan pitoon hän tarjosi lehti-ilmoituksen perusteella ”plantaasia” vuokralle asiantuntevalle puutarhurille, joka osaisi kunnostaa myös ”puutarhan” ennen kun hän avasi ravintolan.¹² Ilmeisesti puutarha oli paikan vetonauloja, mutta tietolähteiden puuttuessa ei voida sanoa, oliko se lähinnä Hagelinin ajalta vai oliko mainittu everstinnakin tehnyt siellä istutuksia. Puutarhalla lienee kuitenkin ollut kokoa ja näköä, sillä Menn kirjoittaa vuoden 1828 toukokuussa julkaisemassaan lehti-ilmoituksessa, että asiakkaat saavat kävellä puutarhassa sillä ehdolla, että he eivät vie sinne koiria.¹³ Seuraavassa kuussa hän pyysi, että kunnioitettavat asiakkaat eivät toisi koiria lainkaan mukanaan, sillä ne aiheuttaisivat väistämättä vahinkoa puutarhapenkeille. Ilmeisesti kaikki kahvilavieraatkaan eivät osanneet käyttäytyä moitteettomasti, sillä Menn teki myös tiettäväksi, että hän vaatisi korvauksia kävijöiltä, jotka

Kuva 6 | Kiseleffin huvilan puutarhan järjestelyt näkyvät Töölön sokeritehtaan kartalla vuodelta 1859. Vaikka käytävät kiemurtelevat vapaamuotoisesti, on päärakennuksen kummallakin puolella symmetrisesti asemoidut nurmija istutuslämpäreet. Nurmialueilla kuvatut pienemmät lämpäreet esittänevät kukkapenkkejä. Kartan rakennukset on nimetty, ja niistä b-a on puinen paviljonki,

e on orangeri ja f on puutarhurin asunto. Paviljonki, joka lienee ollut jonkinlainen huvimaja, sijaitsi päärakennuksen edustan keskeisen nurmialueen päässä Töölönlahden puolella. Koristepuutarhan vieressä oleva vapaana esitetty alue, on mahdollisesti ollut viljelyaluetta, jonka keskellä orangeri sijaitsi. Thölö Sockerbruks Plan invid Helsingfors Stad 1859. HKA.

Kuva 7 | Hesperian puiston alue vuonna 1834. Kartalle on merkitty tonttiin kuuluneet rakennukset ja maa-alueet. Vihreällä merkityllä alueella (no 3) kerrotaan olevan istutettuja puita ja pensaita sekä käytäviä. Charta öfver Helsingfors Stads tillhöriga Landthus Ställe som sednast blifvit nyttjad af numera framlidne Conditören Johan Menns arfvingar å Töhlötracten; afmätt I närvaro af Stadens äldste Herr Commerce Rådet Feodor Kiseleff och Spegel Fabrikanten Christian Sjöberg. S.Grönlund, 1834. HKA.

Kuva 8 | Carl von Kugelgen 1818: Näkymä Siltavuorelta Töölönlahden suuntaan. Etualalla Pitkäsilta, oikealla Siltasaari ja vasemmalla Kaisaniemi. Taustalla näkyy Töölönlahden länsirantaa ja sairaalarakennuksia. MV 90877.

Kuva 9 | Nykyisen Hesperian puiston alueella näkyy muun muassa ravintola ja muita rakennuksia, "plantaasi"-aluetta sekä puistokäytävän linjausta. Hakasalmen huvilan päärakennuksen paikka näkyy kartassa "Glo Wiken" -tekstin vasemmalla puolella kukkulan päällä. Ote Helsingin kartasta vuodelta 1846. Plan af Helsingfors 1846. HKA.

aiheuttaisivat vahinkoa hedelmäpuille tai kukkapenkeille.¹⁴

Mennin ravintola tuli heti suosituksi helsinkiläisten keskuudessa, ja asiakkaiden pyynnöstä hän järjesti sinne myös musiikkia. Sotilassoittokunta musisoi sunnuntai-iltaisina,¹⁵ ja jo vuoden 1828 heinäkuussa Menn järjesti asiakkailleen soutuvenekuljetuksia Pitkältäsilalta Töölön puolelle ja takaisin.¹⁶ Hän rakennutti sen vuoksi omalla kustannuksellaan komean laiturin lahden rannalle. Menn jatkoi myös puutarhan kaunistamista; hän järjesti sinne käytäviä ja lehtimajoja (*kuva 7*). Omien sanojensa mukaan hän loi siellä kaupungille erään sen kauneimmista paikoista.¹⁷ Menn vuokrasi myös huoneita kesävieraille mainostaen niitä sillä, että kamareista oli näköala merelle.¹⁸ Töölönlahti lainehdikin silloin vielä vapaana ja suurena (*kuvat 8 ja 9*). Siltaisaari oli edellen nimensä mukaisesti saari, sillä sen ja Kallion välisen salmen täyttö, junaraiteiden ja niiden vaatimia penkereiden sekä rautatiesillan rakentaminen tapahtui vasta muutamia vuosikymmeniä myöhemmin. Menn oli antanut paikalle saksankielisen nimen ”Landhaus zum Vergnügen”, mutta sitä kutsuttiin yleisesti vain joko Töölön ravintolaksi – *Thölö Wärdshus* – tai Töölön puutarhaksi – *Thölö trädgård* – vielä pitkään senkin jälkeen, kun se oli saanut juhlavamman nimen Hesperia eli ”Länsimaa”.¹⁹ Nimi on kreikkaa ja se oli ollut antiikinajan kreikkalaisten Italiasta käyttämä nimitys.

Mennin kuoltua vuonna 1834 yritteliäs ja monitoroinen tanssinopettaja J.C.G. Ståhlhane hankki saman vuoden lopulla järjestetyssä huutokaupassa ”Thölön” vuokraoikeudet itselleen.²⁰ Hän oli ilmeisesti kuulunut Mennin tuttavapiiriin, sillä hän oli kesällä järjestänyt venekyytejä Seurapuutarhasta eli Kaisaniemestä Mennin ravintolaan.²¹ Ståhlhane ymmärsi musiikin päälle ja niinpä puutarhassa oli heti hänen

ensimmäisen kesä kautensa avajaiksi tarjolla lauluesityksiä huilun ja pedaaliarpun säestyksellä.²² Ståhlhane oli ilmeisesti myös innostunut harrastelijatarhuri, sillä perimätiedon mukaan hän muodosti puutarhaksi alueen yläosan, joka oli siihen saakka ollut pelkkää niittyä.²³

Vuoden 1837 kesäkuussa helsinkiläiset saivat lukea Z. Topeliuksen toimittamasta Helsingfors Tidningarlehdessä, että Ståhlhanen alueelta oli löydetty mineraalilähde ”joitakin vuosia sitten”. Asiyhteydestä ei käy ilmi, oliko alueelta löydetty mahdollisesti uusi lähde vai oliko yritteliäs tanssimestari ottanut Töölön yllämainitun, jo vanhastaan tunnetun lähteen uudelleen käyttöön. Joka tapauksessa Ståhlhane teki tietäväksi, että hänen lähteensä vesi oli tutkittu hiljattain kemiallisesti ja todettu alkaliseksi sekä erityisesti kalkkia ja magnesiumia sisältäväksi. Vesi oli myös maultaan miellyttävää. Niinpä Ståhlhane kertoi nyt tarjoavansa terveellisiä ”kaivonjuonti-kuureja” etenkin vähävaraisille ihmisille, joilla ei ollut varaa ulkomailaisiin tai ”keinotekoisiiin” vesiin.²⁴ Viimemainittu huomautus viittasi siihen, että Ullanlinnan kylpylaitoksessa ei ollut terveyslähdettä eli sen asiakkaat joutuisivat juomaan ”keinotekoisia” vesiä. Ullanlinnan laitoksen oli määrä avata ovensa vuonna 1838, mutta sen edustajat olivat tehneet jo vuoden 1836 syysinä sopimukseen Hartwallin virvoitusjuomatehtaan tuotteiden myymisestä siellä.²⁵ Ståhlhane pyrki siis hankkimaan itselleen asiakaskuntaa ennen kuin ”keinotekoisien vesien” juonti alkaisi Ullanlinnassa. Vedenjuontikuurit olivat edelleen tärkeitä ja paljon keskeisempiä terveydenhoitomuotoja kuin kylpeminen. Ullanlinnakin sai pian nimen ”Kaivopuisto”, vaikka siellä ei ollut ”kaivoa” eli ”runnia”. Ståhlhane yritti houkutellessa asiakkaita luokseen myös talvella järjestämällä heidän huvittamiseen ”jääradan”.²⁶

Kuva 10 | Wilhelm Le Moine
1823–24: Näkymä Töölöstä Kluu-
vinlahden yli Helsinkiin. Kuvassa
näkyvät soistunut Kluuvinlahti ja sen
länsirannalla sijainneita hakamaita.
HKM XXVII-1053.

Ongelmallisia alueita – Kluuvinlahti ja Kievarinhaka

Kun Helsingin uusi keskusta oli saatu suurin piirtein suunnitelluksi, kiintyi kaupungin päättävien tahojen huomio Kluuvinlahden alueeseen. Tuo laaja, mutta madaltunut lahti, ulottui silloin vielä melkein Pohjois-Esplanadille saakka (kuva 10). Sen aiheuttamia ongelmia ryhdyttiin ratkaisemaan siten, että sen jokseenkin soistunut eteläosa päätettiin täyttää. Suunnitteen nykyisen Elielinaukion kohdalla lahti ruopattaisiin ja siitä muodostettaisiin suuri peililammikko. Se olisi elävöittänyt promenadia eli puistokäytävää, joka piti yhdistää Kaisaniemi ja nykyinen Mannerheimintie suunnilleen nykyisen postitalon kohdalta. Promenadi perustettiin jo osaksi 1830-luvun lopulla.²⁷ Kluuvinlahden veden säännöstelemiseksi Hakasalmen yli rakennettu pato valmistui vuonna 1845. Sen

yhteyteen rakennettiin silta, joka yhdisti Töölön ja Kaisaniemen puiston. Sillalta avautui kaunis näköala Töölönlahdelle ja kaupunki oli siten saanut ”promenadin”, jonka arveltiin tulevan suosituksi.²⁸

Heti tämän alueen pohjoispuolella suunnittelijoita odottivat uudet ongelmat. Vasta perustetun promenadin ja Hakasalmen kallioiden välillä oli laaja ja vetinen notko, ikävän ja hoitamattoman näköinen alue, jossa kestikievarin hevokset kävivät laitumella. Kallioiden kauneutta ei vielä silloin juuri ymmärretty. Jopa yleensä luonnonystävänä tunnettu Z. Topelius viittasi Helsingfors Tidningar-lehdessä useaan otteeseen alueen rumuuteen.²⁹ Kaupunki päätti vuokrata Kievarinhakaan rakennusmaaksi sillä ehdolla, että vuokraaja ottaisi perustaakseen tuolle noin yhdentoista hehtaarin

Kuva 11 | Henrikinkadun (nyk. Mannerheimintie) muutospiirustus vuodelta 1841. Kartalla näkyvät Kluuvinlahden pohjoispuolella Hakasalmen (Hagasund) yli rakennettava patosilta sekä kartan luoteisosassa Hakasalmen puiston alue kalliioineen ”luonnontilaisena” ennen Walleenin aikaa. Förslag till förändring af östra Henriks Gatan och vägen från Helsingfors Stad till Tölo Villa. 1841. C.W. Gyldeén. HKA.

kokoiselle alueelle ryytimaan, ”plantaasin” sekä ”niin kutsutun englantilaisen puutarhan ruohokenttineen, puineen ja pensaineen” kolmen vuoden kuluessa ja huolehtisi sittemmin myös sen asianmukaisesta ylläpidosta.³⁰ Kaupungin isät olivat kuulleet ”englantilaisesta puutarhatyylistä” viimeistään vuonna 1813, jolloin luutnantti Anders Kocke, Helsingin jälleenrakentamiskomitean ensimmäinen arkkitehti, oli ehdottanut Kaupunginpuutarhan eli nykyisen Kaisaniemen puiston suunnitteleminen ”englantilaisen maun mukaan”.³¹ Silti ajatus oli vielä outo ja kaupungin isät olivat vielä 1820-luvulla torjuneet kreivitär Stewen-Steinheilin anomuksen saada vuokrata Siltasaaren ”Säästöpankinniemi” 30 vuodeksi ja perustaa sinne englantilainen puisto omalla kustannuksellaan. Päätävien tahojen ajatukset olivat kuitenkin vähitellen muuttuneet J. A. Ehrenströmin hienojen puistosuunnitelmien myötä ja olihan jo Åbo Tidningar-lehdessäkin kirjoitettu, että roomalais-ranskalainen eli geometrisesti rakennettu puutarhatyyli oli aikansa elänyttä. Uudentyylliset puutarhat istutettiin Englannissa ja Saksassa siten, ”että ne sopivat maaston muotoihin, jotka tutkitaan tarkkaan. Puutarhuri on siten kuin maisemamaalari, joka kaunistaa maisemaa”.³²

Silloisessa Helsingissä ei liene ollut montakaan puistotaiteesta kiinnostunutta henkilöä, jolla olisi ollut halua ja varaa upottaa rahojaan puiston perustamiseen Hakasalmen kalliolle. Se tulisi suunnattoman

kalliiksi. Vt. kaupungininsinööri C. W. Gyldénin arvioinnin mukaan Kievarinhaan alueella ei ollut nimitäin lainkaan multavaa maata, vaan ainoastaan kolmannen luokan hiekkamaita ja muutama laikku vielä huonompia, kuudennen luokan alueita, joihin luettiin muun muassa ojittamattomat suot.³³ Helsingissä tiedettiin myös hyvin, että Kaivopuistonkin perustamista koskeneita suunnitelmia oli hiljattain jouduttu supistamaan varojen puutteen takia. Alun perin puistoksi aiotulle itäiselle alueelle oli täytyntä palstoittaa 17 huvilatonttia jo vuonna 1838.³⁴

Siitä huolimatta kaupunki tarjosi lokakuun 19. päivänä 1842 järjestetyssä huutokaupassa tontin vuokraoikeudet 55 vuodeksi eniten tarjoavalle henkilölle. Ilmeisesti päättävät tahot olivat kuitenkin jo etukäteen tietoisia siitä, että tietty henkilö oli kiinnostunut alueen vuokraamisesta.³⁵ Hän oli salaneuvos, prokuraattori ja ritari Carl Walleen (1781–1867), Suomen korkein oikeusviranomainen, joka harrasti kirjallisuutta, kukkia ja kuvataiteita. Walleen huusi kuin huusikin Kievarinhaan oikeudet itselleen 25 hopearuplan vuotuisesta vuokrasta.³⁶ Vuokratessaan alueen Walleenille kaupunki puolestaan tiesi, että hän saattaisi alueen nopeasti hyvään kuntoon, sillä prokuraattori pani suuren painon kauniille ympäristölle. Tontille annettiin tässä yhteydessä nimi Hakasalmi,³⁷ joskin siitä käytettiin myös nimiä Carlsvik ja ”Walleenska villan” ja vanha nimitys Kievarinhaka painui vuosien kuluessa unohduksiin.

Kuva 12 | Hakasalmen huvila. Julkisivu itään. Rakennuksen portaiden ja terassien yhteyteen on piirretty huomattava määrä uurnia ja ruukkuja. Rakennuspiirustus, E. B. Lohrmann v. 1843. HKM XXII-120-2.

Hakasalmen puiston alkuvaiheita

Walleenille naurettiin ja häntä pilkattiin:

”Onpa typeryyttä, että kaunotaiteiden ja luonnon lämmin ystävä, Suomen senaatin prokuraattori Carl Walleen, tärvää niin paljon rahaa noihin kiviröykkiöihin, jotka sijaitsevat venäläisen kasarmin takana, joka ei levitä juuri mitään sulotuoksua ympäristöönsä. Mutta tuo hienosti sivistynyt, henkevä ja taiteilijasielun omannut herrasmies ei kuunnellut arvostelijoita – sillä hän näki mielikuvituksessaan jo nyt Töölön ja sen ympäristön tulevaisuuden kuvan olevan täynnä elämää ja valtavaa luonnonkauneutta.”³⁸

Walleen oli tosiaan henkilö, joka ei piitannut muiden ihmisten mielipiteistä. Hän oli teräväpäinen ju-

risti, mutta samalla puutarhataiteen ystävä, joka oli ollut mukana Suomen puutarhanviljelyseurassa sen vuonna 1837 tapahtuneesta perustamisesta lähtien.³⁹ Sitä paitsi hän oli antanut suunnitella laajan puiston Espoon Träskändan eli Järvenperän kartanon yhteyteen 1820-luvulla. Hän oli uhrannut sen hyväksi runsaasti aikaa ja varoja ja antanut jopa siirtää maantien pois Glimsinjoen rannalta uuden päärakennuksen taakse, jotta tämä vesiaihe saatiin liitetyksi osaksi puutarhaa. Niinpä kaikki aikalaisetkaan eivät pitäneet Walleenia hassahtavana vaan luottivat hänen taiteelliseen silmäänsä ja kykyihinsä. Eräässä Helsinkiä koskevassa matkaoppaassa kerrottiin vuonna 1843, siis puis-

ton ollessa vielä alkutekijöissään, että sitä toteutettaessa ei säästellä varoja ja että se tulee antamaan lisää hohtoa ja vaihtelua Hakasalmen tienoille.⁴⁰

Träskändan puutarha näyttää kuitenkin Walleenin aikanaan olleen lähinnä suoralinjainen eikä niinkään ”englantilainen”. Walleen osasi kuitenkin arvostaa Hakasalmen kallioita, pitkää ranta-aluetta ja sen tarjoamia kauniita näkymiä. Hän kirjoitti Portugalissa asuneelle tytäpuolelleen Aline Correalle, että tontilta avautui eräs kaikkein viehättävimmistä näköaloista, mitä pohjoisnavan läheisyydessä oli tarjolla – viitaten siten Helsingin uuteen, Engelin luomaan kaupunkipanoraamaan. Hän uskoi suorastaan, että hänen terveytensä erinomaisuus johtui Hakasalmen näköalojen tuottamasta mielihyvästä.⁴¹ Aline Correa ymmärsi isäpuoltaan. Hän lähetti tälle kukkien siemeniä uutta puutarhaa varten, ja Walleen kertoi kylvävänsä ne

kevään tultua lavaan.⁴² Walleen oli ryhtynyt perustamaan puutarhaansa nimittäin jo heti vuonna 1843 täyttäkseen vuokrasopimuksen yllämainitun ehdon. Päärakennus valmistui vasta kolme vuotta myöhemmin.⁴³ Walleen ei tullut tontin suhteen suinkaan jymäytetyksi. Hän oli Träskändassa omistautunut maanviljelykselle ja viljavuuskysymyksille ja ymmärtänyt erinomaisen hyvin, että tontin maaperä oli toivottoman keinoa. Helsingiläiset saivatkin sitten ennen pitkää lukea sanomalehdestä, että Hakasalmen huvilalle haluttiin ostaa puutarhamultaa.⁴⁴

Puutarhojen ja puistojen suunnittelu oli 1840-luvulla Helsingissä pääasiassa arkkitehtien, mutta osittain myös opinkäyneiden tarhurimestarien ja asianharrastajien käsissä. Todennäköisesti Hakasalmen puisto-suunnitelma syntyi Walleenin ja hänen puutarhurinsa yhteistyönä.⁴⁵ Myös Walleenin tytäpuoli Aurora De-

Kuva 13 | Piirustuksen vasemmassa laidassa näkyy Hakasalmen huvila. Siitä oikealle seuraava suurempi rakennus lienee Hesperian huvila ja taaimpana on Töölön sokeritehtaan rakennuksia. Päiväämätön ja allekirjoittamaton piirustus - ajoitettavissa 1800-luvun puolivälin paikoille. HKM XXVII-2599.

midov (myöh. Karamzin) oli tuohon aikaan jo Suomen puutarhanviljelysseuran jäseniä,⁴⁶ mutta hän näyttää alkaneen harrastaa puutarhasuunnittelua aktiivisemmin vasta sen jälkeen kun Hakasalmen puisto oli tullut jo perustetuksi.⁴⁷ Walleen lienee saanut keskusteluapua myös ystäviltaan J. A. Ehrenströmiltä ja kreivi R. H. Rehbinderiltä. Ensimmäinen mainittu oli Helsingin jälleerakennuskomitean puheenjohtajana ollut laatimassa kaupungin puistoja ja bulevardejä. Jälkimmäinen oli Suomen puutarhanviljelyseuran puheenjohtaja.

Hakasalmen huvilan suunnittelijalla, arkkitehti Ernst Lohrmannilla, oli epäilemättä myös sanansa sanottavana päärakennuksen paikan valinnassa, mikä puolestaan on vaikuttanut polkujen linjauksiin ja nurmikenttien muotoihin. Lohrmannin kiinnostus Hakasalmen puiston ja huvilan liittämistä läheisesti toisiinsa näkyy hänen talon pohjoista sisäänkäyntiä varten laatimassaan piirustuksessa. Sitä ympäröi pergolamainen, köynnöskasvien verhoama katos, jonka kaitteille ja portaille oli hahmoteltu erikokoisia istutusasioita viherkasveineen (*kuva 12*). Suurikokoisia viherkasveja oli piirretty myös huvilan sisäänkäynnin ympärille. Kukka- tai viherkasveja oli suunniteltu myös molempien parvekkeiden somistukseksi.⁴⁸ Lohrmann otti tässä ilmeisesti huomioon sen, että Walleen oli innokas kasvihuonetarhuri, joka halusi epäilemättä siirtää parhaat yksilöt kesäksi ulos raittiiseen ilmaan ja

samalla myös mahdollisimman arvokkaille ja näkyville paikoille. Huvilan eteläpuoleinen sivurakennus oli Walleenin kasvihuone. Se muutettiin asuinrakennukseksi vasta hänen kuolemansa jälkeen. Hänen hyötytarhansa sijaitsi kaupunginpuoleisella, etelään viettävällä rinteellä.

Hakasalmen mäet, painanteet ja dramaattiset kalliot tekivät siitä ihanteellisen alueen ”englantilaisen puutarhan” luomista varten, missä alati uusien, luonteeltaan vaihtelevien maisemanäkymien tuli avautua kävelijän silmien eteen. Walleenin alun perin vuokraama alue ulottui Eduskuntatalon alapuolelta melkein Eteläisen Hesperiankadun tienoille. Puisto vaikutti kuitenkin paljon laajemmalla, koska se rajautui idässä koko pituudeltaan silloin vielä vapaana lainehtineeseen Töölönlahteen (*kuvat 13 ja 14*). Vuokrasopimuksen ehtoihin oli kuulunut myös se, että Walleenin oli pystytettävä aita tontin länsirajalle eli nykyisen Mannerheimintien varrelle. Hän rakennutti matalan, traditionaaliseen tapaan ladotun kiviaidan, joka oli maisemapuutarhatyylin hengen mukainen.⁴⁹

Vuoden 1851 heinäkuussa Hakasalmen puisto oli jo niin hyvässä kunnossa, että hän järjesti siellä kutsutytärpuolensa Auroran ja tämän puolison Andrei Karamzinin kunniaksi. Se oli myös avoimien ovien ilta helsinkiläisille. Kerrotaan, että useita tuhansia ihmisiä kierteli silloin Hakasalmessa tarkastelemassa puiston

Kuva 14 | Ote Töölönlahden, Tavallanlahden ja Lapinlahden välisistä alueista laaditusta venäjänkielisestä kartasta vuodelta 1854. Kaisaniemen puistokäytävät ja Kluuvinlahden patosilta on kuvattu tarkasti. Hakasalmen ja Hesperian huviloiden puutarhamaiset alueet erottuvat selvästi ympäröivistä pelto- ja kallioalueista. Erityisesti

Walleenin Hakasalmeen luoman puiston laajuus hahmottuu hyvin. Hakasalmen huvilan (joka kartalla on nimetty Demidovin huvilaksi) ja kaupungin välissä on laaja peltoalue, jolla sijaitsee kaksi lammikkoa. Päärakennuksen edustalla siipirakennusten välissä on suorakulmainen parterri-aihe. Myös nykyinen puuliiteri huvilan poh-

joispuolella sekä hävinnyt portinvartijan rakennus pohjoisempana Mannerheimintien varrella erottuvat kartalta. Maisemapuutarhan käytävä kiemurtelee ylös kalliolle, jonka laella on pyöreä huvimaja. Vertaa kuvaan 13, jossa huvimaja myös näkyy. Hesperian huvilan (kartalla ravintola/majatalo Töölö) alueella ei vielä ole esitetty yhtä

selkeää puistomaista jäsentelyä, mutta tontin pohjoisosassa erottuu ravintolarakennus ja keskellä näkyy pyöreä karuselli. Karuselliilta lähtee kapeat kaarevat käytävät etelään. Kartan pohjoisosassa erottuu Kiseleffin huvilan ja sokeritehtaan tontit. KA VKP-2/4:23.

Kuva 15 | Hakasalmen ja Hesperian huviloiden rajalla olevalta kalliolta piirretyn kuvan oikeassa laidassa on Hakasalmen huvila ulkorakennuksineen ja sen puutarhaa. F. Liewendal / C.A. Hård 1859: Helsingfors från Thölö och Hagasunds villa. HKM XXVII 66.

istutuksia, nauttimassa musiikista ja ihailemassa ”transparentteja”. Ne olivat eräänlaisia suuria puistolyhtyjä, jotka oli valmistettu paperista tai ohuesta kankaasta. Niille oli maalattu koristeaiheita, jotka oli valaistu takaapäin. Töölönlahdelle oli rakennettu pieni tilapäinen saari, ja siellä esitettiin tähtisateiden valaisema kuvaelma, jossa nähtiin Venus sekä tritoneja, nymfejä ja vedenhaltijoita. Ilta päättyi ”roomalaistyyliin” iletulitukseen, jonka kööpenhaminalainen *konstfyrverkare* eli ”taide-iletulittaja” H. Löhr oli suunnitellut.⁵⁰ Sanottiin, että kukaan yksityishenkilö ei liene siihen mennessä järjestänyt Helsingissä niin upeita juhlia.⁵¹

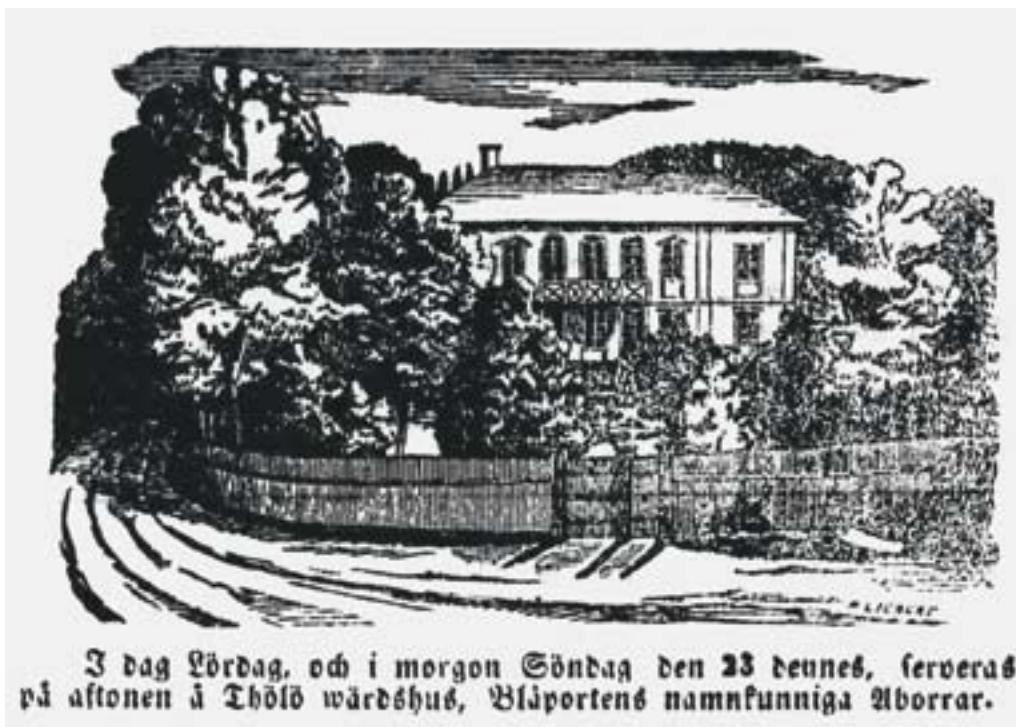
Walleenia pidettiin yleensä sulkeutuneena luonteena, mutta ilmeisesti hän monien puutarhahihmisten tapaan kuitenkin mielellään esitteli kukkia ja muita istutuksiaan asianharrastajille. Sehän ei velvoittanut häntä sen enempiin seurusteluun tai kanssakäymiseen. Vuonna 1854 julkaistun sanomalehtiartikkelin perusteella voi näet päätellä, että Walleen salli ainakin silloin tällöin, että muut ihmiset kävivät katsomassa hänen ”yrttitarhaansa ja kasvihuonettaan” sekä ihailivat hänen ”reheviä kasvimaitaan.”⁵² Walleenin puistoistutuksetkin onnistuivat ilmeisesti yli odotusten:

”...Hakasalmi. Se joka näki tämän hedelmättömän alueen kymmenen vuotta sitten, saattaa tuskin tuntea sitä samaksi. Ihana puisto vihannoi täällä ennen paljalla kallioilla, ja niiden välissä näkee rehevästi kasvavia nurmikoita. Monien harvinaisten puiden joukossa näkee metsätalouden edustajien arvostamien lehtikuusien viihtyvän täällä erinomaisen hyvin ja myös nuorten

*vihantien tammien kukoistus antaa uskoa siihen, että ne tulevat menestymään.”*⁵³

Helsinkiin alettiin suunnitella rautatietä 1850-luvulla. Useita eri vaihtoehtoja tutkittiin ja lopulta tulitiin siihen tulokseen, että se rakennetaan Töölönlahden poikki. Se turmeli osan Hakasalmen näköaloista, mutta ei siinä kaikki. Vuonna 1859 kaupunki päätti myydä Hakasalmen tontin eteläpään ratapihaksi ja sen seurauksena Walleen menetti viisi hehtaaria alueestaan. Hän sai siitä 5 000 hopearuplan korvauksen, sillä hän oli tehnyt huomattavia investointeja alueen kuivattamiseksi. Menetyksensä kirvellyt hänen mieltään suuresti, etenkin kun rautatiehallitus totesi vain muutamaa kuukautta myöhemmin, että se ei lainkaan tarvinnut niin suurta aluetta. Kaupunki saisi käyttää sitä hiekanottoon ja rakentaa sinne kaasulaitoksen. Kluuvinlahden täyttämistä jatkettiin, ja ennen pitkää Walleenin huvilan ja hänen arvostamansa upean kaupunkinäköalavälille syntyi kolkko ja meluisa työmaa-alue. Walleen menetti ilmeisesti tyystin kiinnostuksensa kyseistä aluetta kohtaan, sillä hän vuokrasi osan tontin jäljelle jääneestä etelärinteestä venäläisille vihannestarhureille.⁵⁴

Edellä mainittu Hakasalmen vuokrasopimusta tehtäessä vireillä ollut suunnitelma leveän puistokäytävän perustamisesta Mannerheimintien ja Kaisaniemen väliselle alueelle päättyi rautatiehankkeiden myötä. Siinä suhteessa Walleen ja 1800-luvun alkupuolen Helsingin kaupunkisuunnittelijat kärsivät tappion poikkeuksellisen kauniin kaupunkikuvan menettämisen myötä.

Kuva 16 | Töölön ravintolan mainos vuodelta 1852: "I dag Lördag, och I morgon Söndag den 23 deunes, serveras på aftonen å Thölö wärdshus, Blåportens namnkunniga Aborrar." Kuvassa näkyvä vehmaan puiston ympäröimä rakennus on vuonna 1848 pystytetty uusi ravintolarakennus. Helsingfors Tidningar no 41, 22.5.1852.

Hesperia – Helsingin suosituin puisto

Erään ilotulituksen valmistelujen seurauksena Hesperian ravintola, sen sivurakennus sekä keilarata paloivat vuonna 1847.⁵⁵ Uusi, tarkoituksenmukaisempi ja tyylikkäämpi ravintola pystytettiin kuitenkin jo seuraavana vuonna. Ravintolasali oli talon alakerrassa ja yläkerrassa oli suuri salonki, jossa järjestettiin tanssiaisia ja konsertteja. Hesperian silloinen vuokraaja, Petter Sjögren, kaunisti eräiden tietojen mukaan myös puutarhaa, jota alettiin silloin nimittää myös puistoksi.⁵⁶ Osa puista oli ilmeisesti hedelmäpuita, sillä tulipalossa tuhoutuneen sivurakennuksen yläkerrassa asuneet Strömin veljekset pelastautuivat viime hetkellä kiipeämällä ikkunasta ulos ja tarttumalla sen lähellä

kasvaneen omenapuun oksiin.⁵⁷ Myös uutta ravintolarakennusta esittävän kuvan perusteella voi päätellä, että sitä ympäröi lehtevä puisto (kuva 16). Siellä järjestettiin runsaasti ohjelmaa, oli marionettiteatterin esityksiä, konsertteja, ilotulituksia ja ns. ”tivolivalaistuksia”, millä tarkoitettiin puiston valaisemista puihin ripustettujen värikkäiden lyhtyjen avulla. Alueella oli myös runsaasti huvittelulaitteita kuten kiinalaistyylinen karuselli, kolme keilarataa, pieni teatteri ja ilmeisesti tavallisten keinujen ohella myös sellainen, joka pyöri joka suuntaan. Kööpenhaminan vuonna 1843 perustettu Tivoli lienee inspiroinut Sjögrenia. Eräät helsinkiläiset olivat kyllä sitä mieltä, että oli surullista

nähdä keinujen ja rikkaruohojen valtaavan alaa Hesperian puiston kauneimmassa osassa. He muistelivat kaivaten sitä aikaa, jolloin ravintolan ”puutarhasalonki” oli ollut kokonaan kukkien ympäröimä. Terveyslähdetäkin oli ennen pidetty arvossa, mutta nyt sen katos oli jo lahoamassa, he valittivat.⁵⁸ Nämä puutteen eivät näytä häirinneen nuorisoa:

*”Töölön ravintola Hesperian puistossa oli kesäisin sen ajan Helsingissä kultaisen nuorison kokoontumispaikka. Monet monituiset ylioppilaskeskeiset vietettiin tässä pääkaupungin ulkoravintolassa ja sitä aikaa kuvaavat muistelmateokset ovat säilyttäneetkin useita kuvauksia innostuneista ja iloisista öisistä juhlista, joissa aatteelliset keskustelut ja riuskea ilonpito muodostivat ainutlaatuisen elämänhuuman. Ainutlaatuisen siitä syystä, että aika heräävän kansallisuuden elämässä oli silloin ainutlaatuinen, ja että se antoi taustan ja pohjan sekä yksilölliselle että yleiselle seurustelulle varsinkin, jos asianomaiset kuuluivat fennomaaneihin ja patriooteihin. Hesperia ei pidetty vieraskirjaa. Jos sellainen olisi ollut ja jos se olisi säilynyt, niin me sieltä nyt voisimme lukea monta armasta ja historiallista nimeämme. Aleksis Kivi ja hänen ystäväpiirinsä kuuluivat Hesperian kantajoukkoon.”*⁵⁹

Vuoden 1848 kesällä Hesperiaa esiintynyt tanssitar Alina Frasa teki Aleksis Kiveen syvän vaikutuksen. Hän oli se valkoliinainen neito,⁶⁰ jonka kirjailija ikuisti tunnetussa runossaan ”Keinu”:

*”Nyt kansani keinuhun käy,
Mun impeni, valkeal liinal;
Kuin morsian kauniina seisoo vi luonto
Iltana helluntain.”*

Mahtoiko runossa mainittu keinu olla eräs Hesperian puiston huvittelulaitteista? Joka tapauksessa ne vetivät niin paljon yleisöä puoleensa, että sen sano-

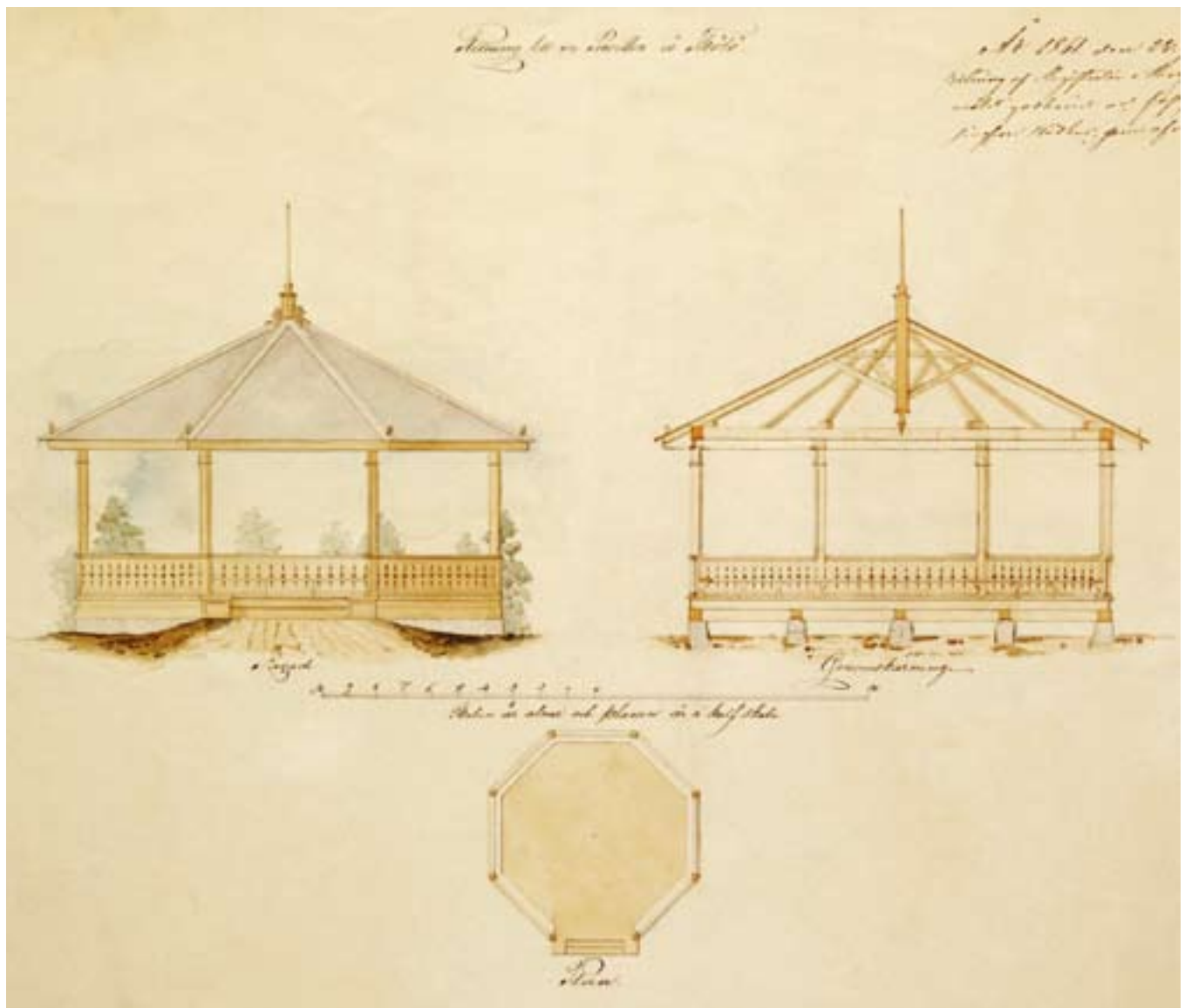
taan vaikuttaneen lamauttavasti Kaivopuiston toimintaan.⁶¹

Uuden puistoravintolan kukoistuskausi päättyi vuoden 1858 elokuussa tapahtuneeseen tulipaloon. Se oli mahdollisesti saanut alkunsa savupiipun halkeamasta.⁶² Petter Sjögren ei kuitenkaan antanut periksi. Hän ilmoitti lehdessä, että hänen ravintolansa – *Thölö Wärdshus* – jatkaisi toimintaansa Humlebergin huvilassa.⁶³ Humleberg sijaitsi kuitenkin varsin kaukana kaupungista, nykyisen Sibeliuspuiston tienoilla. Niinpä seuraavana kesänä ravintolaa alettiin pitää alueen tulipalolta säästyneissä ulkorakennuksissa.⁶⁴ Mahdol-

Kuva 17 | Paviljonki on merkitty ympyrällä. Kartalla näkyvät myös tontilla tuolloin sijainneet muut rakennukset sekä vanhojen suorakulmaisten istutusalueiden

jäsentelyä. Turuntietä reunustavat puurivit. Ote maistraatin vuonna 1861 hyväksymästä suunnitelmapiirustuksesta *Ritning till en pavillon i Thölö*. HKA.

Kuva 18 | Paviljongin suunnitelma. Ote maistraatin vuonna 1861 hyväksymästä suunnitelmapiirustuksesta Ritning till en pavillon i Thöle. HKA.

lisesti palosta aiheutuneet taloudelliset vaikeudet johtivat kuitenkin siihen, että tontti jaettiin kahtia vielä samana vuonna.⁶⁵ Sen pohjoisosa sai numeron 61 ja ja sinne perustettiin Hesperian saippua- ja kynttilätehdas.

Vuonna 1861 puiston eteläosaan rakennettiin kahdeksankulmainen paviljonki edelleen tilapäisissä tiloissa toimineen ravintolan vieraiden viihtyisyyden lisäämiseksi. Se tarjosi kävijöille levähdyspaikan, mistä ihailla Töölönlahden maisemia (*kuvat 17 ja 18*). Seuraavana vuonna maistraatti päätti järjestää arkkitehtuurikilpailun uuden ravintolarakennuksen sekä venelaiturin, keilaradan ja puutarhapaviljongin suunnittelemiseksi Hesperiaan.⁶⁶ Theodor Mellgren voitti kilpailun; muiden osanottajien nimiä ei annettu julkisuuteen. Rakennustöiden aloittaminen viivästyi kuitenkin sen vuoksi, että Turuntietä ryhdyttiin juuri silloin oikaisemaan Hesperian kohdalta. Vuosia kului, ja helsinkiläiset kaipasivat tilavampaa, hyvin järjestettyä kesäravintolaa. Puutteistaan huolimatta ”Töölö” oli kuitenkin edelleen suosittu. Aleksis Kiveä ja eräitä hänen ystäviään sinne veti erityisesti eräs hurmaa-va tarjoilijatar. Kivi lähetti ”monia terveisiä Kerstille Thöölöössä” ystävänsä Albert Forssellin kautta vuonna 1864. Albert veti kuitenkin pitemmän korren ja meni naimisiin kyseisen kaunottaren kanssa.⁶⁷

Tien oikaisu koitui Hesperian puiston hyväksi, sillä sen tontti laajeni lännessä suunnilleen saman verran kuin mitä se oli menettänyt saippua- ja kynttilätehtaalle pohjoisessa (*kuva 20*). Kaupungininsinööri Conrad Reuter ja eräät muut henkilöt ehdottivat rakentamisen viivästyessä, että uusi ravintola rakennettaisiin tontin kaakkoiskulmaan, siellä olevan suuren kallion ja Töölönlahden väliselle alueelle. Se olisi ollut epäilemättä maisemallisesti kauniimpi paikka kuin entinen paikka pohjoisessa, hiljattain rakenne-

Med högwederbörligt tillstånd afbrännes uti Thöölö trädgård Söndagen den 18 i denne månad ett stort briljant

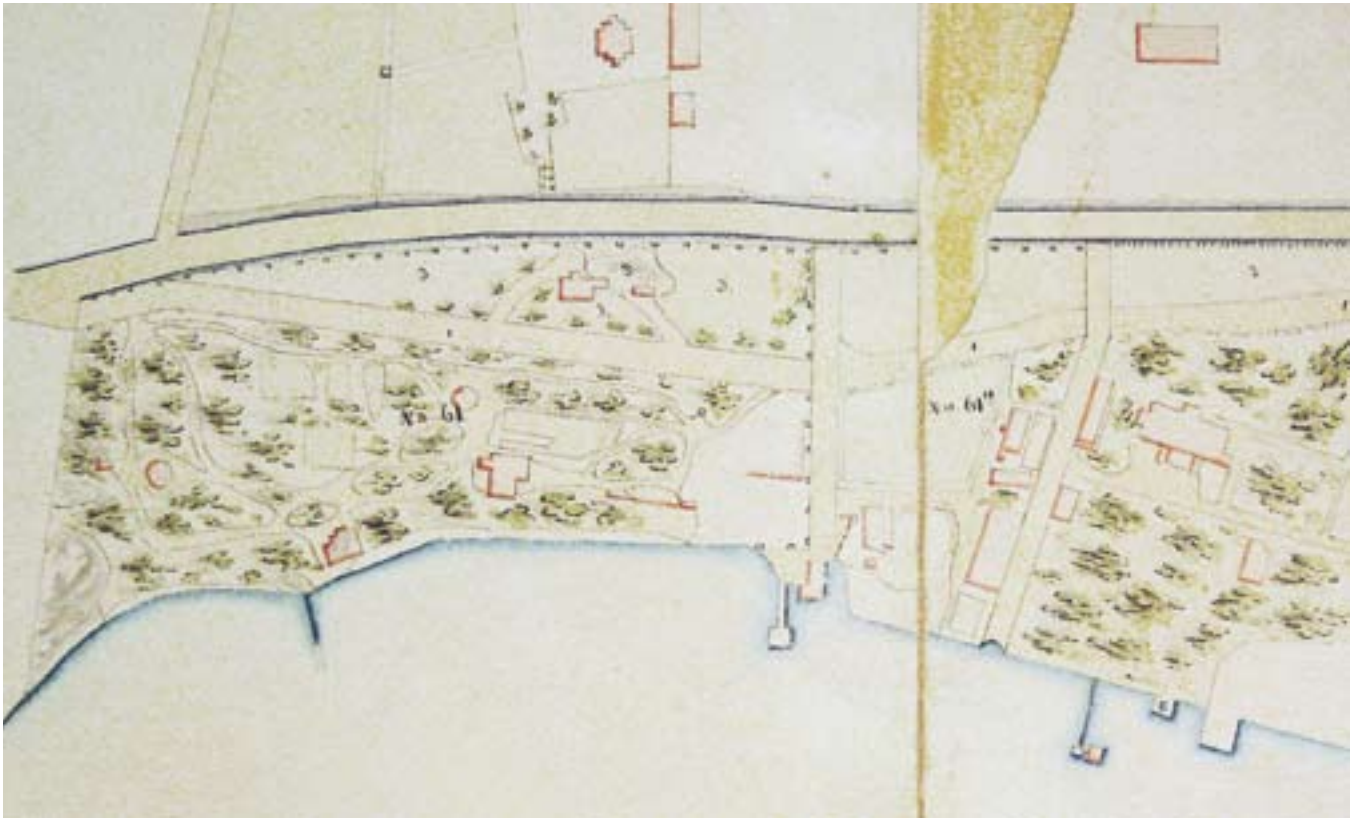
Fyrwerkeri,
hwarwid Hans Keiserliga Majestäts höga namn afbrännes. Inträdesloft a 20 lovel för ståndspersoner och 10 lovel för arbetande klassen erhållas wid ingången ifrån kl. 4 e. m. Fyrwerkeriet afbrännes kl. 8 e. m. Trädgården eklärerats rikeligen. I händelse af misgynsam wäderlek, afbrännes fyrwerkeriet påföljande Tisdag.

Karusellen i Thöölö park
är i morgon Söndag tillgänglig för den respektive allmänheten. Harmonimusi? af bästa sort uppföres hvar aften.

Kuva 19 | Puistossa järjestettiin syksyisin usein ilotulituksia, joista ilmoitettiin lehdessä. Ilotulituksen lisäksi tässä Töölön ravintolan mainoksessa vuodelta 1859 mainostetaan karusellia ja harmonimusiikkia: ”Med högwederbörligt tillstånd afbrännes uti Thöölö trädgård Söndagen den 18 i denne månad ett stort briljant Fyrwerkeri,

hwarwid Hans Keiserliga Majestäts höga namn afbrännes. Inträdesloft a 20 kopek för ståndspersoner och 10 kopek för arbetande klassen erhållas wid ingången ifrån kl 4 e. m. Fyrwerkeriet afbrännes kl. 8 e. m. Trädgården eklärerats rikeligen. I händelse af misgynsam wäderlek, afbrännes fyrwerkeriet påföljande Tisdag.

Kuva 20 | Uusi Turuntie – nykyinen Mannerheimintie – näkyy vahvana, suorana linjana kartan ylälaidassa. Vanha Turuntie (nr. 1) näkyy alempana, viheralueen sisällä. Sen toisella puolella on peltoja (nr. 3) sekä pari rakennusta. Tämä alue liitettiin tien oikaisun yhteydessä Hesperian tonttiin (nr. 61). Se vastaa pinta-alaltaan suurin piirtein sitä aluetta, jonka erotettiin siitä saippua- ja kynttilätehdasta (nr. 61 a) varten. Kuvan oikeassa laidassa näkyy Kiseleffin huvila ja sen puutarhaa.

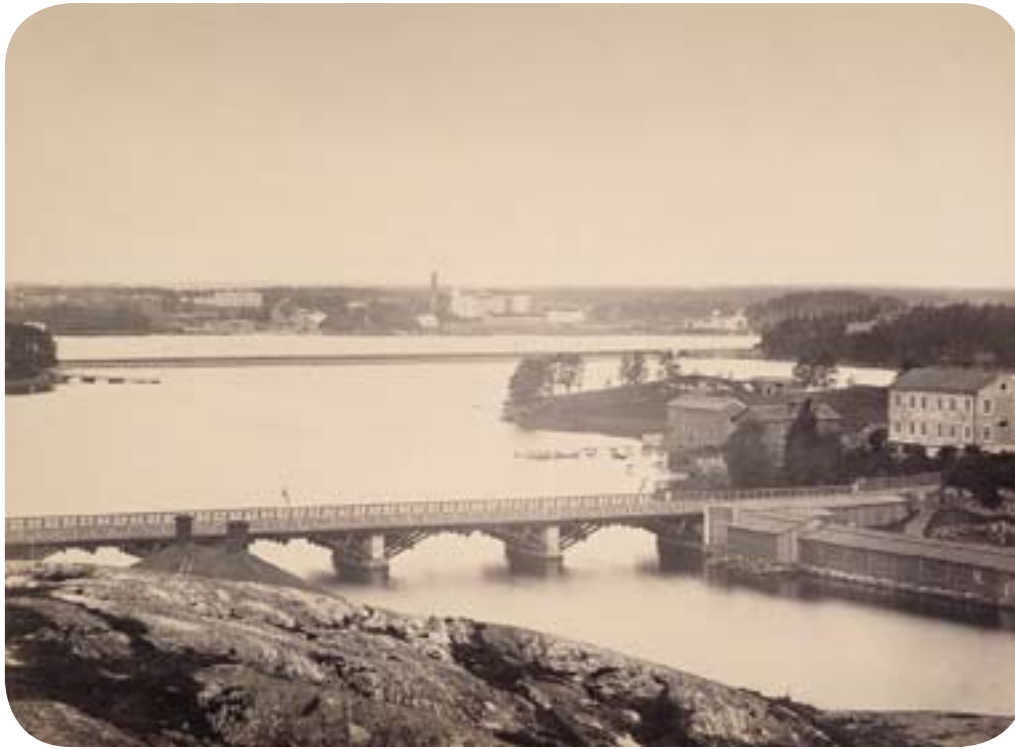
Vuonna 1858 palaneen ravintolan paikka näkyy punertavana

ääriiviivarajauksena sorakentällä, Turuntieltä suorakulmaisesti rannalle johtavan tien varrella. Sorakentän nurkalla oleva punaisella merkitty pitkä, kapea rakennelma oli ehkä keilarata. Vuonna 1861 rakennettu puutarhapviljonki sijaitsee vastakkaisella puolella, pienehkön sorakentän ympäröimänä. Numero 61:ssä melkein kiinni oleva kahdeksankulmainen rakennus on karuselli. Kaksi muuta, lähempänä rantaa sijaitsevaa suurehkoa rakennusta ovat todennäköisesti asuintaloja.

Suoraviivaiset, värittömät kohdat edustavat mahdollisesti ”plantaasi”-

vaiheen istutusalueita. Aidat reunustavat tonttia kolmella taholla.

Maisemapuutarhatyylin mukaisesti polveilevat käytävät on esitetty viitteellisesti, samoin kasvillisuus. Näyttää kuitenkin siltä, että puurivit reunustaisivat vanhaa Turuntietä. Tämä on myös sikäli todennäköistä, että Töölön huvilatonttien vuokraehtoihin oli kuulunut puiden istuttaminen tieosuuksiensa reunoille. Beskrifning öfver den emellan Thölo-villorna och chausseen belägnan marken. C. Reuter 1865. HKA.

Kuva 21 | Töölönlahti kuvattuna Kruununhaan Siltavuorelta, taustalla näkyy Hesperian rantaa. Kuvassa oikeassa reunassa näkyy Töölön sokeritehdas piippuineen. Siitä vasemmalle puuston ympäröimä Kiseleffin huvila kahden vaalean siipirakennuksen välissä. Sen vieressä on avoin Hesperian tontti 61a, jolla sijaitsi saippua- ja kynttilätehdas. Siitä vasemmalle vuonna 1858 palaneen Hesperian huvilan (tontti 61) paikka näkyy avoimen alueen laidassa. Kuvan vasemmassa laidassa näkyy Hesperian puutarhan kookas ja tuuhea puusto. Kuva: Carl Adolf Hårdh n. 1867. HKM D3343.

Kuva 22 | Hesperian ravintola 1870-luvulla. HKM 2566.

tun saippuatehtaan naapuruudessa.⁶⁸ Erään toisen, Reuterin vuoden 1866 syksyllä tekemän ehdotuksen mukaan ravintola olisi voitu pystyttää myös jokseenkin uuden laajentuneen tontin keskelle, vanhan Turuntien mutkan kohdalle siten, että rakennuksen fasadi olisi antanut Töölönlahdelle ja että puisto olisi ympäröinyt sitä väljästi joka puolelta. Suunnitelmaan liittyneessä selostuksessa ehdotettiin myös, että asian- tuntevalta puutarhurilta tilattaisiin tähän ehdotukseen sopiva puistosuunnitelma.⁶⁹ Mitään ei kuitenkaan tapahtunut. Samoihin aikoihin maata kohtasi nimittäin hirvittävä kato ja niin sanotut suuret nälkävuodet (1866–1868) alkoivat. Niin yksityisten kuin viranomaistenkin huomio ja voimat kuluivat hädän uhrien vaikeuksien lievittämiseen.

Vuonna 1873 Hesperiaan rakennettu uusi ravintola pystytettiin suunnilleen entisen, viisitoista vuotta aiemmin palaneen rakennuksen paikalle.⁷⁰ Ravintolasta tuli kummajainen. Alakerta muurattiin tiilistä ja sen päälle siirrettiin toiseksi kerrokseksi vanha puutalo Mikonkadulta. Koko komeus ympäröitiin leveillä puu- parvekkeilla, mikä teki sisätilat pimeiksi (kuva 22).⁷¹ Ravintolarakennuksen olemusta yritettiin kyllä kohentaa laudoituksella, purkamalla portaita ja muilla toimenpiteillä vielä samana vuonna.⁷²

Tulipalo, vaihtuvat vuokraajat ja väli vuosien heikko hoito oli johtanut siihen, että puisto oli ehtinyt päästä jo erittäin huonoon kuntoon, vaikka jonkun verran vanhoja istutuksia ja rakenteita oli säilynytkin. Helsingin Rahatoimikamarin edustajat pitivät paikalla nimittäin katselmuksen ja velvoittivat uuden ravintolanpitäjän, P. G. Nymarkin, huolehtimaan tontilla kasvavista ”villeistä” puista, hedelmäpuista, marjapensaista sekä käytävistä, ojista, silloista ja aidoista.⁷³ Finlands Allmänna Tidning tiesikin kertoa vuoden 1873 heinäkuussa, että ”Hesperian ravintolan ympäristössä,

joka on useiden vuosien ajan ollut hoitamatta, tehdään parhaillaan perusteellisia kunnostustöitä”.⁷⁴ Puistoon rakennettiin myös uusi huvilatyylinen asuinrakennus,⁷⁵ ja seuraavana vuonna sinne pystytettiin koristeellinen musiikkipaviljonki (kuva 25).⁷⁶

Puiston kunnostus oli tarkoitus toteuttaa vuonna 1874, ja tämä kaupungin varoilla tehtävä työ oli päätetty antaa tarhurimestari C. Helmin huoleksi.⁷⁷ Saksalaissyntyinen Carl Helm oli tunnettu ja aikalaisensa arvostama puutarhasuunnittelija, eräs ammattikuntansa harvoja edustajia sen ajan Helsingissä. On kuitenkin vaikea sanoa, missä määrin hän ehti vaikuttaa Hesperian puiston uudistuksiin, sillä hän kuoli vuoden 1875 huhtikuussa.⁷⁸ Ehkä hänen kätensä jälki näkyi kuitenkin kukkaistutuksissa, jotka olivat ainakin seuraavana kesänä näyttävät⁷⁹ ja siinä, että vanhan Turuntien pohja kavennettiin tavalliseksi puistokäytäväksi. Joka tapauksessa uusittu Hesperia näyttää heti saavuttaneen entisen, vankan sijansa helsinkiläisten sydämissä:

”Korkeasaari on saanut mahtawan ja tawallansa ”rebellisen” kilpailijan. Se on Hesperia Töölössä, toinen, uusi, tahi pikemmin uudistettu, kansan yleinen huwi- paikka. Kun ”siiwo” palvelustyttö ei uskalla herraswäeltänsä pyrkiä Korkeasaareen eikä kukaan ”kunniallinen waimo-ihminen” rohkene kainostelematta kertoa olleensa siellä huwituksilla, niin käynnistä Töölössä kuullaan jo puhuttawan ani tawallisena asiana. Töölön julkisa rawintola on jo itsessään kuin muu ”wahwa warustus” siisteydelle ja järjestykselle. Karuselli, tanssikatos ja mukawat wirwoitus-pöydät istuiminsa, keikkalaudat ja kiipeysriuwut, riweissä seisowain wanhain lehtipuiden wartioimalla awopaikalla, tässä yleisen maantien ja tywenen lahden ynnä rautaradan välisellä, hiekka-käytävillä warustetulla wiheriällä alanteella – kaikki on niin rauhaisen ja sowelimaan julkista. Ei siis ihme, että Töölö

Kuva 23 | Rakennukset ja rakennelmat vasemmalta oikealle: ulkorakennus, ravintola, keilarata (rannalla), suihkulähde, musiikkipaviljonki (melkein ruskean tahran alla), tanssilava, soittolava, karuselli, asuinrakennus (rannalla), sirkushalli.

Lyhyt kujanne johtaa Turuntieltä – nykyiseltä Mannerheimintieltä – ravintolan edustalla olevalle sorapihalle, jonka eteläreunassa on suihkulähde. Suihkulähteen toisella

puolella on pieni nurmipintainen, kaksiosainen aukio, jota ympäröivät tiheähköt istutukset. Ravintolan lähistöltä johtaa polkuja Töölönlahdella olevalle pitkälle laiturille.

Ravintolalta lähtee pitkittäissuuntaisia polkuja etelään. Polut yhtyvät puiston lounaisnurkassa, Hakasalmen puiston rajalla, kuten jo vuoden 1865 kartalla. Sisääntuloalueen vierellä oleva pikkurakennus oli todennäköisesti lipunmyyntikioski. Polkujen välillä on

muutama poikittaisyhteys. Siniset juovat merkitsevät todennäköisesti niitä ojia, joiden ylitse pikkusillat johtivat. Rannan puolella käytävien linjaukset ovat selvemmin maisemapuutarhatyylin mukaisesti polveilevia.

Kasvillisuus on esitetty tiheämpänä ravintolan läheisyydessä sekä lännenpuoleisten käytävien välissä. Puiston kaakkoisosassa on myös runsaasti puuryhmiä kallion lähetyillä. Tällä alueella kasvaa

nykyään luontaisia tervaleppiä. Sirkushallin vierellä on yhtenäinen, avoin nurmikenttä. Puurivi reunustaa Turuntietä, mutta muuten sen lähialue ja osa Töölönlahden rantaa on avointa. (Kartalle merkittyjen numeroiden selitykset ovat kadonneet, mahdollisesti ne viittasivat maa-alueiden luonteeseen: kallio, sorakenttä, nurmi jne.)

Ote kartasta Karta öfver Villan Nr. 61 Hesperia. Otto Ehrström 1883. HKA.

Aleksander Eisfeldtin

Iso

**Kansainvälinen Menageria
Hesperianssa**

näytelmä joka päivä klo 10:00 e. pp.
klo 10:00 j. pp. Suunnattain klo 10:00
klo 10:00 j. pp.

Elefantti ja Leijonan ope-
tusta joka päivä kahol kertaa klo 6 ja
klo 8 j. pp. Suunnattain kolme kertaa
klo 2, 4 ja klo 8 j. pp.

Kalleille eläimille annetaan ruokaa joka
päivä klo 7.

Pääsymaksu 1 k:lle 1 m. 50 p.

Talle . . . 1 . . .

3:00 . . . 10 . . .

Kymmestä vuotta suorimmat lapset su-
rittavat puoleen maksun.

Ilvotit- ja suomenkieliset lauseket sa-
daan 4 1/2 pennin avulla.

Teurashevosia ostetann.

HESPERIA.

Lauantaina Elok. 3 p.

Esitetyt maailmanmaailat valokuvilla
Hrat **Leidner ja Landberg,**

jotka Pietarissa lääkärien kesken fyzi-
ologissa seuroissa ovat yleisiä kuo-
nista herättäneet. Esitetyt al-
nostatun muutamia iltoina.

Esitetyt Ruotsalaisen Kansainvälinen
seuran

Broman, Tukholmasta,
annostan muutamia iltoina.

Nähti **Namy Valeria**

esitetyt.

Pricen Perhe

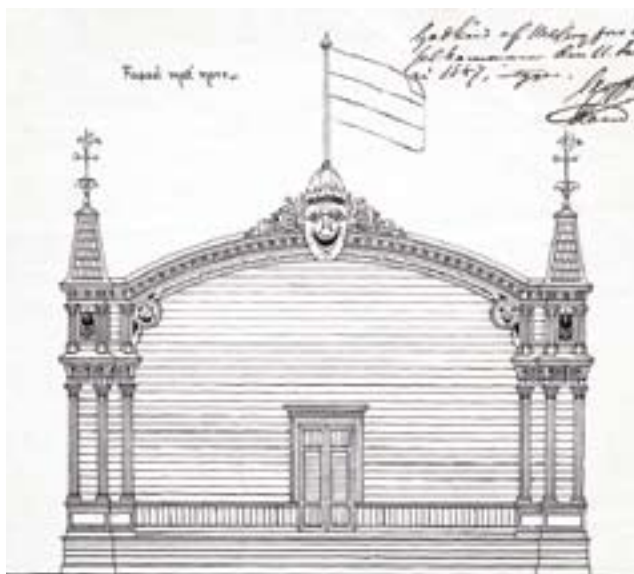
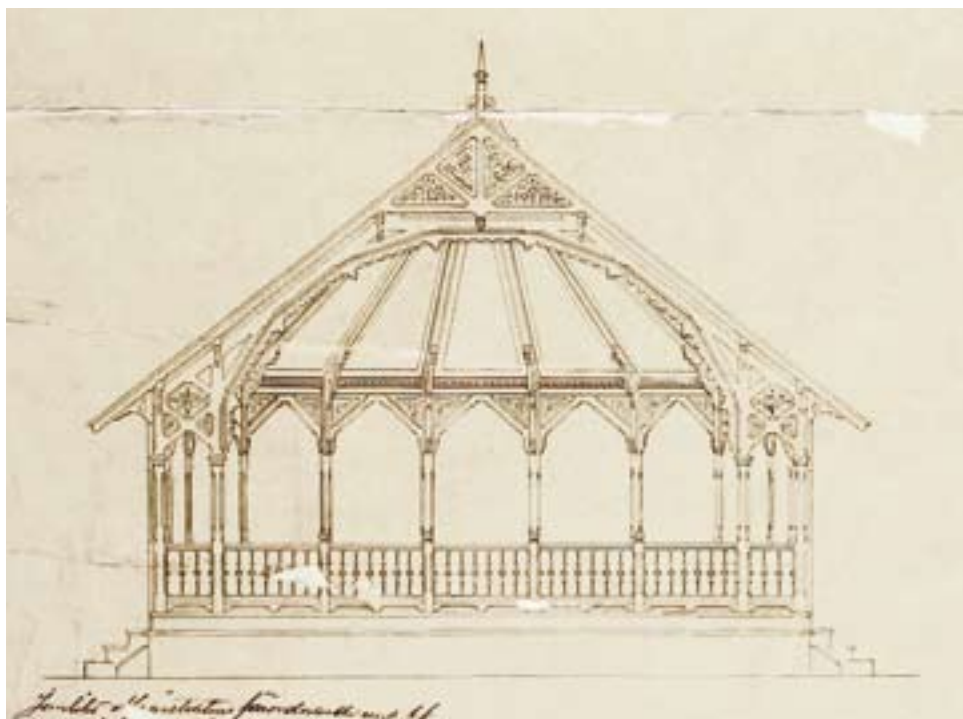
saat.

Hesperian Orkesteria

KONSERTTI

ira kapellimestari G. Dahlström'n johdol-
la klo 7:00. Pääsymaksu 1 markka.

F. Forsström.

Kuva 24 | Hesperian huvipiiston mainos vuodelta 1889. Uusi Suometar no 178, 3.8.1889.

Kuva 25 | Musiikkipaviljongin suunnitelma vuodelta 1874. Ritning till en musikpavillon. A.E.H.Vikström [?] 1874. HKA

Kuva 26 | Kesäteatterin suunnitelma. Ritning till en sommarteater af trä att uppföras å villan Hesperia invid Helsingfors. J. B. Blomqvist 1887. HKA.

Kuva 27 | Sirkushallin suunnitelma.
Ritning till Cirkusbyggnad att
uppföras å Hesperia. E. Sihvola
1887. HKA.

Kuva 28 | Laituri Töölönlahden
länsirannalla 1890-luvulla. HKM
N256839.

oli juhannus-juhlanakin keskikohtana. Kaisaniemikin näkyi olevan enemmän kauttakulku-paikkana kuin ”päämaalina”, etenkin kuin tästä niin nokkelasti pienosilla höyrywenheillä ”wiskattiin” ylitse Töölön.”⁸⁰

Vuonna 1884 ravintoloitsija F. Forström pyysi saada siirtää soittolavan omalla kustannuksellaan lähemmäksi ravintolaa. Kaupungin katselmusmiehet eivät kuitenkaan suostuneet siihen, sillä suuri ja kaunis pensas- ja puuryhmä olisi jouduttu kaatamaan kyseiseltä paikalta. Forström sai sitten luvan siirtää soittolavan toiselle, istutusten kannalta sopivammalle paikalle.⁸¹ Seuraavana vuonna puiston ympärille rakennettiin uusi aita. Työ oli annettu rakennusmestari F. Kronqvistille, mutta kaupungin katselmusmiehet eivät olleet tyytyväisiä tulokseen. Kronqvist oli käyttänyt niin pieniä nauloja, että aidan kestävyys vaikutti heistä kyseenalaiselta. Sen lisäksi se mutkitteli hyvin rumasti eteläisellä kallioalueella. Niinpä Kronqvist velvoitettiin korvaamaan naulat suuremmilla ja eteläinen osuus piti rakentaa kokonaan uudelleen ja vahvistaa ylipäättään paremmin. Katselmusmiehet määräsivät myös,

että aita olisi maalattava seuraavana keväänä.⁸² Pari vuotta myöhemmin ravintoloitsija Forström anoi, että hän saisi siirtää kesäteatterin omalla kustannuksellaan lähemmäksi ravintolaa ja keilaradan Turuntien lähistölle. Kaupungin katselmusmiehet kävivät tutustumassa tilanteeseen ja olivat harmissaan siitä, että kolme suurta leppää jouduttaisiin kaatamaan teatterille aiotulta paikalta. Kun sille ei kuitenkaan pystytty osoittamaan muuta paikkaa, Forström sai luvan toimenpiteisiin sillä ehdolla, että hän siistisi teatterin ja keilaradan vanhat paikat sekä istuttaisi koristepuita ja pensaita niille sekä keilaradan ja teatterin uusien sijaintipaikkojen ympärille.⁸³ Uusi Suometar kertoi näistä toimenpiteistä toukokuussa seuraavasti:

”Hesperian puistossa toimitetaan tätä nykyä perin pohjaisia muutostöitä. Kesäteatteri rakennetaan, arkkitehti B. Blomqvistin piirustusten mukaan, lähelle rawintolarakennusta, jotenkin samalle paikalle missä keilarata ennen oli, ja tämän järjestyksen kautta woi yleisö katsella näytelmiä rawintolan werannalta. Keilarata muutetaan maantien puoleiselle siwulle puistoa lähelle

musiki-estradia. Kaikki nämä työt pitää olla päätetyt kesäk. 12 p:nä, jolloin kesäkausi Hesperiaassa alkaa.”⁸⁴

Forström ei kuitenkaan tyytynyt pelkästään näihin muutoksiin, vaan hän antoi pystyttää paikalle myös suuren sirkushallin E. Sihvolan piirustusten mukaan (kuva 27).

Puistosta on lukuisia kuvauksia 1880-luvun sanomalehdissä. Esimerkiksi Aro Hallaro kirjoitti siitä seuraavaan tapaan Viipurin Sanomissa vuonna 1889:

”Kesäisten helsinkiläisten mieluisampia olinpaikkoja on Hesperia Töölönlahden rannalla, kaunis ja sopuisa puisto. Ravintola on varustettu leweillä werannoilla ja muilla mukawuuksilla. Kesäteatteri [on] rawinto-

lan edessä, jossa jo eilen alotettiin kesäsesonki. Täällä on muina kesinä toimittanut musiikkia mikä soittokunta milloinkin, mutta nyt on hra Forström, rawintolan pitäjä, hankkinut oman orkesterin, että, jos hän yhtä hywin kuin ennen pitää huolta yleisön muustakin huwittamisesta, on Hesperia tänä kesänä vielä entistä enemmän wetävä yleisöä luokseen. Puistossa pidetään joka pyhäiltä kansanhuwit: soittoa, tanssia, karusellia, woimankoitosta, kiikkua, ynnä muita huwittavia wehkeitä on tarjona; iltasin sitten ”taiteilijoita”, laulajia kumpaakin sukupuolta, sekä muita ”maailman mainioita” konstantekijöitä kaiken lajisia. Ahkerasti kansa käyttääkin hyväkseen tätä mieluista paikkaa.”⁸⁵

Saman artikkelin mukaan puistossa kuuli myös satakielen laulua, kun taas karusellin sanotaan pyörineen hilpeästi suosittu ”Töölön polskan” tahdissa.

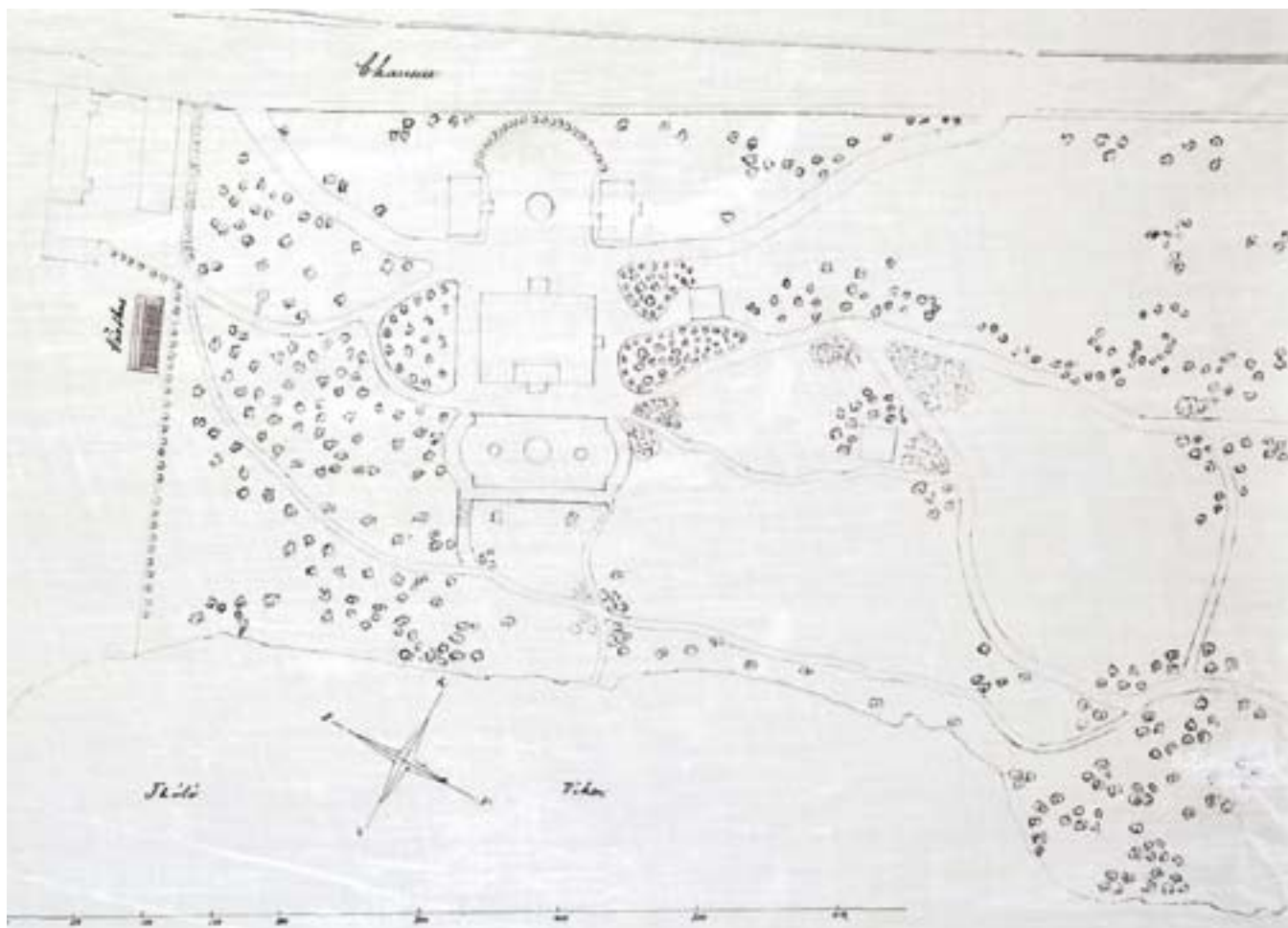
Forströmin vuokrakausi ja sen mukana ravintolatoiminta päättyi Hesperiasa vuoden 1892 huhtikuussa. Rahatoimikamari oli kuitenkin jo edellisenä vuonna päättänyt, että rakennukseen järjestettäisiin koulu-tiloja ja tilannut arkkitehti Selim A. Lindqvistiltä tarvittavat muutospiirustukset. Rakennuksen ympäristö aidattiin koulun pihaksi, huvittelulaitteet myytiin ja puisto muutettiin julkiseksi puistoksi.⁸⁶

Kaupungin puisto-osasto otti nyt vastuun istutusten ylläpidosta. Vuoden 1894 kokonaisbudjetti oli 35 000 markkaa ja siitä käytettiin 27 500 markkaa Hesperian puiston hyväksi. Summa pysyi suunnilleen samana useiden seuraavien vuosien ajan. Puisto tuotti kuitenkin myös tuloja, sillä kaupunki antoi heinän niiton ja korjuun eniten tarjoavalle henkilölle. Varsinaisia ruohokenttiä ei silloin ollut myöskään vielä Kaisaniemessä eikä Kaivopuistossa.⁸⁷

Kuva 29 | Osa Hesperian puistoa aidattiin koulupihaiksi, kun vanha ravintolarakennus oli uudistettu koulutiloiksi. Kuva vuodelta 1903. HKM N256729.

Kuva 30 | Kaupunginpuutarhuri Svante Olssonin suunnitelma Hesperian puiston järjestelyksi. Suunnitelma liittyyneen aikaan 1890-luvulla, jolloin ravintolatoiminta päättyi Hesperiaassa ja entinen ravintola muutettiin kouluksi sekä puisto avattiin yleisölle. Suunnitelmassa koulun piha on rajattu muusta puistosta tiheällä istutuksella ja sen eteen on esitetty avoin leikkialue. Puiston keskelle on esitetty huomattavan suuri puurivien kehystäjä urheilukenttä. Suunnitelma ei toteutunut sellaisenaan mm. sokeritehtaan radan rakentamisen vuoksi. Koulun edessä on kyllä ollut jonkinlainen avoin aidattu alue (ks. kuva 28). Puiston kenttää myös laajennettiin huomattavasti, mutta kuitenkin vasta noin 1930, jolloin sen reunaan istutettiin myös puurivi (ks. kuva 106). Förslag till ordnande af Hesperia park. HKA.

Kuva 31 | Hakasalmen huvilan kasvihuoneen sijoittamista koskeva piirustus vuodelta 1881, jossa on esitetty myös tontin järjestely. Töölönlahti rajaa puutarhan itäreunaa koko sen pituudelta. Päärakennusta ympäröi leveähkö sorapintainen alue, josta haarautuu useita käytäviä eri puolille puutarhaa. Käytävissä on havaittavissa

selvä hierarkia: sisäänkäyntipihalle johtavat tiet ovat leveitä, kun taas puutarhan polut on esitetty kapeampina. Sisäänkäyntipiha on sorapintainen ja sen keskelle piirrettyssä rondelissa lienee kasvanut lehmus, joka näkyy myöhemmissä valokuvissa. Länteen päin sisäänkäyntipihaa rajaa kaareva pensasaita. Myös hyötypuutarhan rajalle

on piirretty pensasaita. Päärakennuksen itäpuolella on geometrinen, symmetrisesti jäsennellyt alue. Sen kaakkoisnurkalta johtaa portaat rannan suuntaiselle puutarhakäytävälle. Päärakennuksen eteläpuolelle on esitetty puustoa huomattavan paljon, mahdollisesti antamaan näkösuojaa kaupungin suuntaan. Sen sijaan pohjoispuolella istutuk-

set muodostavat jäsennellympiä ryhmiä käytävien varsille tarjoten vaihtelevia näkymiä avoimille alueille. Käytävien risteyksissä olevat tiiviit istutusalueet esittävät mahdollisesti pensasryhmiä. Karta öfver villan Hagasund invid Helsingfors. HKA.

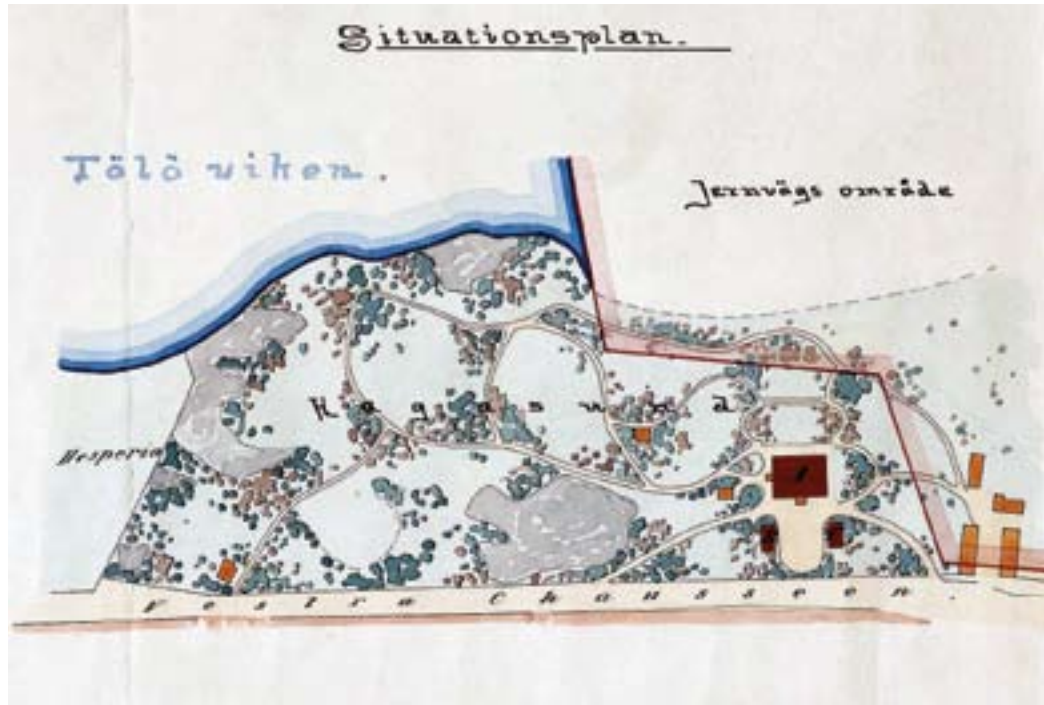
Kuva 32 | A. Federlayn piirros vuodelta 1901. Kuvassa Hakasalmen huvilan maisemapuutarhaa eteläiseltä portilta nähtynä. Portin sisäpuolella oli lyhty puisen tolpan päässä. HKM N55455.

Hakasalmen puisto Aurora Karamzinin aikana

Carl Walleenin kuoltua vuoden 1867 huhtikuussa hänen ja kaupungin välinen Hakasalmea koskenut vuokrasopimus raukesi. Niinpä alueen vuokraoikeudet tulivat syksyllä uudelleen huutokaupattaviksi ja Walleenin tytärpuoli, edellä mainittu Aurora Karamzin (1808–1902) huusi jäljellä olevan 30 vuoden vuokra-ajan ja lisärakennusten omistusoikeuden itselleen 49 000 markasta.⁸⁸ Hän asui itse kesäisin lähinnä Träskändassa ja talvisin hän oleskeli paljon ulkomailla. Varmaankin hän pyrki kuitenkin huolehtimaan myös Hakasalmen puiston istutuksista, sikäli kuin jaksoi ja voi. Elettiin suurten nälkävuosien aikaa ja hän omistautui ennen kaikkea hätääkärsivien auttamiseen.

Muutaman vuoden kuluttua Aurora Karamzin alkoi kuitenkin suunnitella asettumista pysyvämmiin Helsinkiin. Tätä silmällä pitäen hän halusi antaa uudistaa Hakasalmen puutarhan. Hänen ranskalainen ylipuutarhurinsa Charles Orion oli lähtenyt Suomesta vuonna 1870, eikä hän ilmeisesti ollut saanut kiinnitetyksi vielä palvelukseensa uutta, tarpeeksi osaavaa ammattimiestä. Niinpä hän turvautui Pietarissa toimineeseen Carl Müllerin puutarha-liikkeeseen. Toimeksiannon yksityiskohdista ei näytä säilyneen tietoja. Tiedämme vain erään Müllerin Aurora Karamzinille vuoden 1873 huhtikuussa kirjoittaman kirjeen perusteella, että suunnitelma Hakasalmen puutarhan uudelleenjärjestelyksi oli silloin valmis.⁸⁹ Mahdollisesti

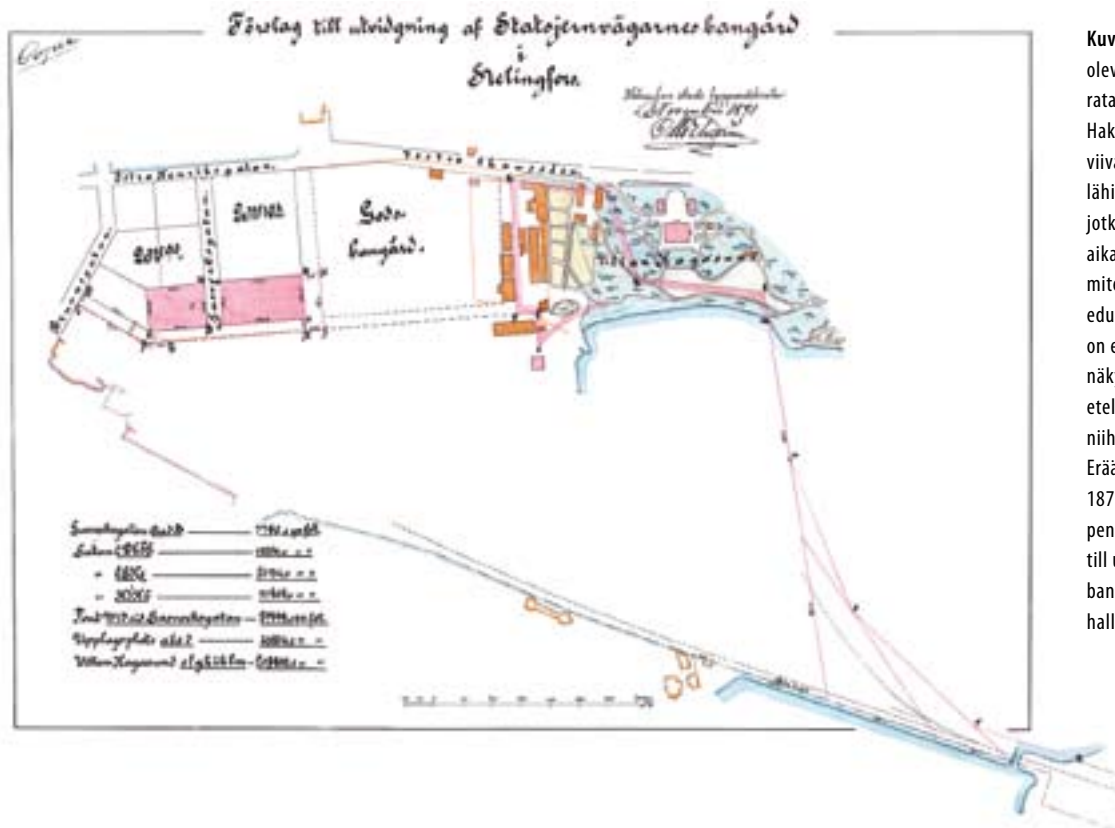
Kuva 33 | 1890-luvun tilannetta kuvaavassa Hakasalmen kartassa käytävät kiemurtelevat pehmeästi maastossa ja puut ja pensaat on maisemapuutarhalle tyypillisesti ryhmitelty käytävien risteyskohtiin. Kuvan alareunassa on ulkorakennuksia ja viljelyksiin liittynyt kasvihuone. Puutarha jatkui vrehenä Hesperian puiston rajalle asti. Portinvartijan asunto on esitetty oranssilla kartan yläreunassa. Tämän portin pylväävät ovat edelleen Mannerheimintien varressa. Portinvartijan asunnosta pääarakennuksen suuntaan on katkoviivalla esitetty notkelma, jossa on saattanut olla lampi. Tätä karttaa täysin vastaava tilanne on esitetty myös toisessa vuodelta 1891 peräisin olevassa Hakasalmen huvilan tonttikartassa. HKM XXII-391.

Carl Müller oli sama Müller-niminen puutarhuri, joka oli aikoinaan ollut Aurora Karamzinin palveluksessa Träskändassa,⁹⁰ sillä hän näyttää tunteneen sen puutarhan. Hän kirjoittaa nimittäin eräässä aikaisemmassa Karamzinille lähettämässään kirjeessä ruusuista, omena- ja päärynäpuista, jotka voisivat viihtyä Träskändassa.⁹¹ Hakasalmen puutarha lienee ollut juhlakunnossa vuoden 1876 kesällä, jolloin Aleksanteri II ja keisarinna Maria saapuivat Helsinkiin tutustumaan siellä pidettyyn yleiseen teollisuusnäyttelyyn. He vierailivat silloin myös Hakasalmessa, missä Aurora Karamzin oli järjestänyt heidän kunniaksensa yksityiset teekutsut.

Aurora Karamzin näyttää käyttäneen Hakasalmessa osittain samoja tarhureita kuin Träskändassa.

Niinpä Hakasalmeen vuonna 1881 rakennettu yksilappeinen ruukkukasvihuone oli tehty Träskändan ylipuutarhurin, tanskalaisen C. M. Billstedin (1849–1913)⁹² piirustusten mukaan.⁹³ Hän oli tullut Aurora Karamzinin palvelukseen vuonna 1878. Myös Fredrik Liljemark (1857–1927) toimi everstinna puutarhurina sekä Träskändassa että Hakasalmessa.⁹⁴ Ensimmäinen varsinainen Hakasalmen puistoa esittävä kartta on kuitenkin peräisin vasta vuodelta 1881 ja sekin on luonteeltaan varsin summittainen. Se on juuri mainitun kasvihuoneen rakennuslupahakemuksen liite ja se näyttää käsivaraisesti ja nopeasti kopioidulta (kuva 31). Eräiden varhaisten valokuvien perusteella voidaan päätellä, että puistossa oli sekä lehti- että havupuita,

Kuva 34 | Vuodelta 1891 peräisin oleva kartta, jossa on esitetty ratapiha-alueen erottaminen Hakasalmen paksulla punaisella viivalla. Kartalla näkyvät huvilan lähiympäristön puistojärjestelyt, jotka vastaavat muita saman aikakauden karttoja. Kartalla näkyy miten Töölönlahti ulottui huvilan edustalle, jossa lahden poukama on esitetty vesijättönä. Kartalla näkyy erityisen hyvin huvilan eteläpuolen hyötytarha-alueet ja niihin liittyvät talousrakennukset. Eräissä toisessa kartassa vuodelta 1879 on hyötytarha-alue esitetty pensasaidanteella rajatuksi. Förslag till utvidgning af Statsjernvägarnes bangård i Helsingfors. KA, Rautatiehallituksen arkisto.

pensaita ja rakennuksen seinämällä kierteli villiviiniä.

Vuonna 1885 Aurora Karamzin ja hänen tarhurinsa saivat muuten näpöksen Helsingin silloiselta vt. kaupunginpuutarhuri L. A. Jernströmiltä. Töölön tonttien vuokraajat olivat nimittäin alkaneet lipsua puiden istuttamista ja hoitoa koskeneista velvoitteistaan. Niinpä kaupunki antoi Jernströmin tehtäväksi tutkia asiaa ja laatia selvitys siitä, miten tilannetta voitaisiin kohentaa. Jernström ilmoitti, että rouva Karamzinin istutukset olivat hyvin monipuolisia, mutta ne tulisi perusteellisesti harventaa ja kunnostaa. Muutamia lisäpuita voitaisiin tosin kyllä istuttaa avoimelle, alavalle ja suoperäiselle alueelle Viertotien – nykyisen Mannerheimintien – reunalle.⁹⁵ Valtionrautateiden

hyväksi tehdyt tontin leikkaukset eivät taas liene puolestaan inspiroineet ikääntynyttä omistajaa laatimaan uusia puistosuunnitelmia tonttia varten, joka oli ennen pitkää palautuva kaupungin omaisuudeksi. Kluuvinlahden täyttäminen jatkui myös vuodesta toiseen. On kyllä myös muistettava, että silloisen käsityksen mukaan Töölön- ja Kluuvinlahdelta levisi niin paljon sumua ja pahanhajuisia höyryjä etenkin syksyisin, että sitä pidettiin suorastaan terveydellisesti vaarallisena lähiseudun asukkailla. Oli miten oli, vuonna 1901 rakennettu Töölön sokeritehtaan rata kulki Hakasalmen puiston koko jäljelle jääneen ranta-alueen poikki vähentäen jo aiemmin runnellun puistoalueen viehätystä vielä entisestään.

Kuva 35 | Valokuva Hakasalmen huvilan puutarhan itäpuolelta vuodelta 1902. Alue on kuvassa avointa hoidettua puistoa. HKM N87041.

Kuva 36 | Näköala Hakasalmen huvilan parvekkeelta Töölönlahdelle vuodelta 1907. Kuvassa näkyy rautatiealueen rajalle rakennettu korkea lauta-aita. Kuva: E. Holmberg 1907. HKM N11432.

Kuva 37 | 1910-luvulla otettu kuva Hakasalmen sisäntulopihalta. Pihan keskellä kasvanutta lehmusta ei enää uusittu, sen jälkeen kun se oli kaatunut myrskyssä vuonna 1921, eikä päärakennuksen sokkelin viereen kasvamaan jäänyttä vaahteran vesaa poistettu. Se on nykyisin noin sadan vuoden ikäinen puu ja ulottuu rakennuksen räystään yläpuolelle. HKM N11402.

Kuva 38 | Hakasalmen huvilan keskimäinen portti ja Mannerheimintielle johtava puistokäytävä kuvattuna noin vuonna 1920. Ko. käytävä näkyy vielä vuoden 1926 kartalla, mutta ei enää sen jälkeen. Kuvan oikeassa laidassa näkyvällä kalliolla sijaitsee nykyisin Finlandia-talon lipputangot. Kuva: Sakari Pälsi. HKM N203804.

Kuva 39 | Hesperian ja Hakasalmen puistot muodostavat kartalla yhtenäisen kokonaisuuden, vaikka niiden välille ei ollut vielä rakennettu yhdistäviä käytäviä. Hesperian puiston käytäväverkosto on esitetty jokseenkin samanlaisena kuin vuoden 1883 kartalla, se on vain tällä kartalla taitavammin piirretty. Vanhan päärakennuksen vierellä on sama ulkorakennus kuin aiemminkin. Niiden edustalla olevaa sora-aluetta on entiseen nähden laajennettu ja muotoiltu, sillä se oli muutettu koulupihaksi.

Kiemurtelevat puistokäytävät ja kasvillisuuden vapaamuotoinen ryhmittely niiden risteyskohdissa vastaavat maisemapuutarhatyylin ihanteita. Kasvillisuus on kuitenkin esitetty idealisoivasti. Valokuvien perusteella voidaan todeta, että se oli todellisuudessa sattumanvaraisempaa ja hajanaisempaa.

Rannalla sijaitsee "Elämäntuvaksi" kutsuttu talo. Saippuatehtaan tontilla sijainneita rakennuksia ei ole merkitty kartalle. Sen ranta-alueita on täytetty, ja siitä tulee myöhemmin "Ruusuniemi". Sokeritehtaan rata näkyy kartalla harmaana. Se on osittain entisen käytäväverkoston päällä ja osittain Töölönlahden puolelle täytetyllä penkereellä.

Osa Etelä-Töölöä koskeneesta suunnitelmasta "Piirustus, joka osoittaa Taivallahden ja Länsi-Viertotien välille rakennettavaksi aiotun bulevardin Helsingin kaupungin asemakaavaan tuottaman muutoksen". Rakennuskonttori 1911. HKA.

Kuva 40 | Suunnitelma Hesperian esplanadin jatkamisesta Töölönlahdelle. Förslag till boulevard mellan Töölö och Edesvikarna 1910. HKA.

Puistojen yhdistäminen ja niiden kehitys- ja kaavoitussuunnittelua 1900-luvun alkupuolella

Aurora Karamzinin vuonna 1902 tapahtuneen kuoleman jälkeen Hakasalmen tontti siirtyi takaisin Helsingin kaupungin omistukseen. Puutarhalautakunnan esityksestä se liitettiin Hesperian puistoon, joka oli vuonna 1901 määritelty niin sanotuksi kansanpuistoksi.⁹⁶ Samana vuonna Töölön Sokeritehdas oli rakentanut kapearaiteisen rautatien tehdasalueelta päärautatieasemalle.⁹⁷ Rahatoimikamarin esityksissä puistot on seuraavana vuosina merkitty yhdeksi ja samaksi kohteeksi ”Hagasund & Hesperia”.⁹⁸ Ne liitettiin sitten melkein välittömästi osaksi niin sanottua Eläintarha-hanketta. Tarkoituksena oli liittää Eläintarhan-, Kaisaniemen- ja Töölönlahden rantoja ympäröivät puistot yhdeksi kokonaisuudeksi ranta-aiden avulla.⁹⁹ Tätä asiaa koskevat, vuosina 1904 ja

1910 esitetyt suunnitelmat olivat Hesperian puiston kannalta mielenkiintoisia, sillä niissä on ensimmäistä kertaa esitetty Töölönlahden rantaa seuraileva puistokäytävä Hakasalmen puistosta aina nykyiselle Helsinginkadulle.¹⁰⁰ Suunnitelmaa ryhdyttiin toteuttamaan Eläintarhan alueella jo seuraavana vuonna.¹⁰¹

Hakasalmen huvila luovutettiin museokäyttöön.¹⁰² Uusi porttiaukko puhkaistiin kadun reunan kivimuurin pääovea vastapäätä. Se ei kuitenkaan saanut ”ympäristöään arkkitehtonisessa suhteessa vastaavaa porttia”, kuten kaupungin puutarhalautakunta oli lausunnossaan nimenomaan esittänyt.¹⁰³ Vanha sisääntuloporttikin säilyi vielä pitkään alempana Mannerheimintien reunalla. Puisto säilyi 1900-luvun alkupuolella pääpiirteissään Aurora Karamzinin aikaisessa asussaan

Kuva 41 | Töölön sokeritehdas noin vuonna 1925, etualalla Mannerheimintie. HKM N102371.

joitakin polkumuutoksia lukuun ottamatta. Puistossa järjestettiin konsertteja, arpajaisia, kevätjuhlia. Raittiusyhdistys Koitto ry sai rakentaa sinne esiintymislavan, jota se vuokrasi kiinnostuneille esiintyjille.¹⁰⁴

Samoihin aikoihin Helsingin asemakaava-arkkitehti Bertel Jung oli kehittelemässä kuuluisaa Keskuspuistohankettaan, jossa Hakasalmen puistolla oli tärkeä sijansa kaupungin keskustaan pistävän kärjen osana. Eräässä pelkästään Töölöä koskevassa suunnitelmassa Jung painotti puolestaan Hesperian puiston keskiosan asemaa suunnitellun Hesperian bulevardin (myöh. esplanadin) päätteenä, ja totesi puiston vaativan sen vuoksi ”ehkä jonkin verran säännöllisempää puutarha-arkkitehtuuria” ja arveli, että puisto ei enää sopisi työväenjuhlien järjestämiseen.¹⁰⁵ Suunnitelmasa Töölönlahti on esitetty säännöllisen muotoisena ja ao. bulevardilta on jatkettu suora yhteys Töölönlahdelle (kuva 40). Vuonna 1914 kaupunginvaltuusto hyväksyi Keskuspuiston aluevarauksen, mutta siihen liit-

tyvistä yksittäisiä puistoja koskevista toimenpiteistä oli tarkoitus päättää erikseen. Keskuspuistosuunnitelma oli jo sitä ennen johtanut neuvotteluihin kaupungin ja Töölön Sokeritehtaan edustajien välillä. Koko tehdasalue oli kaupungin omaisuutta, ranta mukaan luettuna, mutta tehdas oli omasta puolestaan oikeutettu vuokrasopimuksensa jatkamiseen niin kauan kuin se toimi nimenomaan sokeritehtaana. Bertel Jung olisi halunnut, että tehtaan melko uusi rautatielinja olisi siirrettävä toisaalle. Sokeritehdas luovutti ranta-alueen kaupungille puistotien rakentamista varten, jonka piti johtaa pohjoiseen, varsinaisen Keskuspuiston alueelle, mutta sen perustaminen jäi jo alkaneen ensimmäisen maailmansodan vuoksi pitkäksi aikaa unohduksiin. Jung joutui myös luopumaan radan siirtoa koskeneista ehdotuksista.¹⁰⁶ Liikenne radalla oli varsin vähäistä eikä näytä haitanneen puiston käyttöä.¹⁰⁷

”Puistossa oli suurten puiden katveessa miellyttävän viileää, pehmeällä ja hyväntuoksuisella apilanurmella

Kuva 42 | Kaupunginpuutarhuri Svante Olssonin suunnitelma Hesperian ja Hakasalmen puistojen uudistamiseksi ja yhdistämiseksi. Huomaa rantapromenadi ja laaja näköalapaikka kalliolla. Plan af Hagasund och Hesperia. S. Olsson 1910. HKA.

oli mukava kisalla ja painiskella, ja ympäristö huokui rauhaa. Turunmaantien liikenne – niin pääväylä kuin tie olikin – oli sentään hyvin vähäistä ja verkeasta, raitiovaunuja kulki harvoin, ja Sokeritehtaan pikku veturi-räppäsin ilmestymistä rantaviivalla olevalle pienoisradalle peräti odotettiin. Olihan se erikoinen ohjelmanumero kimeine vihellyksineen ja pikkuruisine kellonkilahduk-sineen. Missään muualla en ollut sellaista lilliputtijunaa nähnyt.”¹⁰⁸

Puistossa tehtiin vain vähäisiä kunnostustöitä, muun muassa Hesperian puiston ”leikkikenttä” kunnostettiin vuonna 1915.¹⁰⁹ Mainitulla leikkikentällä tarkoitettiin ilmeisesti sitä tasoitettua, sorapintaista aluetta, millä karuselli sekä tanssi- ja soittolava olivat sijainneet vuoteen 1892 saakka. Maailmansodan mukanaan tuomat vaikeudet, vuoden 1918 sotatapah-tumat ja Suomen markan arvon romahtaminen vai-kuttivat siihen, että monet puistosuunnitelmat jäivät kokonaan toteuttamatta ja jo olemassa olleiden puis-tojen ylläpidon tasosta jouduttiin tinkimään. Niin-pä Helsingin ”Kaupunginistutusten osaston” vuoden 1919 toimintakertomuksessa todetaan, että istutusten ”ulkonäkö huononi hoidon puutteellisuuden vuoksi huomattavasti, ja pääkaupungin ennen hyvin hoidetut ja kauniit puutarhaistutukset pääsivät yhä enemmän metsittymään”. Seuraavan vuoden toimintakertomuk-sessa harmitellaan sitä, että istutusten ulkoasu on kah-den edellisen vuoden puutteellisen hoidon johdosta suuressa määrin huonontunut. Suurimpien puistojen ruohopinnat niitettiin viikatteella kerran kesän aikana, ja vain pienempien istutusten nurmi leikattiin koneel-la.¹¹⁰ Puistojen kunnossapitotöitä yksinkertaistettiin edelleen vuonna 1921, jolloin useimmissa pienimmissä puistoissakaan ei voitu leikata nurmea koneellisesti eikä niiden istutuksia voitu kastella. Kunnossapidossa oli saavutettu äärimmäisen säästäväisyyden raja.¹¹¹

Kuva 43 | Töölönlahden rantaa Hesperian puiston ja sokeritehtaan välillä. Tehtaan rata on erotettu puistosta puisella aidalla. Taustalla näkyy Ruusuniemi ja sen kohdalla

saippuatehtaan rakennuksia. Huomaa rannalla oleva pieni avokallio ruovikon edessä. Kuva: Signe Brander 1912. HKM N737 ja N738 (yhdistetty kahdesta kuvasta).

Kuva 44 | Oikealla sokeritehtaan ja vasemmalla saippuatehtaan rakennuksia kuvattuna Töölönlahden yli vuonna 1922. Äärimmäisenä vasemmalla Hesperian puiston puita. HKM N261662.

Kuva 45 | Näköala Kansallismuseon tornista pohjoiseen vuodelta 1927. Hesperian puiston suurien puiden välistä näkyy entinen ravintola / koulutalo. Puiston takana kohoavat sokeritehtaan piiput. Kuvan oikeassa alanurkassa näkyvä rakennus on kesäkahvila, jonka suunnitteli arkkitehti Kauno Kallio vuonna 1921. Nykyisen Larin Paraskeen patsaan kohdalla oleva kivimuri näkyy vielä yhtenäisenä Mannerheimintien itäpuolella. Kuva: E. Laakso. HKM N2582.

Puistojen uudelleenjärjestelyjä 1920- ja 1930-luvuilla

Vuonna 1927 laadittiin luettelo kaupungin hoitoon ja valvontaan kuuluvista puistoista, puistikoista ja ”puistokaistaleista”, joita oli yhteensä 77. Ne jaettiin neljään luokkaan niiden kunnan ja ylläpidon tason mukaan. Ensimmäiseen luokkaan laskettiin puistot, joissa oli kukkaistutuksia, ja joissa nurmikko leikattiin koneella säännöllisesti koko kesän ajan. Esplanadi ja Eiranpuisto kuuluivat niihin; toisessa luokassa olivat puistot, joissa oli puu- ja pensasistutuksia ja joiden ruoho leikattiin useita kertoja kesässä ja kolmannen luokkaan kuuluivat puistot, joissa heinä niitettiin 2–3 kertaa kesässä, niihin kuului muun muassa Kaivo-
puisto. Hakasalmen ja Hesperian puistot olivat neljännessä eli luonnonpuistojen luokassa ilmeisesti sen takia, että ne katsottiin kansanpuistoiksi edellä mainitun, vuonna 1901 tehdyn päätöksen mukaisesti.¹¹² Sii-

tä huolimatta nurmialueilla liikkuminen oli kielletty ja alueella liikkui puistovahti, joka piti huolen siitä, että lapsetkaan eivät menneet niille.¹¹³

Kaupunginvaltuusto myönsi Hakasalmen ja Hesperian puistojen väliaikaista järjestelyä varten 100 000 markan määrärahan vuonna 1929. Suurin osa rahasta osoitettiin hiekkakentän laajentamiseen, ruohokenttien kunnostamiseen ja teiden järjestelyyn.¹¹⁴ Puistossa tehtyjen töiden kustannukset nousivat kuitenkin 169 243 markkaan. Oletettavasti tässä yhteydessä toteutettiin Hesperian puiston entisen ravintolan eteläpuoleisen alueen muutokset, jotka näkyvät noin vuonna 1930 otetussa viistokuvassa ja vuonna 1936 otetussa ilmakuvassa (*kuvat 46 ja 47*). Hesperian puiston leikkikenttää laajennettiin huomattavasti ja sen ja Hakasalmen puiston käytäväverkosto liitettiin toisiinsa.

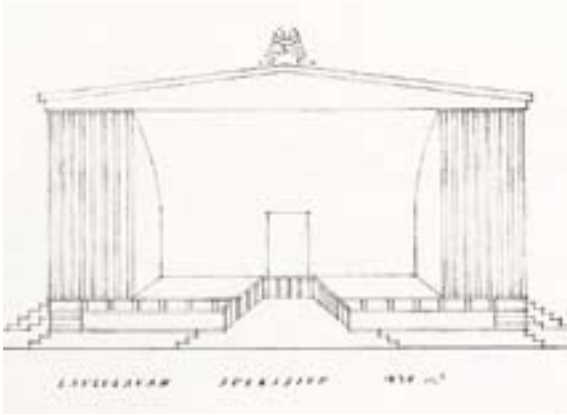
Kuva 46 | Ilmakuva vuodelta 1936. Kuvassa erottuvat selvästi Hesperian puiston pitkä kenttä ja sitä rajaavat hopeapajut, sokeritehtaan pistorata Töölönlahden rannassa sekä Hakasalmen puiston pallokenttä ja kesäkahvila terassipöytineen Mannerheimintien reunassa. HKM d4951 818.

Kuva 47 | Viistokuva etelään.
Kuvassa näkyy Hesperian puistossa tehtyjä muutoksia. Leikkikenttää on pidennetty, Hesperian ja Hakasalmen puistojen välille on tehty niitä yhdistävä käytävä, Hakasalmen puistoon on rakennettu pelikenttä ja laululava. Puistojen välisellä kalliolla näkyvä vaalea alue on näköalapaikka. Kuva: A. Pietinen n. 1930. HKM N6714.

Kuva 48 | Laululavan julkisivu. Ote suunnitelmapiirustuksesta Laululavan ja Ravintolarakennuksen piirustus Hakasalmen puistoon Helsingissä. Kuva: Kauno Kallio 1921. HKA.

Kuva 49 | Opettajien kokous Hakasalmen puistossa vuonna 1921. Taustalla näkyy Arkkitehti Kauno Kallion suunnittelema laululava. Sen takana näkyy korkeita poppeleita, joista osa kasvaa edelleenkin puistossa. Kuva: Eric Sundström 1921. HKM N32119.

Vanhoja 1800-luvulta periytyneitä puistokäytäviä nurmetettiin. Kalliolla oleva näköalatasanne rakennettiin oletettavasti myös näiden muutosten yhteydessä vanhan huvimajan paikalle (kuvat 47 ja 57).

C. E. Sjöstrandin vuonna 1868 valmistunut veistos, ”Kullervo puhuu miekalleen ennen kuin hän syök-syy siihen”, valettiin pronssiin kaupungin varoin, ja se pystytettiin vuonna 1932 Hakasalmen puistoon. Se siirrettiin kaupunginpuutarhaan vuonna 1967, koska sen ei katsottu sopivan tulevan Finlandia-talon tyyliin ja koska hahmon kädessä olevaa miekkaa taivuteltiin usein ilkeästi. Veistos sijaitsi alueella, jolla on nykyään presidentti U. Kekkonen muistomerkki.

Sorapintaisen kentän rakentaminen Hakasalmen huvilan maisemapuutarhan pohjoisosaan muutti voimakkaasti alueen luonnetta. Kenttä näkyy Helsingin kartassa ensimmäisen kerran vuonna 1926, mutta rakennettiin todennäköisesti jo laululavan rakentamisen yhteydessä 1921. Kenttä muutettiin pesäpallokentäksi 1930-luvun alussa.¹¹⁵ Hieman myöhemmin kuvassa 57 esitetyn suunnitelman mukaan rakennettiin puiston mittakaavaan nähden hyvin le-

veä sorapintainen tie, joka kulki huvilan eteläpuolelta kentän ohi Töölönlahden rantaan. Tie näkyy selvästi vuonna 1943 otetussa ilmakuvassa (kuva 59). Se linjattiin samaan tapaan, mutta leveämpänä, kuin Svante Olssonin 8. 6. 1910 päivätyssä Hakasalmen ja Hesperian puiston suunnitelmassa päärakennuksen kaakkoispuolitse ehdotettu käytävä (kuva 42).¹¹⁶ Tie on jäänyt paikalleen, vaikka kentän alueelle rakennettiin myöhemmin Finlandia-talo. Se on Hakasalmen piha-alueella nykyään asfalttipintainen. 1940-luvun alkuun mennessä lähes kaikki vanhan maisemapuutarhan käytävät olivat hävinneet Hakasalmen puistosta. Kenttä muodostui hyvin tärkeäksi monelle pesäpalloa rakastaneelle helsinkiläiselle:

”Se oli kansallisurheilumme pyhä paikka. Nyt kentän täyttää Carraramarmorilla päällystetty Alvar Aallon piirtämä Finlandiatalo, Aallon keskustasuunnitelman toteutettu marmorisirpale. Sen jälkeen helsinkiläinen pesäpalloilija on maila alakuloisesti maata osoittaen seurannut Meilahdessa lajin näivettymistä.”

Pertti Mustonen *Keskellä kaupunkia*

Kuva 50 | Hakasalmen puiston reunaa, Mannerheimintie ja kansallismuseo 1930-luvulla. Vasemmalla laidassa näkyy kesäkahvila puiden takana. Kuva: Sakari Pälsi 1930-luku. HKM N203787.

Kuva 51 | Lottia muonituspuuhissa Hesperian puiston pitkällä kentällä talonpoikaismarssiin liittyen vuonna 1930. Kuva: Rafael Roos 1930. HKM N39072.

Kuva 52 | Jyrin painit Hakasalmen puiston kentällä 1920-luvulla.
Kuva: Ivan Timiriasev. HKM N2226.

Kuva 53 | Eduskuntatalon katolta 1930-luvulla otetussa kuvassa rautatiealue ympäröi Hakasalmen huvilan vehmasta piha-alueita. Taustalla näkyy Töölönlahden soistuneen oloista rantaa.
Kuva: Foto Roos. HKM N134629.

Kuva 54 | Hesperian puiston pohjoisosan istutussuunnitelma. Allekirjoittamaton ja päiväämätön suunnitelma – ajoitettavissa 1930-luvun lopulle. HKA.

Hesperian puistoalueen laajentaminen ja rantareitin rakentaminen vuosina 1938–1941

Hesperian puiston vuosien 1938–1941 muutostöistä on säilynyt kaksi suunnitelmakarttaa. Ensimmäinen kartta ”Hesperianpuiston pohjoisosan istutussuunnitelma” (kuva 54) koskee Hesperian entisen ravintolan ja sokeritehtaan välistä aluetta eli tonttia no 61 A. Tähän karttaan liittyy istutusluettelo. Toiseen karttaan ”Hesperian puiston rantaosan istutusjärjestelyehdotus” (kuva 57) on piirretty koko puisto sekä rannan kävelytie.

Puisto laajeni pohjoisessa, kun siellä eli tontilla no 61 A sijainneet entisen saippuatehtaan rakennukset purettiin vuonna 1938 ja alue muutettiin puistoksi.¹¹⁷ Puisto-osaston sen vuoden töihin kuuluikin Hesperian

puiston pohjoisosan tasointu- ja kunnostaminen.¹¹⁸ Kasvillisuus on esitetty ao. suunnitelmakartalla ryhmittäin (kuva 54). Rantareitille on suunniteltu hopeapajukujanne, jossa tien kummallekin puolelle on esitetty symmetrisesti istutettavat puut. Valokuvatarkastelun perusteella vuonna 1938 toteutetut työt ovat pääsääntöisesti tämän suunnitelman mukaisia.

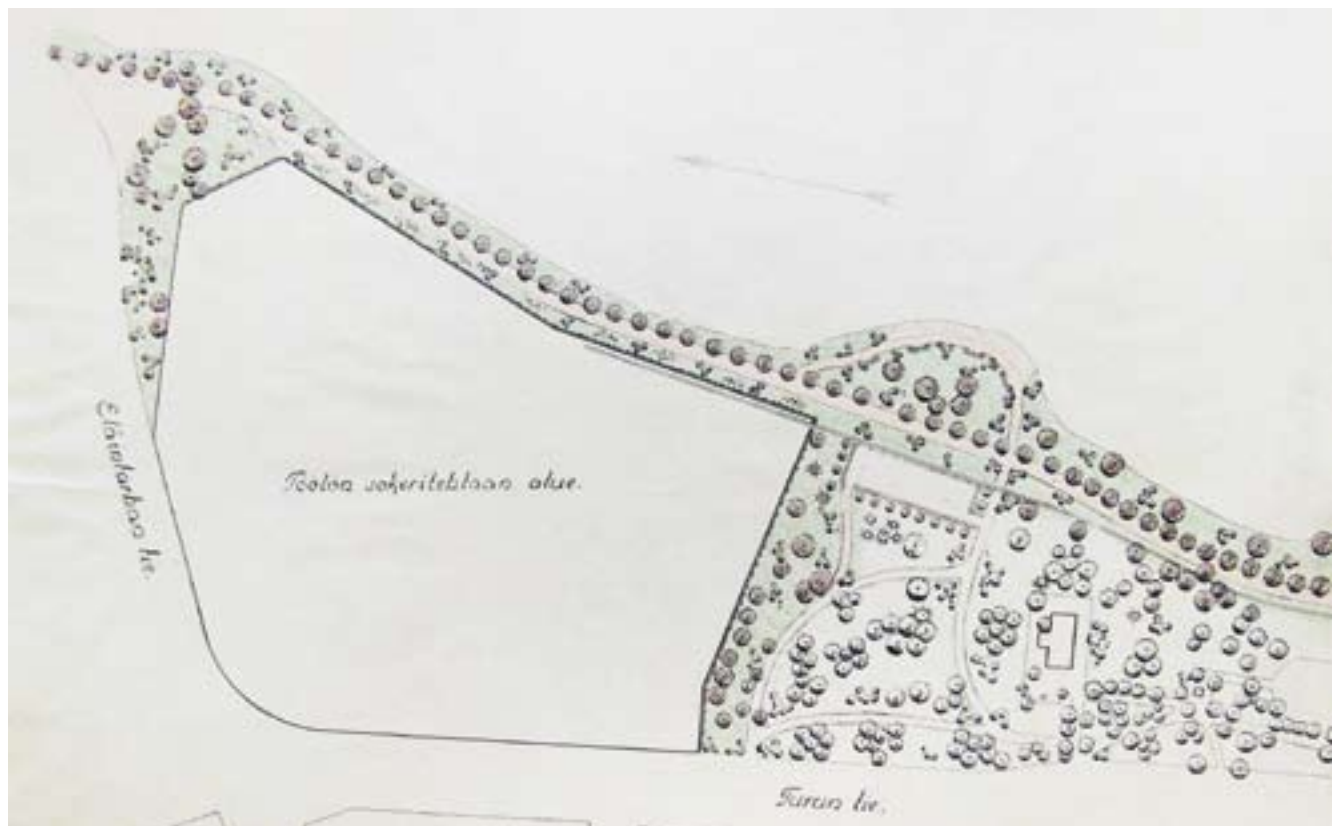
”Hesperian puiston rantaosan istutusjärjestelyehdotus” -suunnitelmassa on esitetty rantaa seuraava puistokäytävä Hakasalmen huvilalta Eläintarhantielle eli nykyiselle Helsinginkadulle saakka (kuva 57). Kaupunginvaltuusto myönsi määrärahan sen toteuttamiseksi vuonna 1939.¹¹⁹ Sen perustaminen aloitettiin jo

Kuva 55 | Saippuatehtaan rakennuksia ja pihoja. Kuva: C. Grünberg 1937. HKM N8249.

Kuva 56 | Saippuatehtaan alueen pihanäkymä. Kuva: C. Grünberg 1937. HKM N8250.

Kuva 57 | Ranta- eli suunnittelu-alue on esitetty värillisenä, kun taas muu osa puistosta on jätetty mustavalkoiseksi. Oletettavasti värittämätön alue kuvaa näiden alueiden silloista tai aikaisemmin suunniteltua tilannetta. Entisen ravintolan eteläpuoleiselle alueelle on oletettavasti piirretty 1920–30-lukujen taitteessa tehdyt muutokset. Suunnitelmassa on esitetty uusi puistokäytävä, joka ulottuu Mannerheimintieltä, Hakasalmen huvilan eteläpuolelta, aina nykyiselle Helsinginkadulle asti. Sii-

nä on esitetty rantaan suunnitellut istutukset ja rannan muotoilu.

Saippuatehtaan alue, so. vanhan ravintolarakennuksen ja sokeritehtaan välinen tontti, on nyt liitetty puistoon. Siellä on vapaamuotoisia puuryhmiä ja pensasistutuksia sekä kaarevia käytäviä. Pieni suorakaitteen muotoinen kenttä on sijoitettu sokeritehtaan radan viereen, myöhemmin Ruusuniemeksi kutsutun alueen kohdalle. Niemelle on piirretty pieni hiekkaranta.

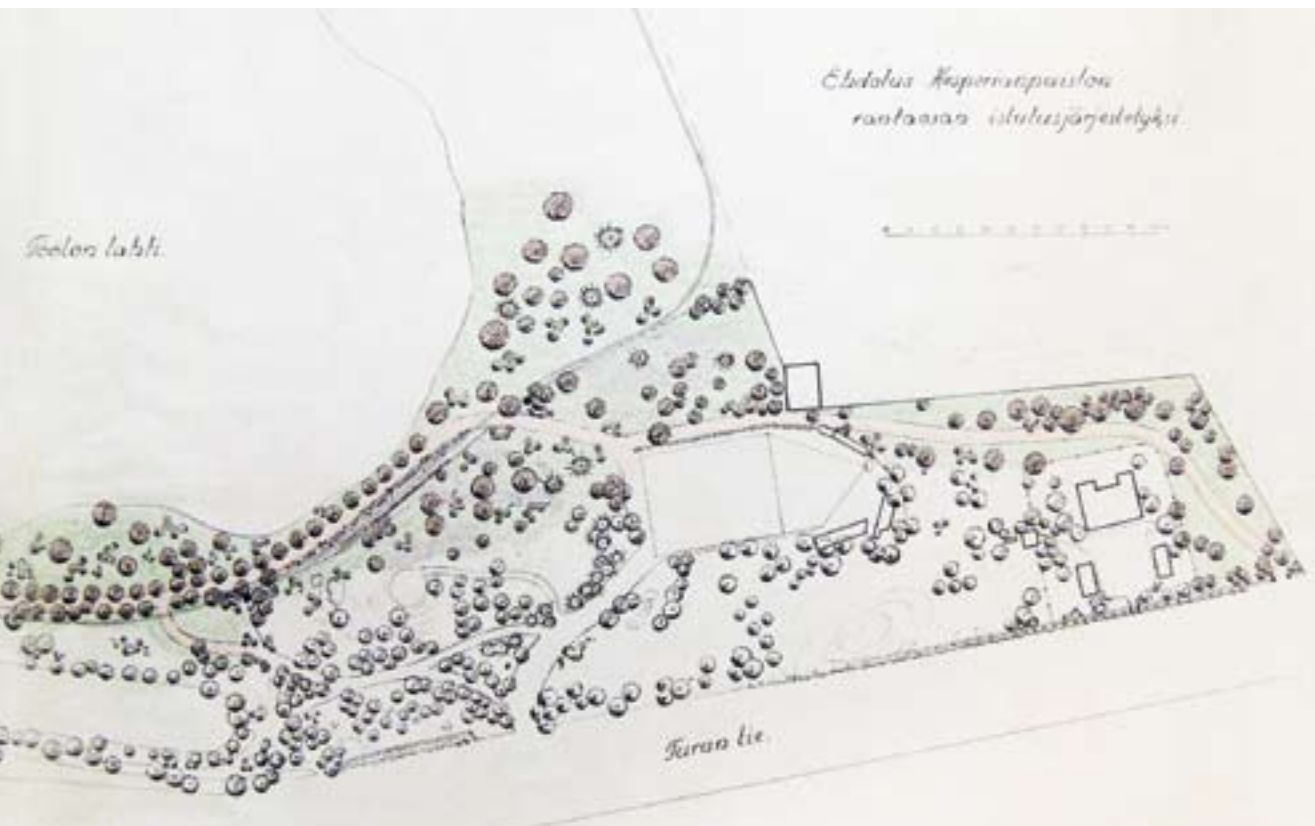
Sokeritehtaan kohdalla näkyy Töölönlahden puolelle tehty täyttö,

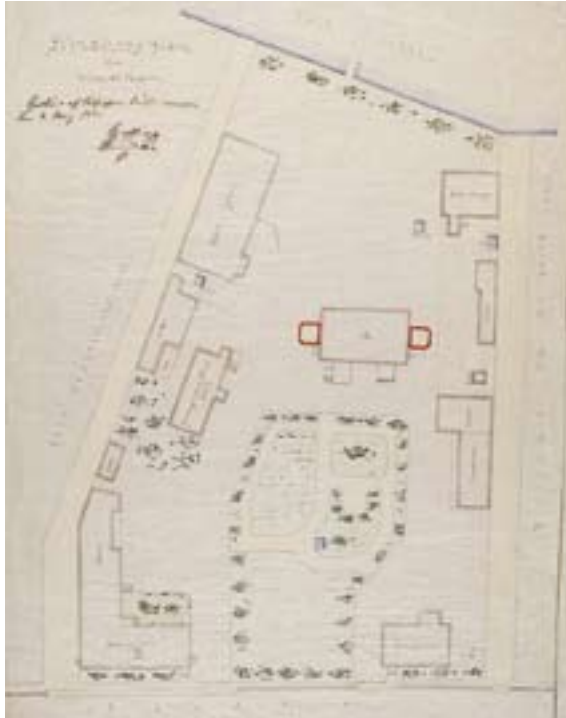
jonka päälle on suunniteltu rantakäytävä ja puurivi. Se jatkuu koko lahden länsireunan pituudelta. Pohjoisosan suunnitelman istutusluettelon mukaan puut olivat hopeapajuja. Niistä tuli sittemmin Hesperian puiston ja koko Töölönlahdenkin tunnuskuvaiksi muodostunut istutus.

Puita on tavattoman paljon, enimmäkseen vapaamuotoisina ryhminä. Puiston keskiosaa hallitsee pitkä, kapeahko kenttä, jolla karuselli, soitto- ja tanssilava aikoinaan sijaitsivat. Kenttää

reunustavat puut muodostavat rivimäisen tilarajauksen. Osa kentän länsipuolella olevista puista saattaa vielä olla vanhan Turuntien reunalla kasvaneita puita. Kartalla näkyy myös oletettavasti 1920–1930-lukujen taitteessa kalliolle rakennettu näköalatasanne, joka kunnostettiin todennäköisesti entisen huvimajan paikalle.

Ehdotus Hesperian puiston rantaosan istutusjärjestelyksi. Allekirjoittamaton ja päiväämätön ja suunnitelma – ajoitettavissa 1930-luvun lopulle. HKA.

Kuva 58 | Hesperian huvila nr 61 a asemapiirros, jonka raha-toimikamari on hyväksynyt vuonna 1883. Tontin etureunassa on puutarhamainen alue, jossa käytäviä reunustavat pensasistutukset. Alueelle on merkitty useita kaivoja. Kartan mukaan tontilla on tuolloin toiminut etikka- ja viinatehtaat. Nämä rakennukset ja piha purettiin kuvan 54 suunnitelman tieltä. Situationsplan öfver Villan 61 a Hesperia. HKA.

samana vuonna puiden kaatamisella suunnitellun tielinjan kohdalta. Samalta vuodelta on puisto-osaston toimintakertomuksessa maininta Töölönlahdesta haratun lietteen vastaanotosta ja levityksestä.¹²⁰ Vuonna 1940 puisto-osasto kunnosti Töölönlahden ranta-alueutta Hesperian puiston kohdalla sekä teki rantakiveyksen Mäntymäen kohdalle saakka.¹²¹ Vuonna 1941 kävelytien varrelle istutettiin 93 hopeapajua ja sokertehtaan muurin viereen 270 villiviinin taimeita.¹²² Svan-te Olssonin ehdotus Töölönlahden länsirantaa myötäilevästä reitistä toteutui siis nyt noin nelisenkymmentä vuotta myöhemmin.

Vuodelta 1943 peräisin olevassa ilmakuvassa Hesperian puiston tilanne vastaa melko tarkasti kuvassa 57 esitettyä suunnitelmaa. Joitakin eroavaisuuksia kuitenkin on. Esimerkiksi rannan kävelyreittiä ei toteutettu suunnitelman mukaisena eheänä kaarena vaan se tehtiin suoraviivaisista jaksoista koostuvana. Myös kasvillisuudessa on eroavaisuuksia. Esimerkiksi kävelyreitit ja rannan väliin ei ole toteutettu suunnitelmassa esitettyä Ruusunien ja eteläisemmän niemekkeen välistä rannan täyttöä eikä sille esitettyjä vapaamuotoisia istutuksia.

Sodan aikana ja sen jälkeen kaupunki vuokrasi puistoista peruna- ja vihannespalstoja vähävaraisille. Se luovutti tähän tarkoitukseen nurmialueita, joita ei kiristyneen rahatilanteen vuoksi olisi muutenkaan pystytty hoitamaan. Vuoden 1943 ilmakuvassa puiston pohjoisosassa ja niin sanotulla Ruusuniemellä näkyvät ruutumaiset alueet olivat mahdollisesti näitä viljelypalstoja.¹²³

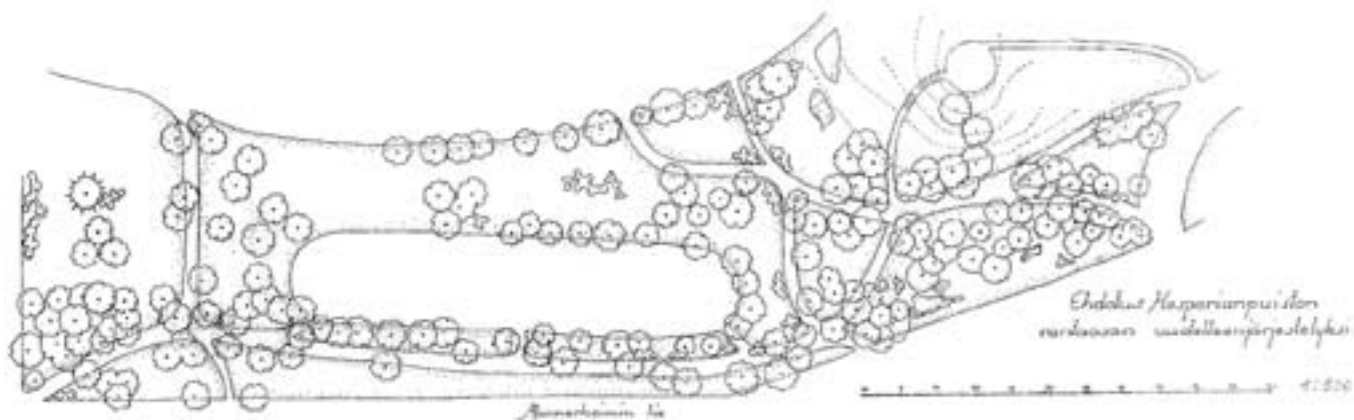

Kuva 59 | Ilmakuva vuodelta 1943. Kuvassa näkyy pohjoisessa täyteen ahdettu sokeritehtaan alue muureineen. Puistoalueella näkyvät pohjoisosan hiljattain toteutetut uudet käytävälinjaukset. Pitkän kentän pohjoispuolella näkyy pieni huvimaja/kioski-tyyppinen rakennus. Pitkän kentän vieressä näkyvät tunnistamattomat väliaikaiset rakennelmat. Eteläisen kallion päällä oleva pyöreä näköalatasanne erottuu kuvassa, samoin kuin Hakasalmen puiston kenttä. Kuvassa näkyvä kapea vaalea kaista Töölönlahden rantaviivan kohdalla on todennäköisesti rantaluiskan kiveystä. Sen vieressä näkyy uusi rantakäytävä. Maanmittauslaitos.

Kuva 60 | Näkymä Hesperian puistosta Töölönlahdelle, taustalla Kallion kirkko. Kuva: H. Iffland noin 1930. HKM N257874.

Kuva 61 | Ehdotus Hesperian puiston rantaosan uudelleenjärjestelyksi. Allekirjoittamaton suunnitelma, 10. 2. 1951. KPOA.

Puistojen vaiheita viime vuosikymmeninä

Sotavuosien aikana niukalle hoidolle jääneitä puistoja, kuoppaisiksi kuluneita sorakenttiä ja ruohotuneita käytäviä kunnostettiin kaikkialla Helsingissä vuonna 1945.¹²⁴ Bengt Schalinin toimiessa Helsingin kaupunginpuutarhurina, Hesperian puistossakin tehtiin kunnostus- ja istutustöitä usean vuoden ajan. Kaupunginvaltuusto myönsi niitä varten yhteensä 12 430 000 markkaa vuosina 1949–1955.¹²⁵ Suunnitelmapartta ”Ehdotus Hesperian puiston rantaosan uudelleenjärjestelyksi” ajoittuu tälle kaudelle (*kuva 61 ja liite 1*).¹²⁶ Kartasta on kuitenkin vaikea päätellä, mitä oikeastaan on suunniteltu. Siinä on esitetty polkuyhteys ja portaat näköalatasanteen pohjoispuolelle, tasanteen ja puiston välille. Se on uusi aihe, jota ei ole

esiintynyt aikaisemmissa, tiedossa olleissa suunnitelmissa. Myös eräät polkulinjaukset on esitetty kartassa eri tavalla kuin esimerkiksi vuoden 1950 ilmakuvassa, joten ne lienevät suunniteltuja.

Kesällä ja syksyllä 1949 tehtiin Hakasalmen huvilan alueella mittavia kunnostustöitä. Sisäänkäyntipihan tasoa madallettiin Mannerheimintien puolella. Sitä rajannut puinen jugend-henkinen portti vaihdettiin yksinkertaiseen teräsporttiin. Kaksoispareina olleet portinpylväät poistettiin ja sisääntuloa avarrettiin purkamalla ylempää kivimuuria. Pihan keskiosa nurmetettiin ja sivurakennusten edustoille istutettiin pensaita (*kuva 62–64*).

Hesperian puistoa kunnostettiin vuonna 1951

Kuva 62 | Vuonna 1959 Hakasalmen huvilan etupihalta otetussa kuvassa näkyy kymmenen vuotta aikaisemmin, pinnantason laskun yhteydessä tehty luiskaus. Luiskan etureuna oli nurmetettu ja siinä kasvoi mm. syreeniä ja happomarjaa. Kuva: Taimi Partanen. HKM N258853.

Kuva 63 | Kansallismuseon tornista vuonna 1949 otetussa kuvassa näkyy Hakasalmen huvilan sisäkäynnin puinen portti ja kaksi pylväsparia ylemmän muurin tasolla. Piha-alueen tasausta ei vielä ole laskettu. MV.

Kuva 64 | Syksyllä 1949 otetussa valokuvassa ollaan laskemassa Hakasalmen huvilan etupihan pinnantasausta ja perustamassa nurmikoaluetta aiemmin sorapintaisena olleen pihan keskelle. Pihatilaa rajasivat tuolloin pensasistutukset. Kuva: E. Laakso. HKM N11410.

erityisesti seuraavana kesänä Helsingissä pidettäviä olympiakilpailuja silmälläpitäen. Muun muassa rannan hopeapajukäytävää reunustamaan istutettiin penrennoja.¹²⁷ Ulkomaalaisille vieraille ja – lehtimiesten välityksellä – muulle maailmalle haluttiin antaa hyvä kuva Helsingistä. Kunnostustöitä jatkettiin ainakin vielä vuosina 1955–1956.¹²⁸ Ne keskittyivät todennäköisesti edellä mainittujen ruutumaisten alueiden liittämiseen uudelleen puiston yhteyteen. Nykyään Ruusuniemeksi kutsutun alueen uudet istutukset näkyvät vuonna 1955 otetussa valokuvassa (*kuva 100*).

Runonlaulaja Larin Paraskea esittävä veistos muodostaa oman, kyseisenä aikana suunnitellut puistoaiheen Mannerheimintien tuntumassa. Se pystytettiin nykyiselle paikalleen, Mannerheimintien laitaan, pie-

Kuva 65 | Ilmakuva Mannerheimintien yli itään. Töölön sokeritehtaan purkutyöt ovat käynnissä. Työmaan takana näkyy sokeritehtaan muuri villiviinien peittämänä. Kuvan keskialueella on Suomen Sokerin punatiilinen pääkonttori, joka valmistui 1951. Kuva: Studio B. Möller 1966. HKM N108893.

Kuva 66 | Kuvassa näkyvä Töölön sokeritehtaalle johtanut kapearaiteinen rautatie purettiin pian kuvan ottamisen jälkeen. Kuvan vasemmassa laidassa näkyy puretun ravintolarakennuksen paikka. Kuva: Studio B. Möller 1966. HKM N108894.

Kuva 67 | Kalliolla näkyy puistokäytävä ja näköalatasanne, etualalla Larin Paraske. Kuva: Studio B. Möller 1966. HKM N108895.

Kuva 68 | Kuvassa näkyy Hakasalmen puiston pesäpallokenttä katsomoineen. Taustaa hallitsee ratapiha junavaunuineen. Kuva: Studio B. Möller 1966. HKM N108896.

nelle kivilaatoilla lasketulle tasanteelle Keskusosakeyhtiö Hankkijan toimesta vuonna 1949.¹²⁹ Marjakuusi-istutukset ympäröivät tasannetta. Traditionaalinen kiviäitä rajaa tällä kohtaa puistoa noin 56 metrin verran. Se on ilmeisesti eräs vanhaa Turuntietä rajanneista aidoista ja se näkyy yhtenäisenä vielä noin vuodelle 1940 ajoitettavalla kartalla (kuva 57).

Puiston pohjoisosassa tehtiin rakennuksia ja rakenteita koskevia muutoksia 1960-luvulta alkaen. Hesperian entisessä ravintolarakennuksessa oli vuosikymmenien ajan ollut eri yhdistysten toimitiloja ja joskus myös kahvila.¹³⁰ Rakennus purettiin vuonna 1965, sen alue nurmetettiin ja muutettiin puistoksi. Suurin osa puiston pohjoispuolella sijainneen Töölön sokeritehtaan rakennuksista purettiin seuraavana vuonna, ainoastaan 1950-luvun alussa pystytetty punatiilinen pääkonttorirakennus jäi enää jäljelle, samoin kuin muis-

tumia entistä Helsinkiä koskevaan kirjallisuuteen:

”Nyt hän kulkee tehtaan ohitse, sokeritehtaan savupiiput nousevat ilmaan, muutamit jo mustunein tiilin, väkevinä, kuin outoina jättiläispuina, jotka ihminen on luonut, niissä on voimaa, kun ne paksuina ja tummina syöksyvät maasta parinkymmenen metrin korkeuteen...

Hän livahtaa puiston käytävälle, kulkee sen ratisevaa hiekkaa isojen lehväkatosten alla. Lähellä puita, yhtä paksuja kuin sokeritehtaan savupiiput, niiden runkojen parkki on täynnä aaltoilevia kiemurtelevia pikkukohoumia kuin hiekka, jota aallot ovat koskettaneet...”

Helvi Hämäläinen *Raakileet*

Puiston ranta-alueella kulkenut pistorata purettiin vuonna 1966. Ratakiskot ja pölkyt poistettiin, mutta itse ratapenkki jäi puistoon matalaksi harjanteeksi.

Kuva 69 | Viistokuva Hakasalmen ja Hesperian puistosta vuodelta 1973. Etualalla juuri valmistunut Finlandia-talo. Töölönlahden vesipinta on avoin, eikä lahti ole vielä ruovikon valtaama. Rantakäytävän eteläosassa näkyy, miten osa noin 1940 istutetuista hopeapajuista on korvattu vihreillä pajuilla, jotka erottuvat kuvassa huomattavasti pienempinä. Kuva: Sky-Foto Möller 1973. HKM D476.

Kuva 70 | Puut on kaadettu ja pintamaa poistettu. Kongressisiiven rakentaminen alkaa. Kuva: Kari Hakli 1973. HKM N 55713.

Kuva 71 | Hakasalmen huvilan puistoa nykyisen Finlandia-talon kongressisiiven kohdalla. Kuva: Kari Hakli 1972. HKM N53061.

Kuva 72 | Finlandia-talon lisärakennuksen asemapiirroksessa näkyvät pihajärjestelyt laadittiin Alvar Aallon toimistossa lähinnä arkkitehti Kaarlo Leppäsen johdolla. Mannerheimintien puoleinen alue on säilytetty puistomaisena, kun taas rakennuksen itäpuoleinen alue on varattu lähes kokonaan pysäköintialueeksi. Hakasalmen puiston puolella rakennuksen ympäristöä jäsentävät terrassoidut tukimuurit istutuksineen. Puutarhaterasseille istutettiin marjakuusia ja niiden alle lamoavia havupensaita. Kulkureitit varsille istutettiin vuorimän-

tyjä. Sisäänkäynnin ja portaikon ympäristöä on korostettu lipputankojen rivistöillä. Lisärakennuksen kohdalle suunniteltu solukkomainen käytäväverkosto toteutettiin yksinkertaisempaan. Käytävät rakennettiin sorapintaisiksi ja katoksien alustat kivilaattapintaisiksi. Finlandia-talon lisärakennuksen asemapiirros. Alvar Aalto 1972. AAS.

Kuva 73 | Hiljattain valmistunut Finlandia-talo kuvattuna Mannerheimintien sisäänkäynnin puolelta. Kuva: Volker von Bonin 1973. HKM N212047.

Kuva 74 | Hakasalmen huvilan etupiha 1980-luvun kunnostuksen mukaisessa asussa. Kuvan vasemmassa laidassa näkyy kahvilalle perustettu terassi. Kuva: Jan Alanco 1986. HKM D798.

Finlandia-talo rakennettiin Hakasalmen puiston urheilukentän paikalle vuosina 1967–71. Se oli osa Alvar Aallon laatimasta Töölönlahden kokonaissuunnitelmasta. Hakasalmen piha-alueen itäraja siirtyi tuolloin kalliota louhien lähemmäksi huvilaa. Puistoaluetta melkoisesti tuhonnut Finlandia-talon kongressisiipi rakennettiin vuosina 1973–75. Niin sanottu Sakkarosin talo rakennettiin 1970-luvun alussa Hesperian puiston pohjoispuolelle. Oopperatalo valmistui sen viereen vuonna 1993.

Vuonna 1978 Hesperian puiston pelikentälle rakennettiin painekyllästetystä puusta leikki- ja oleskelualue, johon kuuluu katos, puutralli, pergola ja hiekkalaatikko.¹³¹ Hakasalmen huvilan piha-alueella

tehtiin 1980-luvun alussa uusia kunnostustöitä. Sivurakennusten edestä poistettiin pensaita, jotta saatiin tilaa kahvilan ulkopalvelualueelle. Pohjoisen sivurakennuksen eteen rajattiin reunakivellä alue kahvilan terassille. Sivurakennusten ja portin välille rakennettiin graniittimuuri. Nurmialue muotoiltiin 8-kulmaiseksi ja sen keskelle perustettiin pyöreä kesäkukkaryhmä. Päärakennuksen edustalle istutettiin perennoja. (kuva 74).

Hesperian puiston leikkipaikat ja osa käytävistä järjestettiin uudelleen Lars Liljeforsin vuosina 1992–1993 tekemien suunnitelmien mukaan (kuva 75). Tuolloin pelikenttää pienennettiin ja puiston pohjoisosaan perustettiin kaksi uutta leikkipaikkaa toisiinsa nähden

Kuva 75 | Vuonna 1993 laaditussa Hesperian puiston peruskorjaussuunnitelmassa on esitetty leikkipaikkojen ja käytävien uudelleen järjestely, valaistus, poistettava puusto sekä istutettava kasvillisuus.

Käytävälinjauksia on muutettu ja yksinkertaistettu aikaisempaan nähden mm. Ruusuniemellä ja pohjoisosan leikkipaikkojen ympäristössä. Mannerheimintieltä

on suunniteltu uusi ramppiyhteys puistoon, minkä vuoksi 1800-luvulta periytynyttä käytävälinjausta muutettiin.

Suunnitelmassa esitettiin eräitä toimenpiteitä, jotka muuttivat puiston tilarakennetta merkittävästi. Eri toiminnot pyrittiin erottamaan selkeästi toisistaan massais- tukuksilla. Vanha leikkikenttä sekä pohjoisosan uudet leikkipaikat on

rajattu muusta puistosta korkeah- koilla pensasaidanteilla. Avoimen puistotilan eteläosaan istutettiin ryhmä koristeomenapuita. Man- nerheimintien varrelle on esitetty massaistutus mm. syreeneistä, heisiangervoista ja orapihlajista. Ruusuniemelle on suunniteltu neljä istuinpaikkaa ja niiden taakse massaistutukset ruusuista. Myös eteläiselle niemelle on suunniteltu

ruusuistutus. Huomattava määrä huonokuntoisia puita on mer- kitty poistettavaksi mm. rannan hopeapajurivistä, entistä kenttää rajanneesta puurivistä sekä puiston sisäosista.

Hesperian puisto (osa), peruspa- rannus, istutukset, varusteet. Lars Liljefors 1993. KPOA.

Kuva 76 | Lasten kiipeilyteline kolmipäinen lohikäärme leikkikentällä vuonna 1974. Kuva: Patrick Oras 1974. HKM N61135.

kulmittain. Kaikki kolme leikkialuetta ympäröitiin pensasaidoilla. Uusien leikkipaikkojen takia jouduttiin 1930–1940-lukujen vaihteessa rakennettua käytäväsommitelmaa muuttamaan. Pienennetyntäntän paikalle istutettiin koristeomenapuita. Rantakäytävää levennettiin ja samalla kävely- ja pyörätiet erotettiin toisistaan paasimaisilla graniittilaatoilla. Tässä yhteydessä puistoon asennettiin pallovalaisimet, jotka sittemmin todettiin epäonnistuneiksi. Ne korvattiin Victor-valaisimilla vuonna 1999. Puistokallion pohjoisrinteellä olevat betonirakennelmat ovat myös tältä kaudelta. Ne eivät kuitenkaan kuuluene Liljeforsin suunnitelmaan, vaan nämä ”antroposofiset” vedepuhdistusaltaat asennettiin erikseen.¹³²

Ympäristötoimisto Oy:n laatima oopperatalon alueen vihersuunnitelma valmistui vuonna 1992. Se pyrittiin liittämään mahdollisimman harmonisesti Hesperian puistoon. Näkyvin uusi puistoelementti oli suuren amfiteatterin rakentaminen oopperatalon eteläpäätyyn. Suurin osa vanhasta sokeritehtaan tiili-

Kuva 77 | Hesperian puistoa oopperatalon vieressä. Kuva: ML 2009.

aidasta purettiin tällöin. Uusi puistoalue jäsenneltiin puuryhmillä. Erään iäkkään tammen säilyttämiseksi oopperatalon lounaispuolella nähtiin paljon vaivaa. Vanhoja vaahteroita säilytettiin alueen pohjoisosassa ravintola Töölönrannan länsipuolella.¹³³

Finlandia-taloa ympäröivä osa Hakasalmen puistosta kunnostettiin vuonna 1999 Suunnittelukolmio Oy:ssä laaditun suunnitelman mukaan. Siihen kuului istutusten, nurmialueiden ja käytäväpintoitteiden uusiminen. Tuolloin noin 25-vuoden ikäiset Finlandia-talon rakentamisen yhteydessä istutetut pensaat olivat huonokuntoisia tai liian suuriksi kasvaneita. Talon julkisivukorjausten takia osa istutuksista oli poistettu jo aiemmin. Välivuosina asfalttipintaisiksi muutetut käytävät asfaltoitiin uudelleen, sillä niiden reunat olivat kuluneita. Mannerheimintien viereinen sisäänkäyntitasanne kivetettiin noppakivellä ja Finlandia-talon edustan sisäänkäyntialue muotoiltiin uudelleen ja sitä jäsennettiin luonnonkivilaatoilla. Sen reunoille sijoitettiin kaarevat paasi-istuimet mustasta luonnonkivistä.¹³⁴

Kuva 78 | Töölönlahden rantaa.
Kuva: JS 2008.

3 Puistojen nykytila

Hakasalmen puisto ja piha-alue

LIITTYMINEN YMPÄRISTÖÖN JA PUISTON YLEISILME

Hakasalmen huvilan piha-alue rajautuu Mannerheimintiehen, Töölönlahdenkatuun sekä pohjoisessa Hakasalmen puistoon ja Finlandia-taloon. Hakasalmen huvilan piha-alue on nykyisin erotettu omaksi tontikseen pohjoisemmasta sijaitsevasta Hakasalmen puistosta. Puisto jatkaa huvilan piha-aluetta saumattomasti ja yhdistää sen Mannerheimintien puolella Finlandia-talon etupihaksi miellettyyn alueeseen, joka kuitenkin on osa Hakasalmen puistoa. Finlandia-talon pohjoispuoleisen korkean kallion jälkeen Hakasalmen puisto sulautuu Hesperian puistoon (kuva 79).

Hakasalmen huvilan piha-alueen maanpinnantaso on katujen ja rautatiealueen rakentamisen yhteydessä jäänyt ympäristöään ylempiä. Toisaalta piha-alue ei enää liity juohevasti ympäristöönsä, toisaalta tasoero rajaa piha-aluetta tehokkaasti. Ympäristöään ylempänä oleva sijainti mahdollistaa laajat näkymät.

Kaupunkikuvallisesti alueen puusto ja rakennukset ovat erittäin merkittäviä. Puusto erottuu vehmaana saarekkeena melko avoimessa ympäristössään. Vanhat, pyöreiksi kehittyneet puiden latvukset näkyvät kauas. Eduskuntatalo, Kansallismuseo, Finlandia-talo ja Hakasalmen huvila poikkeavat arkkitehtonisesti hyvin paljon toisistaan ja puistoalueet luovat rauhalliset kehukset näille arvoraakennuksille.

Kuva 79 | Hesperian puiston ja Hakasalmen puiston nykytilanne. Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy 2009. Pohjakartta kaupunkimittausosasto.

Kuva 80 | Hakasalmen puistoa kuvattuna Urho Kekkosen muistomerkillä Finlandia-talon suuntaan. Muistomerkki ”Lähde” on kuvanveistäjä Pekka Jylhän teos. Kuva: ML 2009.

TILASOMMITELMAN YLEISPIIRTEET

Rakennusryhmä jakaa Hakasalmen huvilan piha-alueen kahteen osaan: pää- ja siipirakennusten rajaamaan etupihaan ja rakennusryhmän ympäri kiertyvään vapaamuotoisempaan puistomaiseen alueeseen. Nykyisin pääsisäänkäynti alueelle on Mannerheimintieltä suoraan pää- ja sivurakennusten rajaamalle etupihalle. Mannerheimintien puolella aluetta rajaa kivimuur, joka varsin hyvin peittää liikenteen, mutta luo silti avoimen tunnelman piha-alueelle. Etu-Töölön korttelit ja Kansallismuseo torneineen näkyvät kivimuurin ja syreenien takaa.

Päärakennuksen etelä- ja itäpuoleisia alueita hallitsevat korkeimmalla kohdalla olevat rakennukset ja vanhat suuret puut, joiden runkojen välistä laajat nä-

kymät avautuvat Kallion suuntaan, tuomiokirkolle, rautatieasemalle, Hotelli Tornille ja eduskuntatalolle. Kalliioleikkauksen yläpuolelle kasvanut vesakko peittää osan näkymiä Töölönlahden suuntaan. Entisistä merimaisemista on vielä jäljellä pieni pilkahdus Töölönlahtea pohjoisessa. Finlandia-talon pääty työntyy hyvin lähelle Hakasalmen huvilaa, mikä luo rakennuksen pohjoispuolelle tilallisesti suljetun tunnelman. Myös puusto on tällä alueella varsin tiheää. Vanhan, 1870-luvulla rakennetun puuvajan lännenpuoleinen alue on puolestaan valoisa ja avoin.

Finlandia-talon ja Mannerheimintien välinen kohta erottuu suhteellisen avoimena ja valoisana runsaspuustoisten alueiden välissä. Finlandia-talo rajaa kes-

keisintä puistotilaa idässä ja terrassoidut tukimuurit istutuksineen lännessä. Kallion laki Mannerheimintien reunassa on avoin, mutta sen puiston puolen rinteet puustoiset. Finlandia-talon tontin pohjoisreuna on pahoin kulunut. Autoliikenteen järjestelyjen vaatimat maakivet ja puomit häiritsevät puistokuvaa.

KÄYTTÄVÄT, RAKENTEET JA KALUSTEET

Piha-alueen itäpuolella oleva käytävä on asfalttipintainen ja tiemäisen leveä. Se toimii nykyisin Finlandia-talon lisäsiiven pelastus- ja huoltoreittinä. Muut puistokäytävät ovat kapeampia ja kivituhkapintaisia. Niiden varsille on sijoiteltu luonnonkivilohkareita estämään autojen ajamista nurmikolle. Mannerheimintien puoleisiin portaisiin liittyy teräksestä hitsattu yksinkertainen portti, jonka edessä on liuskekiveys. Huvilan pääsisäänkäynnin edustalla on nupukivipinnoitusta. Finlandia-talon ympäristössä käytävät ovat pääasiassa asfalttipintaisia, joita sisäänkäynnin edustalla on jäsennetty luonnonkiviraidoin. Terrassien ylätasanne on noppakivetty.

Hakasalmen huvilan kohdalla Mannerheimintien puolella on vanha, paikoin huonokuntoinen luonnonkivimuuri. Etupihan länsiosan reunoille on rakennettu kivi-harkkomuuri. Töölönlahdenkadun varrella on tukimuureina paasikivimuuri ja betonimuuri. Töölönlahdenkadun ja Mannerheimintien risteuksen sisäänkäynnin luona sijaitsevat vanhat luonnonkiviset portinpylväät, joita on siirretty Töölönlahdenkadun rakentamisen yhteydessä. Piha-alueen etelälaitaan, kalliioleikkauksen yläpuolelle on asennettu teräsputkesta hitsattu aita.

Hakasalmen huvilan piha-alueella on tyyllisesti varsin erilaisia kalusteita. Päärakennuksen ympärillä on uusvanhoja vihreällä ja ruskealla maalattua valurautapäätysisiä penkkejä. Kahvilaterassin kalusteina on

mustaksi maalattuja valurautaisia pöytiä ja jakkaroita. Lisäksi neljä em. kaltaista uusvanhaa penkkiä on sijoitettu kahden ruskean pirttikalustetyyppisen pöydän ympärille. Kahvilaterassilla on kolme erilaista aurinkovarjoa. Finlandia-talon sisäänkäyntialuetta rajaavat mustasta luonnonkivestä tehdyt istuinpaadet.

Lähes koko Hakasalmen puiston alueella on samoja Alvar Aallon suunnittelema valaisimia kuin Finlandia-talon ympäristössä. Hakasalmen huvilan sivurakennusten rajaama etupiha on valaistu vaijerista riippuvalla ns. Y-valaisimella. Sekä Finlandia-talon että Hakasalmen huvilan julkisivut on valaistu kohdevalaisimilla.

Presidentti Kekkonen muistolle omistettu ympäristöteos ”Lähde” paljastettiin vuonna 2000 Hakasalmen puiston pohjois-osassa. Sommitelma koostuu pienestä teräsaltaasta, sen vierellä olevista tolpeista pronssisine käsineen, taustalla olevaan kallioon merkitystä presidentin nimestä ja sekä sen vierellä kasvavasta ruusupensaasta. Altaan ympärille on ylläpidollisista syistä asennettu laattakiviä.

KASVILLISUUS

Hakasalmen huvilan piha-alueen kasvillisuus on istutettu monessa eri vaiheessa. Kasvilajistosta on muodostunut monipuolinen ja se sisältää myös harvinaisuuksia, kuten japaninatsaleaa, samettisyreeniä ja kaksi suurta 1950-luvulla istutettua nutkansypressiä. Osa rakennuksen ympäristön vanhoista puista lienee Walleenin aikaisia ja siten noin 150 vuotta vanhoja. Vanhat lehtipuut ovat kuitenkin jo pääsääntöisesti huonokuntoisia. Myös vanhat siperianlehtikuuset Finlandia-talon ympäristössä ovat peräisin Hakasalmen huvilan 1800-luvun maisemapuutarhakaudesta. Puiston länsireunalla kasvaa ilmeeltään epämääräistä pensaikkooa ja itsestään kylväänntyneitä puuntaimia.

Osa istutuksista on kärsinyt hiljattain pahoja kanivaurioita. Hakasalmen huvilan ja Finlandia-talon välissä Mannerheimintein reunassa sijaitseva kallioinen luonnonnurmi on ruohokasvillisuuden osalta lajistollisesti arvokas. Siellä kasvaa muun muassa mäki- ja hietalemmikki sekä kevätkynsimö.¹³⁵ Helsingin kaupungin rakennusvirasto on laatinut alueen puuvartisesta kasvillisuudesta erillisen inventoinnin ja puustokartoituksen vuonna 2006.

Hesperian Puisto

LIITTYMINEN YMPÄRISTÖÖN JA PUISTON YLEISILME

Puisto rajautuu idässä selkeästi Töölönlahteen ja lännessä Mannerheimintiehen. Sitä vastoin etelässä ja pohjoisessa puistolla ei ole yhtä selkeää rajaa. Etelässä puistoalue jatkuu visuaalisesti Finlandia-talon ohi kohti Hakasalmen huvilaa. Pohjoisessa puisto rajautuu Suomen sokeritehtaan entiseen toimistorakennukseen, ns. Sakkaroon taloon ja Oopperaan, mutta näyttää kuitenkin jatkuvan edellä mainittujen rakennusten väliin ilman selvää päätepidettä. Kävelijän kannalta puisto päättyy oudosti huoltoväylään, joka johtaa Mannerheimintieltä Oopperan ja Sakkaroon talon maanalaisiin tiloihin. Töölönlahden puolella vuosina 1940–1941 rakennettu puistokäytävä jatkuu yhtenäisenä rantapromenadina Helsinginkadulle. Ravintola Töölönranta sijaitsee nimensä mukaisesti Töölönlahden rannalla, puiston koillisnurkassa.

Mannerheimintien länsipuolella sijaitsevat hotellit Scandic ja Crowne Plaza. Niiden korkeat valkoiset fasadit runsaine valoineen ovat häiriötekijöitä puiston kannalta etenkin niinä vuodenaikoina, jolloin puut ovat lehdettömiä. Näiden hotellien pystyttämistä ao. paikalle pidettiin esteettisesti ja kaupunkikuvallisesti

pahana virheenä jo niiden rakentamisaikana.¹³⁶ Alueella kasvoi tuolloin komeita puita ja sille oli kaavailtu julkista käyttöä, muun muassa 1800 hengelle mitoitettua konserttitaloa. Töölön kirjasto toimi siellä kaupunginosan vanhimmassa, 1700-luvulla rakennetussa talossa.

Mannerheimintie ei näy paljon puistoon. Sillä kohiseva liikenne on kuitenkin jatkuvasti läsnä siinä määrin voimakkaana meluna, että vuoden 2008 syksyllä eräät kansalaispiirit vaativat meluaidan rakentamista puiston suojaksi Mannerheimintien reunaan.¹³⁷

Mannerheimintien reunan muurin vieressä on jyrkkä luiska, jonka jälkeen puisto viettää loivasti kohti Töölönlahtea. Puisto ei ole kuitenkaan suoraan yhteydessä veteen, vaan väliin jää leveä kevyenliikenteen reitti, joka erottaa puiston nurmialueet lahdesta. Lisäksi osalla matkaa sokeritehtaan pistoradan penkka kohoaa puiston ja lahden väliin. Töölönlahden rannat ovat koko puiston alueella täyttömaata.

Puiston eteläosaa hallitsee noin 10 metriä korkea avokallio. Sen laella on näköalatasanne. Kallion juurelta maasto laskee muutamia metrejä puiston ”keskuslaaksoon”, joka on puiston matalin kohta. Tämän jälkeen pohjoiseen mentäessä maasto nousee loivasti saavuttaen Mannerheimintien tason puiston lounaiskulmassa.

TILASOMMITELMAN YLEISPIIRTEET

Puiston eteläosassa vanhat puut luovat puoliavoimen puistotilan. Kallion lakialue on avoin. Sen pohjoispuolella on laajahko avoin nurmikenttä puiston keskusalueena. Nurmialueen keskelle sijoittuu puiston eteläisin leikkialue, joka on rajattu syreeniaidanteella. Se muodostaa umpinaisen massan avoimen alueen keskelle samalla katkaisten pitkät näkymät pohjoiseen.

Avoimen keskusalueen pohjoispuolella puusto on

hyvin tiheää ja varjostavaa. Puut ovat eri-ikäistä ja niitä on paljon. Alue on varjoisa etenkin Mannerheimintien reunan puolella. Töölönlahden puolella puusto on hieman harvempaa ja alue on puoliavoin. Oopperalle tultaessa puuryhmät saavat jäsennellymmän ilmeen ja tilanmuodostus on selkeämpää. Puuryhmät reunustavat täällä pienehköä, avointa nurmialuetta. Oopperatalon ”amfiteatterin” edustalla on avointa tilaa, joka rajautuu sokeritehtaan vanhaan muuriin pätkään ja betonisokkeliin. Oopperatalon itäpuolella puisto on avointa nurmea, jota suuret vanhat lehtipuut reunustavat.

Töölönlahden rantatien ympäristö on enimmäkseen melko avointa maisematilaa, jota isot puistopuut ja hopeapajurivin säilyneet osuudet rytmittävät. Ho-

peapajujen väleistä avautuu näkymiä Töölönlahdelle. Paikoitellen ruovikko on niin korkea, että se peittää näkymät lahdelle.

Eteläosan kalliolta avautuu puiden latvuksien pehmentämä puistonäköala, joka rajautuu Mannerheimintien talonrivistön kattoihin. Rantatietä pitkin avautuu puiston sisällä pitkiäkin näkymiä.

Oopperatalon itäpuolen nurmikolta avautuu pitkä näköala yli Töölönlahden, jonka taustana näkyy Helsingin keskustan siluetti. Hotelli Tornin, rautatieaseman ja Tuomiokirkon tornit erottuvat selvästi maamerkkeinä. Päähuomio kiinnittyy Finlandia-taloon, rantapuiston jäädessä vähemmälle huomiolle.

Mannerheimintien jalkakäytävältä avautuu puiston pohjoisosan kohdalla näkymiä puistoon ja edel-

Kuva 81 | Kevästä Hesperian puistoa jalopuiden kukinnan aikaan. ML 2009.

leen nurmipintaa pitkin jopa Töölönlahdelle asti, ke- säisin tosin vain pieninä vesipilkahduksina.

Puiston keskivaiheilta Mannerheimintien jalka- käytävältä ei ole lainkaan näkymiä reunassa kasvavan tiheän syreeniaidanteen sulkiessa ne. Puiden ja pen- saiden ollessa lehdettöminä näkymät Töölönlahdelle ovat huomattavasti avoimempia.

KÄYTÄVÄT, RAKENTEET JA KALUSTEET

Puiston polkuverkosto periytyy osittain 1800-luvulta. Se on enimmäkseen murskepintaista, osittain asval- toitua. Näitä ovat Finlandia-talon läheisyydessä ole- vat polut sekä 1990-luvulla uusittu rantakäytävä. Pol- kujen leveys vaihtelee noin kahden metrin levyisistä puistopoluista yli 6 metriä leveään rantakäytävään. Puiston kautta kulkee asvaltoitu huoltotie Oopperan taakse. Eteläosan kallion pohjoisrinteeseen on raken- nettu betoniperusteiset liuskekiviportaat, jotka joh- tavat näköalatasanteelle. Näköalatasannetta ympäröi kaareva kylmäladottu luonnonkivitukimuuri.

Mannerheimintien reunan tukimuuri on raken- nettu isoista luonnonkivilohkareista ja se toimii puis- ton selkeänä rajana. Muurin päällä on vanhanmallinen vaakaputkiaita. Larin Parasken patsaan luonnontöy- rään kohdalla on kylmäladottu kiviaita.

Sokeritehtaan junan ratapenkka on osittain ha- vaittavissa puiston nurmialueella. Osa sokeritehtaan muurin betonisokkeliä ja pieni osuus sen tiilimuuri- ta on säilytetty Oopperan suunnalla muistona alueen historiasta. Töölönlahden rannassa puiston koilliskul- massa on veden päälle rakennettu maavarainen teras- sialue, joka lienee 1960-luvun alusta ja liittyi edellisen rantaravintolan rakenteisiin. Se on pinnoitettu liuske- kiveyksellä, josta muodostaa terassin pintaan erilai- sia kuvioita, mm. ympyröitä. Töölönlahden rannassa vesirajassa on osittain sortuneena vanha kivilatomus,

Kuva 82 | Sokeritehtaan tiilimuurin säilytetty osuus Hesperian pistossa. Kuva: ML 2009.

joka on peräisin 1940-luvun vaihteesta.

Puistossa sijaitsee kolme leikkipaikkaa, pohjois- osassa kaksi ja vanhalla kentällä yksi. Pohjoisosan pie- nemmällä leikkipaikalla on pari keinueläintä, liuku- mäki ja suuri hiekkalaatikko. Se on niin ankea, että sitä ei juurikaan käytetä. Pohjoisosan isompi leikkialue on paremmin varusteltu, siellä on kiipeilyverkko, keinu ja liukumäki. Lähistöllä sijaitsevan päiväkodin lapset käyvät täällä säännöllisesti. Leikkialuetta ympäröivä pensasaidanne on kanivaurioiden vuoksi leikattu alas, ja sen seurauksena alueesta on tullut avoimen valoisa. Molempia leikkipaikkoja rajaa matala lauta-aita. Kol- mannella leikkipaikalla on shakkiruudut, hiekkalaa- tikko sekä yhdistetty katos- ja pergola-alue. Paikka on kauttaaltaan hyvin kulunut.

Puiston peruskalusteina ovat nykyään mustat city- malliset jäte-astiat. Suurin osa niistä on kiinnitetty va- laisinpylväisiin. Puistossa on istuimia vain Ruusunie- messä ja presidentti Kekkonen muistomerkin luona. Tämä on puistossa kävijöiden kannalta puute. Esimer-

kiksi rantakäytävän varrella ei ole lainkaan mahdollisuutta istuskeluun.

Puistossa on melko tiheä mustien Victor-mallisten valaisinten verkosto, joka on peräisin 1990-luvulta. Niiden lisäksi siellä on läpinäkyviä puikkomaisia valaisimia, joiden korkeus on noin neljä metriä ja halkaisija noin 25 senttimetriä. Osa vanhoista puista on valaistu kohdevaloilla. Ravintola Töölönrannan ympäristössä on käytetty pollarivalaisimia.

”Opera Ophidia”-teos, joka muistuttaa kivikäärmettä, jäi vuonna 2000 pidetyn puistonäyttelyn jälkeeseen ranta-alueen nurmikolle. Rantatien vierellä olevassa kivessä on metallilaatta, jossa on Sri Chinmoy’n Peace-Blossom-Maa-aiheinen teksti vuodelta 1998. Kivi vaikuttaa tällä paikalla satunnaiselta.

KASVILLISUUS

Puuvartinen kasvillisuus on suurelta osin istutettua, joskin kalliorinteen alapuolella kasvavat vanhat tervalepät ovat epäilemättä luontaisia (*kuva 81*). Havupuita on vähän. Ruusuniemelle 1950-luvulla istutetut jalokuuset erottuvat maisemassa parhaiten. Finlandiatalon läheisyydessä kasvavat lehtikuuset ovat peräisin 1800-luvulta.

Pääosa kasvillisuudesta muodostuu eri-ikäisistä jaloista lehtipuista. Eräät niistä ovat komeita, yli 100-vuotiaita yksilöitä, mutta suurin osa puista on nuorempia. Puistossa on myös jonkin verran koivuja. Hopeapajujen rivistö Töölönlahden rannalle on harventunut. Kukkivien pienpuiden ryhmä puiston keskiosassa on peräisin 1990-luvulta.

Pensasaidanteet reunustavat leikkialueita sekä Mannerheimintietä puiston pohjoisreunalla. Ruusuniemellä kasvaa nimensä mukaisesti pensasruusuja. Muu osa pensaista on lähinnä massaistutuksia. Myös Oopperan ympäristön uudemmat puuryhmät ovat

on reunustettu pensasmassoilla. Perinteisiä 1800-luvun maisemapuistoon kuuluneita monilajisia polkujen risteysten pensasistutuksia ei puistossa ole säilynyt lainkaan.

Oopperatalon lähistöllä kasvaa villiviiniä metallikehikoissa ja tiiliaidan seinustalla. Sokeritehtaan vanhan betonisokkelin vierellä on perennaistutuksia.

Puiston kasvillisuudesta on kerrottu tarkemmin rakennusviraston erillisessä raportissa ”Hesperian puiston kasvillisuusinventointi” vuodelta 2008.

Kuva 83 | 1940 istutetuista rannan hopeapajuista jäljellä oleva pieni osa on saavuttanut vaikuttavan kokoluokan. Kuva: ML 2009.

Kuva 84 | Ruusuniemen
hiekkaranta. Kuva: ML 2008.

Puistojen säilyneisyys

Puistojen nykyinen ilme on syntynyt vaiheittain viimeisten 200 vuoden aikana ja siellä on säilynyt aiheita ja fragmentteja eri aikakausilta.

Hakasalmen puiston suurimpia muutoksia vuosien saatossa ovat olleet Kluuvinlahden täyttö ja puutarhan eteläosan luovuttaminen valtion rautateiden ratapiha-alueeksi, Mannerheimintien leventäminen ja sen tasauksen lasku, Finlandia-talon rakentaminen ja kalliroleikkauksen tekeminen Finlandia-talon pysäköintialueen järjestämiseksi, piha-alueen pienentäminen ja kallion louhinta etelässä Karamzininkadun¹³⁸ kadun rakentamisen vuoksi.

1800-luvun puistosommitelmista on säilynyt joitakin puita. Myös osuuksia 1800-luvun käytävistä on säilynyt entisillä paikoillaan, mm. Mannerheimintien reunan puolella kulkeva pitkä käytävä Hesperian puistossa. Nykyisin Hesperian puiston keskivaiheilla oleva, entiselle ravintolalle johtanut sisäänkäynti on sa-

massa kohtaa kuin 1800-luvun kartoissakin.

Nykyinen, Hesperian puiston keskialueella sijaitsevan leikkikenttä sijaitsee suurin piirtein 1800-luvulla karusellia ja muita huvitteluvälineitä varten tasoitetun kentän kohdalla. Tosin ao. aluetta on niin monta kertaa muokattu suuremmaksi ja pienemmäksi, että sen vanhimmista kerroksista ja pinnoista ei ole enää mitään jäljellä.

Hesperian puistossa on 1920–1940-luvulta säilynyt puuistutuksia ja joitakin pohjoisosan käytävälinjauksista. Eräät eteläosan käytävistä noudattavat 1920–40-luvun toiset taas 1990-luvun suunnitelmia. Ruusuniemen vanhimmat istutukset periytyvät 1950-luvun alusta.

Mannerheimintieltä Hesperian puistoon laskeva ramppi, pohjoisosan leikkipaikat, pilarimaiset villivienisäleiköt, perennaistutukset ja valaistussuunnitelma edustavat 1990-luvun suunnittelua.

Kuva 85 | Rantaraitin ilme on peräisin 1990-luvulta. Kuvassa oikealla aaltoilee Opera Ophidia -teos. Pyöräilijän takaa pilkottaa Peace-Blossom -kivi. Kuva: ML 2008.

VAURIOITA JA RISTIRIITOJA

- Hakasalmen huvilan ympäröivä alue on enää pieni osa aikaisemmin laajasta englantilaisesta maisemapuutarhasta. Monet muutokset (Finlandia-talo, kallioleikkaukset, Karamzininkatu) ovat pienentäneet sitä eri suunnilla.
- Tulevat rakennushankkeet muuttavat tilannetta Hakasalmen piha-alueella edelleen. Tällä hetkellä tekeillä olevan Töölönlahden pysäköintilaitoksen ja Karamzininrannan ajotunnelin rakentamisen vuoksi piha-alueella tehdään suuria louhoksia. Aluetta etelässä rajaavaa katuja levennettiin noin viisi metriä piha-alueen suuntaan. Kadun ja pihan välinen korkeusero joudutaan tasaamaan piha-alueen puolella, mikä edelleen vähentää sen puisto-omaisuutta.
- Töölönlahden rannat ovat kasvamassa umpeen hälyttävän nopeasti. Ruovikko levittäytyy voimakkaasti, avoin vesipinta sulkeutuu ja näkymät umpeutuvat. Rannassa on paikoin eroosioaurioita.
- Liikenteen melu on pysyvä haitta puistoissa.
- Rantakäytävän linjaus on kömpelö ja sitä jakavat graniittipaadet tekevät raskaan vaikutelman. Todennäköisesti ne lisäävät kuitenkin jalankulkijoiden turvallisuudentunnetta, sillä käytävä on suosittu pyöräilyreitti.
- 1990-luvulla suunniteltujen Hesperian puiston leikkipaikkojen linjaukset ovat särkeneet aiemmin yhtenäisen ja harmonisen käytäväverkoston linjoja. Myös näitä leikkipaikkoja rajaavat massaisutukset poikkeavat leimallisesti puiston muusta istutustyylistä.
- Viime vuosina kasvillisuus, etenkin pensaat, ovat kärsineet pahoja kanivaurioita, ja ne on jouduttu leikkaamaan alas.

Kuva 86 | Ruovikko valtaa
Töölönlahden avointa vesipintaa.
Kuva: JS 2008.

- Ravintola Töölönlahden lähistöllä oleva, 1960-luvulla rantaan rakennettu terassialue on vaurioitunut ja tekee epäsiistin vaikutelman.
- Puistoista puuttuvat penkit melkein kokonaan. Niitä on vain Ruusuniemellä ja Presidentti Kekkonen muistomerkin lähellä.
- Hesperian puisto päättyy pohjoisessa oudosti Sakkeroon- ja Oopperatalon alle johtaviin huoltoväyliin.
- Sokeritehtaan muurin betonisokkeli ei kerro kävijöille mitään alueen menneisyydestä. Sen vierelle istutetut perennat eivät ole myöskään omiaan tuomaan esille sen luonnetta teollisuusalueen jäänteinä. Se vaikuttaa ränsistyneeltä ja saa muunkin alueen vaikuttamaan hoitamattomalta.
- *Opera Ophidia – Oopperan käärme* ei ole edukseen nykyisellä paikalla; voisi sopia esim. Oopperatalon tai jonkun muun rakennuksen yhteyteen. (Teos kuuluu edelleen työryhmälle, joka suunnitteli sen.)¹³⁹
- *Sri Chinmoy Peace-Blossom* -kivi vaikuttaa nykyisellä paikallaan sattumanvaraiselta. Se on puiston mittakaavassa liian pieni. (Muistolaattaa hoitaa Sri Chinmyo Marathon Team r.y.)¹⁴⁰
- Jakokaapit on sijoitettu visuaalisesti erittäin häiritsevästi.
- Mannerheimintiellä on puiston vierellä kaksi suurilla valomainoksilla varustettua linja-autopysäkkiä sekä viisi erillistä, valaistua mainosrakennetta. Mainoslaitteet näkyvät häiritsevästi lähes koko puistoon etenkin talvella.
- Puistojen sisällä olevat liikennemerkkit ovat visuaalisesti häiritseviä, eivätkä ne kuulu historialliseen puistoon.

Kuva 87 | Korkea kallio
Hakasalmen ja Hesperian puiston
rajalla. Kuva: ML 2008.

4 Kuvaparivertailu

Hakasalmi

KUVAPARI 1

Kuva 88 | Entisen sisääntulotien varressa kasvava tammi on suuri puu jo 1900-luvun alussa. Sorapintaisen tien toisella puolella kasvoi syreeneitä. Kuva: K. Meinander 1910. MV 4571.

Kuva 89 | Alkuperäinen sisääntulotie on nykyisin nurmetettu. Syreenien paikalla kasvaa ilmeisesti itsestään kasvanut vaahteraryhmä. Vaahterat ovat kasvaneet niin suuriksi, että ne ovat alkaneet varjostaa tammea. Kuva: JS 2006.

Hakasalmi

KUVAPARI 2

Kuva 90 | Vuonna 1956 otetussa kuvassa päärakennuksen itäpuoli on valoisan avoin. Portaiden kummallakin puolella erottuvat nutkansypressit pieninä taimina. Puoliympyrän muotoinen käytävä on liuskekivipintainen ja sitä reunustaa matala puksipuuaidanne. Kuva: Heikki Havas 1956. HKM N9705.

Kuva 91 | Suuriksi kasvaneet nutkansypressit tekevät nykyisin loggiasta ja itäpuolen pihasta varjoisia ja ahtaan tuntuisia. Etualan vaahterasta on 50 vuodessa kasvanut kookas puu. Puoliympyrän muotoinen käytävä on muutettu sorapintaiseksi ja puksit ovat vaihtuneet päivänliljoiksi. Etualalla oleva käytävä on asfaltoitu ja sen varrelle on aseteltu kivilohkareita ajoesteiksi. Kuva: JS 2006.

Hakasalmi

KUVAPARI 3

Kuva 92 | Finlandia-talon pysäköintialue ja kallioleikkaus hallitsevat näkymää v. 1973 otetussa valokuvassa. Finlandia-talon kongressisiipeä ei vielä ole rakennettu. Huvila näkyy puoliavoimessa ympäristösään kauas. Kuva: Kari Hakli 1973. HKM N55715.

Kuva 93 | Nykytilanteen kuvassa nähdään reilussa 30 vuodessa kallioleikkauksen päälle kasvanut vesakko, joka peittää näkymät huvilan pihalta Kallion kaupunginosan suuntaan ja samalla estää myös huvilan näkymisen Töölönlahden puistoon. Kallioleikkauksen eteläpäähän on rakennettu Eduskuntatalon huoltotunneli suuaukkoineen. Kuva: JS 2006.

Kuva 94 | 1910-luvun paikkeilla otetussa kuvassa näkyy pienellä niemikkeellä sijainnut rakennus. Sen editse kulkee sokeritehtaan rata, joka on rajattu puistosta puisella säleaidalla. Kuvan vasemmassa laidassa näkyy nuori, kaarevarunkoinen vaahtera. Kuva: Ivan Timiriasew. HKM N2223.

Kuva 95 | Nykytilan kuva kertoo, että em. vaahterasta on kehittynyt eräs puiston suurimpia puita, joka näkyy vasemmassa laidassa. Entinen ratapenkki erottuu nurmialueesta huonokasvuisuutensa vuoksi vaaleana raitana, joka kulkee kuvan poikki. Talo on purettu ja niemike on muutettu osaksi puistoa. Kuva: JS 2008.

Hesperia

KUVAPARI 5

Kuva 96 | Noin 1920-luvun lopulla puiston eteläosasta otetussa valokuvassa näkyy suurehko kenttä ja muutama epämääräinen, mahdollisesti kävijöiden tallaama polku. Oikealla edessä näkyy tervaleppiä ja kentän takana istutettuja jalopuita sekä taustalla sokeritehtaan piippu. Kuva: HKM N11146.

Kuva 97 | Nykykuvassa taustalla pensasaidanne, joka peittää kentän taakse, oikealla edelleen tervaleppiä. Polut on nurmetettu ja keskialueella kasvaa kukkivien pienpuiden ryhmä. Kuva: JS 2008.

Kuva 98 | Vuonna 1930 otetussa kuvassa vanha hiikkakenttä on kuvattu pohjoisesta. Se on tässä laajimmillaan eli sitä on pidennetty edellisessä kuvaparissa näkyvien polkujen päälle. Taustalla näkyy iso luontainen tervaleppäryhmä. Kentän itälaitaan on istutettu rivi nuoria hopeapajuja. Kuva: R. Roos 1930. HKM N39073.

Kuva 99 | Nykytilanteen kuvassa kenttä näkyy taas pienempänä. Se on rajattu syreeniaidanteella eikä avointa tilavaikutelmaa synny. Taustalla näkyy osa vanhoista tervalepistä. Itäreunan hopeapajuista suurin osa on jo ehditty poistaa. Kuva: JS 2008.

Hesperia

KUVAPARI 7

Kuva 100 | "Ruusuniemeltä" vuonna 1955 otetussa kuvassa näkyy Bengt Schalinin suunnittelema upouusia istutuksia, mm. pihtakuisia ja vuorimäntyjä. Rantakäytävän lisäksi niemellä oli tuolloin myös kuvassa erittäin selvästi näkyvä, ilmeisesti istutusten ihailua varten perustettu kaarikäytävä. Kuva: C. Grünberg 1955. HKM N9198.

Kuva 101 | Vuonna 2008 pihdat ja vuorimännyt ovat kasvaneet jo suuriksi. Osa koristepensaista on uusittu ja kaarikäytävä on poistettu. Kuva: JS 2008.

Kuva 102 | Vuonna 1960 otetussa kuvassa näkyvät 20 vuodessa melko suuriksi kasvaneet hopeapajut Töölönlahden rannalla. Rannan ja puiden välissä kulkee reunoiltaan epämääräinen kävelypolku. Rannalla kasvaa iiriksiä, todennäköisesti Suomessa luontaista keltakurjenmiekkää. Kuva: V. von Bonin 1960. HKM N210545.

Kuva 103 | Vuonna 2008 rantapolku on kadonnut. Etualalla näkyy vielä muutamia iiriksen lehtiä, mutta ne ovat taantuneet, järviruokojen levittyä suunnattomasti. Hopeapajujen rivistö on harventunut. Kuva: JS 2008.

Kuva 104 | Hesperian puiston rantaa kuvattuna Töölönlahden eteläpohjukasta. Kuva: ML 2009.

5 Kohteiden arvo

PUISTOIHIN LIITTYVÄ HUOMATTAVAN LAAJA, ERITYYPPISTEN ARVOJEN KIRJO

- Puistoilla on poikkeuksellisen suuri kaupunkikuvallinen ja visuaalinen arvo, sillä ne sijaitsevat Mannerheimintien eli erään Helsingin vilkkaimmin liikennöidyn kadun varrella. Ne ovat siten kaupungin näkyvimpiä puistoalueita.
- Hakasalmen huvilan puuston ja rakennusten kaupunkikuvallinen merkitys on erittäin suuri, vaikka kohteen puutarhataiteellinen arvo on heikentynyt. Huvila itse on ainoa Suomessa 1840-luvulta säilynyt tämän tyyppinen kaupunkitalo. Hakasalmen huvilan piha-alueella on suuri merkitys Mannerheimintietä reunustavan ja Oopperatalolle saakka jatkuvan puistovyöhykkeen alkupisteenä.
- Hakasalmen puiston puut ja sen suuri kallioalue luovat arvokkaat kehukset Finlandia-talolle.
- Hesperian puistolla on erityisen suuri maisemallinen arvo Töölönlahden rantapuistona. Lahti itse tuo puolestaan väljyyden tunnetta tälle kapealle puistoalueelle.
- Hesperian puiston liittyminen Hakasalmen puistoon lisää niiden molempien arvoa, koska ne muodostavat pitkän, melko yhtenäisen puistokokonaisuuden, joskin juuri tässä suhteessa niiden arvoa tulisi lisätä kunnostuksellisin keinoin.
- Hesperian puisto liittyy visuaalisesti Hesperian esplanadiin ja jatkaa siten eräänlaista vihervyöhykettä Taivallahdelle saakka.
- Mannerheimintiellä olevan raitiovaunupysäkin lehmukset ovat erittäin tärkeitä puistokuvan kanalta. Ne ovat välittävä tekijä Hesperian puiston ja Hesperian esplanadin puiden välillä.
- Hesperian puisto on hyvin tärkeä Töölönlahden itärannalta länteen päin avautuvien näkymien kannalta.
- Puistot ovat osa Helsingin historiallista Keskuspuistosuunnitelmaa.
- Hesperian puisto on kaikkien helsinkiläisten tuntema. Siihen liittyy runsaasti muisto- ja tunnearvoja. Se on hyvässä mielessä eräänlainen peruspuisto, väljä ja puuvaltainen. Sinne on helppo saapua ja siellä on helppo liikkua. Sen hopeapajut ovat tunnettuja ja rakastettuja. Huonokuntoisten yksilöiden kaataminen on aina aiheuttanut väkeviä reaktioita kaupunkilaisten keskuudessa.
- Hesperian puistolla on vahva identiteetti. Sieltä avautuvien laajojen näkymien kautta se liittyy erottamattomasti Helsinkiin. Helsingin ”panorama” koetaan nimenomaan näkymänä Töölönlahden yli koilliseen ja itään. Myös ulkopaikkakuntalaiset mieltävät Hesperian puiston osaksi Helsingin kaupunkimaisemaa. Junalla saapuvien ”Helsinki-kuvaan” kuuluvat nimenomaan Töölönlahti, Hesperian puisto ja hopeapajut sitä reunustamassa, Finlandia-talo ja Eduskuntatalo.
- Puistoilla on myös kaupunkipuistojen yleiset virkistysarvot ja niillä on tärkeä merkitys keskustasta pohjoiseen johtavan ulkoilureitin osana.

Kuva 105 | Tiheää puustoa Hesperian puistossa. Kuva: ML 2008.

6 Kehittämissuosituksia

PUISTOJEN KUNNOSTUKSEN TAVOITTEET

- Näkymien selkiyttäminen.
- Tilarakenteen selkiyttäminen.
- Rannan muotoilu, eroosioaurioiden korjaaminen ja ruovikon poisto. Koko ranta-alue on täyttömaata ja profiililinjoiltaan epämääräinen.
- Kasvillisuussommitelmien, ennen kaikkea Töölönlahden rannan pajurivin palauttaminen / kunnostaminen.
- Kasvillisuuden ja erityisesti puuston osalta jatkuvuuden turvaaminen.
- Hesperian puiston keskusalueen avoimen tilan palauttaminen ja sen jäsentäminen istutuksilla ja mahdollisesti maastonmuotoilulla.
- Hesperian puiston ja Hesperian esplanadin liittymistä toisiinsa tulisi yrittää parantaa jalankulkijoiden kannalta.
- Leikkipaikkojen määrä vähennetään yhdeksi ja sille valitaan sovelias paikka.
- Kalusteiden lisääminen ja uusiminen. (Penkkejä on liian vähän.)
- Valaistuksen uusiminen. (Valaistuksen ja penkkien tulisi sopia toisiinsa.)
- Alueelle sopimattomien materiaalien tilalle historiallisiin puistoihin tyyllisesti paremmin sopivien materiaalien palauttaminen.
- Hakasalmen huvilan ympäristö on muuttunut aikaisempaan verrattuna niin ratkaisevasti, ettei puutarhasommitelman palauttaminen johonkin varhaisempaan vaiheeseen ole mielekäästä. Jäljellä olevasta piha-alueesta tulee tehdä mahdollisimman puistomainen maisemapuutarhatyylin hengessä.
- Presidentti Kekkonen muistomerkin ympäristö vaatii kohentamista.
- Töölönlahden pohjoisosan entisen rantaterassin kunnostaminen / uudelleensuunnittelu.
- *Opera Ophidia* -teos ja *Peace-Blossom* -kivi siirretään sopivammille paikoille.

Viitteet

- 1 Ks. esim. Stenius nr. 7 ja nr.37 (tämän raportin kuva 3, puistojen kohdalla merkinnät ”åker” ja ”äng”).
- 2 Terveysvesien juominen ja kylpymatkat alkoivat muodostaa osan valistuneen porvariston elämänmuodosta 1700-luvulta alkaen. Tommila s. 9–14., Koskinen 1999 ja 2000. Ja niitä pidettiin Helsingissä tärkeänä vielä 1800-luvun loppupuolellakin, ks. Häggman s. 75–80.
- 3 Koskinen 1999, s. 25.
- 4 Narinkka 1986–1987, s. 144 (Bystromin plantaasin mittauspiirustus vuodelta 1784, F.J.Christéenin lisätty ja täydennetty kartta vuodelta 1797).
- 5 MP 20. 3. 1779, s. 285.
- 6 Möller, s. 29.
- 7 Koskinen 2000, s. 41.
- 8 MP 3. 3. 1806, s. 295.
- 9 MP 17. 12. 1832, s. 1041.
- 10 Hackman s. 9 f.
- 11 MP 17. 12. 1832, s. 1038 ff.
- 12 FAT nr. 39, 3. 4. 1828, s. 8: ”Hufvudsakliga willkoret... är, att arrendatorn bör vara Trädgårdsmästare och äga kännedom om i ordning sättande af den närbelägne trädgården.” Vrt. FAT nr. 30, 11. 3. 1828, s. 10 ja Hirn 2007 s. 179.
- 13 FAT nr. 60, 24. 5. 1828, s. 10: ”... Promenad uti trädgården tillåtes, dock få inga hundar medtagas”.
- 14 FAT nr. 73, 27. 6. 1829, s. 4.
- 15 FAT nr. 65, 5. 6. 1828, s. 8. Menn ilmoitti, että musiikista voitaisiin nauttia ehkä myös torstai-iltaisin. Hän esitti myös toivomuksen, että yleisö ei panisi pahakseen tarjotinta, joka kiertelisi pöydissä siinä tarkoituksessa, että vieraat panisivat sille muutaman kolikon soittokunnan kustannusten peittämiseksi.
- 16 FAT nr. 77, 5. 7. 1828, s. 8, ks. myös HT nr. 39, 23. 5. 1829, s. 4 ja FAT nr. 132, 7. 6. 1832, s. 2.
- 17 MP 17. 12. 1832, s. 1038 ff.
- 18 ”...utsigt åt sjön”, FAT nr. 62, 30. 5. 1829, s. 4.
- 19 Ks. HT nr. 53, 3. 7. 1852, s. 4; Paperslyktan nr. 26, 27. 6. 1859, s. 2; FAT nr. 227, 1. 10. 1862, s. 2; HD nr. 226, 30. 9. 1862, s. 2: ”Villan Hesperia hvilken betyder Thölö rätt och slätt”.
- 20 ”Det af afidne Konditor Menns Sterbhus innehafwande Landställe i Thölö”, HT nr. 94, 26. 11. 1834, s. 7.
- 21 HT nr. 61, 2. 8. 1834, s. 4.
- 22 HT nr. 41, 27. 5. 1835, s. 6.
- 23 Mbl nr. 56, 24. 7. 1854, s. 2: ”Han [Ståhlhane] skapade hela den öfra delen af trädgården, som förut var en beteshage, men som han försedde med planteringar af fruktträd och bärbuskar, samt anlade blomsterparterror och gångar med de vackraste små broar öfver dikena.” Lehdissä oli silloin tällöin myös ilmoituksia siitä, että hän Ståhlhanelta voi ostaa omenia, vihanneksia ja kukkia; joskus hänellä oli myydä jopa kukkiva sinisarja (*Agapanthus*), HT nr. 57, 21. 7. 1841, s. 3.
- 24 HT nr. 48, 21. 6. 1837, s. 7. (Hirnin mukaan Ståhlhanella olisi ollut kai- vonjuontia koskeneita ilmoituksia vielä vuonna 1844, mutta ao. lähde- viitteet eivät pidä paikkaansa. Hirn 2007, s. 29 ja av. 11.)
- 25 Tommila s. 26.
- 26 HT nr. 17, 2. 3. 1844, s. 4.
- 27 C.W. Gyldeén, Plan af Helsingfors 1837; Helsingin asemakaava 1846; Pehkonen-Tuomi-Pakarinen s. 31 (Gyldeénin kartta vuodelta 1836).
- 28 HT nr. 51, 2. 7. 1845, s. 2. ks. myös Narinkka 1986–1987, s. 31 (pato-suunnitelmat näkyvät Gyldeénin ja Engelin vuosina 1836 ja 1838 laati- milla kartoilla).
- 29 HT nr. 76, 30. 9. 1843, s. 2; nr. 43, 1. 6. 1844, s. 2; nr. 33, 30. 4. 1845, s. 2.
- 30 Walleenin vuokrasopimus, MP 19. 10. 1842, s. 1585–1592, HKA.
- 31 Nybyggnads Comiténs i Helsingfors, vuoden 1813 kartan selitykset: ”Stadens Trädgård ... planteringar efter engelsk smak”.
- 32 ”Några anmärkningar om trädgårdars anläggande”, Åbo Tidningar, nr. 51, 2. 4. 1841, s. 1: ”... att de lämpar sig efter lokaliteterna, hvilka noga studeras, så att trädgårdsmästaren rätteligen är en landskapsmålare, som förskönar landskapet.”
- 33 Walleenin vuokrasopimus, MP 19. 10. 1842, s. 1585–1592, HKA.
- 34 Suolahti s. 210.
- 35 Walleen mainitaan maistraatin pöytäkirjoissa Hakasalmen yhteydessä useita kertoja jo vuoden 1842 helmikuusta alkaen.
- 36 MP 19. 10. 1842, s. 1585–1592, HKA.
- 37 Ibid.
- 38 Ehrnrooth, s. 10: ”Hvilken dårskap af de sköna konsternas och naturens

- varma vän, dåvarande prokuratoren i Finlands Senat Carl Walleen, att kasta ner så mycket pengar bland dessa stenrös, liggande bakom en rysk kasern, hvarifrån just ej rosenångor utdunstade. Men den fint bildade spirituelle gentlemannen med artistsjäl lyssnade ej på kritiken – för hans poetiska blick hägrade i ett fata morgana allaredan framtidens bild af Tölö och omgivningar, fulla af pulserande lif och af öfverväldigande naturskönhet.”
- 39 Finska Trädgårdsodlings-Sällskapet Års-Skrift, jäsenluettelo vuodelta 1838.
- 40 Berndtson s. 23, alaviite.
- 41 Walleenin kirje Aline Correalle 27. 5. 1844, Adolf Törngrenin kokoelma, KA.
- 42 Walleenin kirje Aline Correalle 7. 1. 1844, Adolf Törngrenin kokoelma, KA.
- 43 Walleen muutti Hakasalmen huvilaan vuoden 1846 kesä–heinäkuussa, Ehrenström, s. 67.
- 44 HT, nr. 55 ”Åstundas köpa”, 18. 7. 1846, s. 3.
- 45 Edellämäintua C. W. Gyldeniä on joskus pidetty Hakasalmen ”englantilaisen puutarhan” suunnittelijana, siten Pakarinen s. 18, mutta ao. viitteen mukaan Gylden oli laatinut vain tonttikartan. Vuonna 1854 Hakasalmissa toimi ”trädgårdsmästare Forsblom”, FAT nr. 174, 31. 7. 1854, s. 4, mutta hänen toimintakautensa alkamisvuotta ei ole voitu selvittää.
- 46 ”Demidoff, Eva Aurora, Enkefru Stats-Rådinnan, född Stjernvall”, Finska Trädgårdsodlings-Sällskapet Års-Skrift, jäsenluettelo vuodelta 1843.
- 47 Aurora Karamzin kirjoitti sisarelleen Aline Correalle Träskändasta vuoden 1848 lokakuussa, että hän ”...siirretti pensaikkoja, rakennutti pengermiä, käännätti ruohokenttiä ja syvennytti järven erästä lahtea, niin että se ulottui lähemmäksi asuinrakennusta...”, Qvarnström s. 238.
- 48 Pakarinen, s. 14 f.
- 49 Se oli samanlainen kuin Larin Paraskeen muistomerkin lähistöllä oleva aita ja sijaitsi huomattavan paljon nykyistä alempana ja kauempana Hakasalmen huvilasta. Kadunlennysten myötä aitaa on jouduttu siirtämään lähemmäs rakennusta ja latomaan toisella tavalla.
- 50 HT nr. 59, 26. 7. 1851, s. 4.
- 51 Mbl nr. 63, 21. 8. 1851, s. 2.
- 52 Mbl nr. 56, 24. 7. 1854, s. 3.
- 53 Ibid.: ”... Hagasund. Den som för 10 år tillbaka besåg detta sterila ställe, skulle numera knappt igenkänna detsamma. En herrlig park grönskar här på de fordom nakna bergshäl-larne, och emellan dem ser man bördiga grässlätter frodas. Ibland en mängd rara trädslag finner man det af skogsekonomer värderade lärkträdet härstädes njuta fullkomlig trefnad, och ektelningarne med deras lummiga grönska gifva äfvenledes allt hopp om fortkomst.”
- 54 Vrt. Carl Walleenin perukirja – Aateliston perukirjat, Turun maa-
- kunta-arkisto.
- 55 Ruotsalaisen ylihovirakettimestari J. B. Magiton valmistaessa seuraavaa esitystään kaliumseos syttyi itsensä palamaan eikä hänen onnistunut heittää kyseistä kattilaa ajoissa ulos ikkunasta. Rakettimestari menehtyi saamiinsa palovammoihin, HT nr. 77, 29. 9. 1847, s. 3. Magiton vaiheista ja hänen traagiseen kuolemaansa johtaneista tapahtumista ks. ”Kommentarer kring två artistöden – J.B.Magito och Jackson Haines”, Hirn 1963, s. 171 ff.
- 56 HT nr. 49, 23. 6. 1858, s. 1.
- 57 HT nr. 77, 29. 9. 1847, s. 4.
- 58 ”En promenad omkring Thölö-viken”, Mbl nr. 56, 24. 7. 1854, s. 2.
- 59 Tarkiainen s. 99 – Maila Talvion kuvauksen pohjalta.
- 60 Lehtonen s. 124 ff ja 138.
- 61 Suolahti 211 f.
- 62 HT nr. 69, 1. 9. 1858.
- 63 HT nr. 95, 1. 12. 1858, s. 4.
- 64 ”Pennteckningar från Helsingfors IV. Promenaderna”, Papperslyktan nr. 21, 23. 5. 1859, s. 164.
- 65 XIII kaupunginosa, Hesperia nr. 61 A, ”Tvål- och ljusfabrik”, rakennuspiirustukset 17. 10. 1859, HKA.
- 66 HD nr. 226, 30. 9. 1862, s. 2; FAT nr. 227, 1. 10. 1862, s. 2.
- 67 Lehtonen, s. 140. Seuraavana vuonna ravintola toimi muuten Wahlheimin talossa, HT 20. 5. 1865, s. 116.
- 68 XIII kaupunginosa, Hesperia nr. 61 B, rakennuspiirustukset, ”Förslag till bebyggande af staden Helsingfors underlydande Villan ”Hesperia”

- med byggnaden af staden tillhörande å Jernvägstorget... Nro 1 till uppförande af hufvudbyggnaden A”, HKA.
- 69 XIII kaupunginosa, Hesperia nr. 61 B, rakennuspiirustukset ja niiden selostus 25. 10. 1866, HKA.
- 70 Keväällä 1873 P. G. Nymark sai Hesperian ravintolan ja puiston vuokralle kymmeneksi vuodeksi, Vikingen nr. 341, 26. 4. 1873, s. 4.
- 71 ”En ny Villa Hesperia”, Hbl nr. 59, 12. 3. 1873, s. 2.
- 72 Hbl nr. 157, 11. 7. 1873, s. 1.
- 73 Utdrag ur Drätselkammarens protokoll för den 23. april 1873. Fa II: 35, HKA.
- 74 FAT nr. 149, 2. 7. 1873, s. 1. (Maininta, että parisataa työläistä olisi kunnostanut Hesperian puistoa ruotsalaisen puutarha-arkkitehti Knut Forsbergin johdolla vuonna 1863 ei pidä paikkaansa, täten Hirn 2007, s. 52. Forsberg oli Töölön puistoyhdistyksen palveluksessa ja kunnosti tuolloin Eläintarhan ja Alppilan alueita. Ao. viheralueiden nimien samankaltaisuus näyttää muulloinkin johtaneen väärinkäsityksiin. ”Tölö trädgård” viittasi Hesperian puistoon, kun taas ”Tölö park” merkitsi nykyistä Alppilan aluetta.
- 75 Ao. rakennusta vuokrattiin ilmeisesti joskus ulkopuolisille, jotka vuokramaksun lisäksi lupasivat pitää silmällä myös päärakennusta, ks. Utdrag ur Drätselkammarens protokoll för den 13. juli 1883. Fa II: 35, HKA.
- 76 Rakennuspiirustukset, XIII kaupunginosa, Hesperia 61 A, HKA.
- 77 Hbl nr. 149, 2. 7. 1873, s. 1; ks. myös nr. 157, 11. 7. 1873, s. 1.
- 78 Hbl nr. 83, 13. 4. 1875, s. 2.
- 79 Nimimerkki Observator, ”Hufvudstads observationer”, Hbl nr. 42, 20. 2. 1876, s. 2.
- 80 Nimimerkki Puustakatsoja, ”Puustakatsojan kirjeitä VI”, Uusi Suometar nr. 79, 10. 7. 1874, s. 3.
- 81 Utdrag ur Drätselkammarens protokoll för den 7. mars och 1. maj 1884. Fa II: 35, HKA.
- 82 Utdrag ur Drätselkammarens protokoll för den 3. juli 1885. Fa II: 35, HKA.
- 83 Utdrag ur Drätselkammarens protokoll, 14. 1. 1887. Fa II: 35, HKA.
- 84 Uusi Suometar nr. 115 A, 21. 5. 1887, s. 3.
- 85 Aro Hallaro.- ”Kirje Helsingistä II”, Viipurin Sanomat, nr. 130, 6. 6. 1889 s. 2.
- 86 Utdrag ur Drätselkammarens protokoll för den 30. december 1891, HKA. Sittemmin rakennuksessa toimivat ”Arbetets Vänner”-yhdistys, Töölön työväenyhdistys sekä raittiusyhdistykset ”Rauha” ja ”Kilpi”. Pienempi rakennus luovutettiin Osuuskunta Elämän käytettäväksi. KHKK 1905: 61, KHKK 1906: 73–74. Rakennuksessa toimi 1930-luvulla myös sairaskoti, Lehtonen s. 140.
- 87 Rakennuskonttori Fa II:75, ao. vuodet, HKA.
- 88 FAT nr. 214, 12. 9. 1867, s. 1.
- 89 Carl Müllerin kirje Aurora Karamzinille 25. 4. 1873: ”Ayant fini maintenant le projet pour un arrangement nouveau du jardin autour de la ville de Madame à Helsingfors”. Adolf Törngrenin kokoelma, KA.
- 90 Müller-niminen puutarhuri oli Träskändan palkkalistoilla vuosina 1861–1862, mutta hänen etunimeään ei tunneta. Adolf Törngrenin kokoelma, KA.
- 91 Carl Müllerin kirje Aurora Karamzinille 16. 3. 1866. Adolf Törngrenin kokoelma, KA.
- 92 ”Carl Michael Bilsted”- nekrologi, Finska Trädgårdsodlaren 7, 1913, s. 88.
- 93 ”Ritning till ett växthus ämnad uppföras å Villan Hagasund, Febr. 1881 af M.C.Bilsted”, HKA.
- 94 ”Johan Fredrik Liljemark”- nekrologi, Trädgårdsodlaren 21, 1927, s. 143.
- 95 Jernströmin lausunto rahatoimikamarille 23. 1. 1885, rakennuskonttorin arkisto, HKA.
- 96 Puistokortisto. KPOA.
- 97 Hackman, s. 62.
- 98 Puutarhalautakunnan budjetti vuodelle 1907: ”Hagasund & Hesperia 1,170 mk.”, KHKK nr. 36, 1906, s. 120.
- 99 Häyrynen s. 79–80.
- 100 Häyrynen s. 174 ja kuvat 167 f.
- 101 Trädgårdsnämnden: röjdnings och uppsättningsarbeten i Djurgården och Hagasunds park 15,000 mk. ”Helsingfors stadsplanterings budget för 1911”, Finska trädgårdsodlaren 4, 1910, s. 213 f.
- 102 Vuosina 1906–1911 huvila oli vuokrattu Kansallismuseon eli silloisen Valtion Historiallisen Museon näytelytiloiksi. Helsingin kaupunginmuseo aloitti toimintansa huvilan alakerrassa 1. 6. 1911. Yläkerta oli Taideteollisuus-yhdistyksen näytelytilana. Kokonaisuudessaan huvila tuli kaupunginmuseon käyttöön vuonna 1928.

- 103 ”Villan Hagasund”, HS 5. 5. 1905; Hbl 10. 5. 1905.
- 104 Ks. esim Työmies, nr. 112, 16. 5. 1908, s. 2.
- 105 Häyrynen s. 178 f.
- 106 Hackman s. 66 f.
- 107 Kaupunginvaltuusto hyväksyi soke-ritehtaan lupahakemuksen rakentaa kapearaiteinen rata rautatieasemalta tehtaalle Töölönlahden rantaa pitkin vuonna 1900. Sen ehdoiksi pantiin muun muassa, että kaupungilla on oikeus rakentaa ajo- ja kävelytie Hesperian puiston ja Eläintarhan välille, että rataa oli saatava lupa Hakasalmen huvilan omistajalta eli everstinna Aurora Karamzinilta, ja että rata tuli aidata. (KHKK 1898: 41–42 ja 1900:34). Rata oli käytössä vuoteen 1955 saakka ja sen jälkeen vielä lyhyesti sokeritehtaan purkamisen yhteydessä vuonna 1965. Sen jälkeen se purettiin.
- 108 Koskivaara s. 37 f.
- 109 KHKK 1915: 52–53.
- 110 KHKK 1919: 297 ja 1920: 44*.
- 111 KHKK 1921: 88*.
- 112 Samaan luokkaan kuuluivat myös Alppilan ja Eläintarhan puistot, KHKK 1927* ja ”Uutisia – Otteita Helsingin kaupungin Rakennuskonttorin puisto-osaston vuosikertomuksesta v. 1927”, Puutarha 31, 1928, s. 84 f.
- 113 Puistomuistoja s. 33 ja 37.
- 114 KHKK 1929: 48.
- 115 Pesäpallokentän sekä pukuhuoneiden ja katsomon suunnitelmat 7. 6. 1932. HKA.
- 116 Suunnitelmakartta ”Plan af Hagasund och Hesperia” 8. 6. 1910, S. Olsson, HKA.
- 117 Rakennuksissa oli myöhemmin toiminut Töölön teknokemiallinen tehdas.
- 118 KHKK 1938: 39*–40*.
- 119 KHKK 1939: 90.
- 120 KHKK 1939: 41*. Töölönlahden vedestä ja siihen liittyneistä tutkimuksista ks. Laakkonen-Laurila.
- 121 KHKK 1940: 238*.
- 122 KHKK 1941: 251*.
- 123 Vuonna 1945 palstoja oli lähes 40 puistossa ja yhteensä noin 93 hehtaaria, KHKK 1945: 273.
- 124 KHKK 1945: 272.
- 125 Helsingin kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat 1949–1955: 2 000 000 markkaa vuonna 1949 1 900 000 markkaa vuonna 1950 1 400 000 markkaa vuonna 1951 2 000 000 markkaa vuonna 1952 3 000 000 markkaa vuonna 1954 2 130 000 markkaa vuonna 1955
- 126 Suunnitelmapiiirustus PUO 45, 10. 2. 1951, KPOA.
- 127 ”Där nya plantor skolas för att pryda huvudstaden”, Lantmannabladet 21. 3. 1951.
- 128 KHKK 1955: 264 ja KHKK 1956: 262.
- 129 Veistos oli tilattu vuonna 1936 kuvanveistäjä Alpo Sailolta sijoitettavaksi tuolloin suunnitteilla olleeseen Kalevala-taloon, jota ei kuitenkaan toteutettu. Rautio s. 139 f.
- 130 KHKK 1906: 73–74.
- 131 Ilmeisesti Lahontorjuntayhdistys lahjoitti tämän leikkipaikkasuunnitelman kaupungille vuonna 1978. Se on Arkkitehtitoimisto Kaisa ja Jussi Vepsäläisen laatima; suunnitelmapiiirustukset PUO 2749/1 ja 2, 18. 8. 1978, KPOA. sekä R. Kyrklundin haastattelu.
- 132 R. Kyrklundin mukaan rakennelma laadittiin erään 1990-luvulla järjestetyn vedenpuhdistussysteemejä esitelleen näyttelyn jälkeen.
- 133 Ympäristötoimisto Oy, 1989–1992. Oopperatalon pihasuunnitelmat.
- 134 Suunnittelukolmio Oy, 1999. Finlandia-talon ympäristön kunnossuunnittelu tehtiin yhteistyössä arkkitehti Kaarlo Leppäsen kanssa, joka oli laatinut F-talon alkuperäisen pihasuunnitelman Aallon toimistossa.
- 135 Kurtto-Helynranta s. 204–206
- 136 Helander-Sundman s. 45–48.
- 137 Paavilainen s. 1. Ks. myös Lahti-Gouatarbès-Markula s. 14 f (n. 51 000 ajoneuvoa vuorokaudessa ja sen lisäksi raideliikenne eli linjat 3, 4, 7 ja 10, jokainen keskimäärin 8 minuutin väliajoin.)
- 138 Nykyinen Töölönlahdenkatu.
- 139 Rautio s. 22.
- 140 Rautio s. 22.

LYHENNYKSET

FAT = Finlands Allmänna Tidning
 Hbl = Hufvudstadsbladet
 HD = Helsingfors Dagbladet
 HS = Helsingin Sanomat
 HT = Helsingfors Tidningar
 Mbl = Morgonbladet

Huom. lähdeviitteissä mainittuja sanomalehti-yms. artikkeleja ei ole toistamiseen mainittu painetuissa lähteissä.

Lähteet ja kirjallisuus

SUULLISET TIEDOT

Ritva Kyrklund, Helsingin kaupungin rakennusvirasto,
10. 12. 2008.

ARKISTOLÄHTEET

Alvar Aalto Säätiö, AAS
Suunnitelmapiiirustukset
Helsingin kaupunginarkisto, HKA
Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta,
eri vuosikertoja, KHKK.
Maistraatin pöytäkirjat, MP
Helsingin kaupunginmuseon kuva-arkisto, HKM
Helsingin rakennusviraston katu- ja puisto-osaston ar-
kisto, KPOA
Puistokortisto
Suunnitelmapiiirustukset
Kansallisarkisto, KA
Adolf Törngrenin kokoelma
Rautatiehallituksen arkisto
Museoviraston historian kuva-arkisto, MV
Topografikunta, TK
Ilmakuvat
Turun maakunta-arkisto
Aateliston perukirjat

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Hakasalmen puiston historiaselvitys ja kunnostussuun-
nitelma. Helsingin kaupungin rakennusvirasto, viher-
osasto. Suunnittelukolmio Oy 1999.

PAINETUT LÄHTEET

ALANCO, Jan ja Riita Pakarinen. *Signe Brander
1869–1942, Helsingin valokuvaaja.*
Helsingin kaupunginmuseo. Espoo 2005.
BERNDTSON, Fredrik. *Notiser om Helsingfors för
resande i synnerhet bad- och brunnsgäster.*
Helsingfors 1845.
EHRENSTRÖM, J. A. *Brev – Kirjeitä.* Toim. Rolf
Martinsen. Helsingfors i forna tider VI. Vantaa 1997.
EHRNROOTH, Adelaide. *Höstkörd.* Helsingfors 1895.
FINSKA TRÄDGÅRDSODLINGS-SÄLLSKAPETS
ÅRSSKRIFT. Åbo 1838, 1843.
HACKMAN, Oskar. *Tölö sockerbruks historia.*
Helsingfors 1918.
HEIKKINEN, Antero. *Terveyden ja ilon tähden.
Herrasväki liikkeellä Suomessa 1700- ja 1800- luvuilla.*
Historiallisia tutkimuksia 159–160, 1991.
HELANDER, Vilhelm ja Mikael Sundman. *Kenen
Helsinki – raportti kantakaupungista 1970.*
Helsinki 1970.
HELSINGIN PANORAAMAT. Helsingin
kaupunkisuunnitteluvirasto 1989.
HIRN, Sven. *Strövtåg i österled, kulturhistoriska studier.
Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk,*
Finska vetenskaps-societeten 108, 1963.
HIRN, Sven. *Huvia ja herkkuja. Helsingin hotelli-
ja ravintolaelämää ennen itsenäisyyden aikaa.*
Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1120,
2007.
HÄGGMAN, Kai. *Perheen vuosisata. Perheen ihanne
ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa.*
Historiallisia tutkimuksia 179, 1994.
HÄMÄLÄINEN, Helvi. *Raakileet.* Helsinki 2007.
HÄYRYNEN, Maunu. *Maisemapuistosta reformipuistoon.
Helsingin kaupunkipuistot ja puistopolitiikka
1880-luvulta 1930-luvulle.* Entisaikain Helsinki XIV.
Helsinki 1994.
KAUPUNKIPUUTARHURIEN SEURA R.Y. 1935–1985.
Toim. Anni Perttula. Helsinki 1985.

- KOSKINEN, Juha. *Terveyslähde ja kaivuhuone Helsingin Töölössä*. Suomen lääketieteen historian seuran vuosikirja – Hippokrates 1999.
- KOSKINEN, Juha. *Myhrin niittyjen terveyslähde ja kaivuhuone Helsingin Alppipuistossa 1700-luvun lopun taitteessa*. Suomen lääketieteen historian seuran vuosikirja – Hippokrates 2000.
- KOSKIVAARA, Lauri. *Kun Helsinki oli nuori ja pieni. Muistikuvia poikavuosilta*. Helsinki 1968.
- KURTTO, Arto ja Leena Helynranta. *Helsingin kasvit. Kukkivilta kiviltä metsän syliin*. Helsinki 1998.
- LAAKKONEN, Simo ja Sari Laurila. ”Vihreä keidas?’, Töölönlahden pilaantumisen ja suojelun yhteiskuntahistoriaa 1700-luvun lopulta vuoteen 2000”, *Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan. Kaupungin ja ympäristön muutos 1800- ja 1900-luvuilla*. Toim. S. Laakkonen, S. Laurila, e.a.
- LAHTI, Tapio, Benoît Gouatarbès ja Timo Markula. *Helsingin kaupungin meluselvitys 2007*. Helsingin kaupungin ympäristökeskuksen julkaisuja 6, 2007.
- LEHTONEN, J. V. *Nurmijärven poika: kuvia Aleksis Kiven elämästä*. Helsinki 1934.
- MUSTONEN, Pertti. *Keskellä kaupunkia*. Helsinki 1987.
- MÖLLER, Sylvi. *Anders Byström, täysverinen kustavilainen ja aikansa edustaja*. Narinkka, Helsingin kaupunginmuseon vuosikirja 1981.
- PAAVILAINEN, Reetta. ”Töölönlahdelle halutaan muuri”, *Uutislehti* 100, nr. 101, 28.5.2008.
- PAKARINEN, Riitta. *Hakasalmen huvila*. Narinkka, Helsingin kaupunginmuseon vuosikirja 1976. Helsinki 1976.
- PEHKONEN, Marja, Marja-Liisa Tuomi ja Riitta Pakarinen. *Kluuvi – sadan vuoden työmaa*. Narinkka, Helsingin kaupunginmuseon vuosikirja 1986–1987.
- PUISTOMUISTOJA. *Tarinoita Helsingin puistoista 1920–1970*. Toim. Kristian Rive, HKR, Viherosasto 2000.
- QVARNSTRÖM, Ingrid. *Tarunhohteinen elämä*. Aurora Karamzin ja hänen aikakautensa. Helsinki 1948.
- RAKAS HELSINKI – VÅRT HELSINGFORS – DEAR OLD HELSINKI. Kuvia kaupunginmuseon kokoelmista 1700-luvun lopusta 1800-luvun alkuun. Toim. Marja-Liisa Rönkkö. Helsinki 1986.
- RAKENNETTU KULTTUURIYMPÄRISTÖ. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. Helsinki 1993.
- RAUTIO, Antero. *Löytöretki muistomerkeille. Pääkaupunkiseudun julkiset teokset*. Helsinki 2006.
- STENIUS, Olof. *Helsingin asemakaavahistoriallinen kartasto*. Helsinki 1969.
- SUOLAHTI, Eino E. *Helsingin neljä vuosisataa*. Helsinki 1949.
- TARKIAINEN, V. *Aleksis Kivi, elämä ja teokset*, 5. painos. Helsinki 1950.
- TELÉN, Eva-Lisa. *Töölön viheraluesuunnitelma 2003–2012*. Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisuja 2002:14. Viherosasto. Helsinki 2002.
- TOMMILA, Päiviö. *Helsinki kylpyläkaupunkina 1830–50-luvuilla*. Huhmari 1982.
- TOPELIUS, Z. *Mietekirjani lehtisiä*, 6. painos. Porvoo 1949.
- TUOMI, Marja-Liisa. ”Kierros lahden ympäri – Töölönlahden ympäristön kulttuurihistoriaa”. Narinkka, Helsingin kaupunginmuseon vuosikirja 1986–1987.
- TÖÖLÖNLAHDEN PUISTOALUEIDEN MAISEMA-ARKKITEHTUURIKILPAILU. Kansainvälinen aatekilpailu. Kilpailuohjelma. Helsinki 1997.

Liite 1

PUISTOKORTTI 1950 – TÖÖLÖNLAHDENRANTA

Luettelo Hesperian puiston ranta-alueelle vuonna 1950 istutetuista pensaista. Nimen jäljessä oleva numero tarkoittaa kappalemäärää. (Joidenkin nimien kirjoitusasu on korjattu.)

ARONIA MELANOCARPA (<i>musta-aronia</i>)	20
AMELANCHIER LAEVIS (<i>sirotuomipihlaja</i>)	15
CORNUS 'FLAVIRAMEA' (<i>keltaoksanukka</i>)	10
CORNUS ALBA (<i>pensaskanukka</i>)	8
COTONEASTER MOUPINENSIS (<i>tuhkapensas</i>)	10
DEUTZIA CRENATA (<i>isonietospensas</i>)	5
ELAEAGNUS EUROP. [?] (<i>hopeapensas</i>)	17
EUONYMUS EUROPAEA (<i>euroopansorvarinpensas</i>)	20
FORSYTHIA INTERMEDIA (<i>komeaonnenpensas</i>)	8
FORSYTHIA 'SPECTABILIS' (<i>loisto-onnenpensas</i>)	10
FORSYTHIA [OVATA] 'ROBUSTA' (<i>onnenpensas</i>)	20
MALUS 'ALDENHAMENSIS' (<i>koristeomenapuu</i>)	6
MALUS 'NIPISSING' (<i>koristeomenapuu</i>)	3
MALUS SARGENTII (<i>marjaomenapensas</i>)	30
PHILADELPHUS CORONARIUS (<i>pihajasmike</i>)	10
PHILADELPHUS X LEMOINEI (<i>pikkujasmike</i>)	15
PHILADELPHUS PUBESCENS (<i>hovijasmike</i>)	38
PRUNUS PUMILA (<i>hietakirsikka</i>)	9
RIBES AUREUM (<i>kultaherukka</i>)	15
ROSA GALLICA 'SPLENDENS' (<i>valamonruusu</i>)	10
ROSA 'HARISON'S YELLOW' (<i>harisoninkeltaruusu</i>)	10
ROSA 'KAISERIN DES NORDENS' (<i>tarhakurturuusu</i>)	40
ROSA 'MAGNIFICA' (<i>tarhaomenaruusu</i>)	25
ROSA 'RANSHINA' [po. 'Banshee?'] (-)	5
ROSA 'RUSKIN' (<i>tarhakurturuusu</i>)	20
ROSA 'ORMISTON ROY' (<i>tarhapimpinellaruusu</i>)	10
SPIRAEA VANHOUTTEI (<i>kinosangervo</i>)	20
SORBUS AUCUPARIA (<i>kotipihlaja</i>)	3
SORBUS TIANSHANICA (<i>korallipihlaja</i>)	2
SYRINGA JOSIKEA (<i>unkarinsyreeni</i>)	19
SYRINGA VULGARIS (<i>pihasyreeni</i>)	12
VIBURNUM OPULUS 'STERILE' (<i>lumipalloheisi</i>)	16

